

فصلنامه علمی پژوهشی دانش‌شناسی

(علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات)

شماره مجوز انتشار مجله ۱۲۴/۴۳۴۱ مورخ ۸۷/۱۰/۱ شماره استاندارد بین‌المللی (شاپا چاپی): ۲۷۵۴-۲۰۰۸ و (شاپا الکترونیکی): ۴۱۱۵-۲۷۸۳

صاحب امتیاز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

سال پانزدهم، شماره ۵۸، پاییز ۱۴۰۱

مدیر مسئول: دکتر زهره میرحسینی

سرمدیر: دکتر زهرا ابادری

مدیر داخلی: مهدیه عسکری سرکله

اعضای هیأت تحریریه (به ترتیب حروف الفبا):

دکتر فهیمه باب الحوائجی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات)

دکتر نجلا حریری (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات)

دکتر محمد حسن زاده (دانشیار دانشگاه تربیت مدرس)

دکتر فریبرز خسروی (استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران)

دکتر احمد شعبانی (استاد دانشگاه اصفهان)

دکتر جعفر مهرداد (استاد دانشگاه شیراز)

دکتر نرگس نشاط (دانشیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران)

داوران این شماره (به ترتیب حروف الفبا):

زهره ابادری	محمود سالاری	حمید قاضی زاده
هما ارشدی	حسن صیامیان	میترا قیاسی
امیررضا اصنافی	احمد شعبانی	محمود مرادی
مریم امید خدا	مهدی علیپور حافظی	زهره میرحسینی
افشین حمدی پور	سعید غفاری	موسی یمین فیروز
مصیب سامانیان	محمود فلاح	مرضیه یاری زنگنه

ویراستار فارسی: دکتر مهرانگیز اوحدی

ویراستار چکیده‌های انگلیسی: دکتر زهره میرحسینی

صفحه آرایی: مهندس محمد ساکی انتظامی

نشانی دفتر مجله: بزرگ راه بابایی به طرف شرق، حکیمیه، خیابان چمن آرا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، طبقه همکف غربی،

دفتر فصلنامه دانش‌شناسی، کد پستی: ۱۶۶۷۹۳۴۷۹۱

تلفن دفتر فصلنامه: ۰۲۱-۷۷۰۰۹۸۲۷-۴۷ داخلی ۲۱۸ تلفن همراه: ۰۹۱۰۰۱۱۴۲۰۴

آدرس سایت: <http://qje.iau-tnb.ac.ir>

پست الکترونیک: qje@iau-tnb.ac.ir

راهنمای نگارش مقالات

متن باید ۱۲ و نوع قلم فارسی Bzar و قلم انگلیسی Times New Roman باشد.

۳- متن مقاله در مقالات پژوهشی

صفحه اول

الف - عنوان مقاله: عنوان باید روشن، گویا، جامع و تا حد ممکن مختصر باشد.

ب - اسامی مؤلف و یا مؤلفین باید به صورت ستونی نوشته شود، رتبه علمی، وابستگی سازمانی و نشانی پست الکترونیکی آنها در پاورقی همان صفحه ارائه گردد.

ج - چکیده: چکیده مقاله به فارسی بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ کلمه به صورت ساختار یافته شامل (هدف، روش پژوهش، یافته‌ها، نتیجه‌گیری) باشد.

د- کلیدواژه: باید با موضوع اصلی مقاله تناسب داشته باشد و باید از سرعنوان‌های موضوعی انتخاب شود.

د- صفحه دوم مقاله

شامل: عنوان به لاتین، اسامی نویسندگان به لاتین و سپس چکیده ساختار یافته به لاتین و در آخر کلیدواژه‌ها به لاتین نوشته شوند. طبق شیوه‌ای که در صفحه اول گفته شد.

ر - مقدمه: در ابتدا توضیحی برای آماده ساختن ذهن خواننده برای ورود به بحث اصلی و تبیین اهمیت مقاله- بیان مسئله و موضوعی که زمینه‌ساز پژوهش شده است. همراه با حدود ابعاد و جوانب آن به روشنی و به اختصار بیان شود - مروری بر یافته‌های مطالعات دیگر که مرتبط با مسئله و موضوع پژوهش می‌باشد- تحلیل و جمع‌بندی اطلاعات ارائه شده در فوق و بیان مشکل اصلی موجود در مورد مسئله مورد پژوهش در راستای ضرورت انجام مطالعه حاضر- و در آخر بیان اهداف، سؤالات و یا فرضیه‌های پژوهش

فصلنامه دانش‌شناسی وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال در زمینه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات و دیگر موضوع‌های وابسته، مقاله به زبان فارسی منتشر می‌کند.

الف: انواع مقالات مورد پژوهش

۱- مقالات پژوهشی (Research articles): این مقالات باید حاوی و حاصل پژوهشی باشند که به یکی از روش‌های متداول علمی - پژوهشی انجام شده باشند. این مقالات حداکثر تا ۱۵ صفحه A4 تایپ شود.

۲- مقالات مروری (Review articles): این نوع مقالات باید حاصل بررسی‌های عالمانه متون یا نظریه‌های رایج در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی فناوری و اطلاعات و دیگر موضوع‌های وابسته باشند که در این نوع مقالات نویسنده سعی کند یک خط علمی و نظریه‌ی شخصی را دنبال کند. این مقالات نیز حداکثر در ۱۵ صفحه A4 تایپ شود.

ب: راهنمای نویسندگان مقالات

۱- مقاله نباید قبلاً در دیگر نشریات داخل و خارج کشور تایپ شده باشد.

۲- متن مقالات باید فاقد اشکالات املائی و دستوری باشد.

۳- معادل لاتین اسامی و مفاهیم مهم در پاورقی هر صفحه آورده شود.

۴- نثر مقاله و شیوایی نگارش از جمله معیارهای مهم داوری مقاله است.

۵- مسئولیت درستی و نادرستی مطالب و رعایت اخلاقی نگارش، بر عهده نویسنده یا نویسندگان است.

۶- چاپ مقاله در فصلنامه منوط به تأیید داوران است و فصلنامه در ویرایش ادبی، علمی مجاز خواهد بود.

۱- استنادهای درون متنی برای منابع فارسی و هم‌چنین برای منابع لاتین، به صورت لاتین بدین صورت (نام مؤلف، سال انتشار) نوشته شوند. مثال: (Askari, 2009)

۲- مقاله با استفاده از نرم‌افزار word تایپ شود. اندازه قلم

ز - روش پژوهش

انجام مطالعه و یا نگارش مقاله همکاری نموده‌اند قدردانی می‌گردد. تشکر و قدردانی حداکثر در دو سطر نوشته شود.

اجرای هر طرح پژوهشی مستلزم به کارگیری یک روش شناسی است که پژوهشگر را به اجرای طرح مورد نظر و پاسخ گویی به پرسش‌های پژوهش قادر می‌سازد؛ بنابراین روش پژوهش باید متناسب با اهداف و پرسش‌های پژوهش تعیین شود. روش پژوهش شامل: جامعه آماری، انتخاب نمونه، ابزار جمع‌آوری اطلاعات و اعتبار و پایایی آن، شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات.

س - یافته‌ها

یافته‌های پژوهش باید ابتدا توصیف و سپس تجزیه و تحلیل شود. این بخش شامل چهار سطح توصیف، مقایسه، تحلیل و تفسیر می‌باشد که طی این مراحل به تدریج بر سهم نویسنده و اندیشه‌ی او در بیان مطلب افزوده می‌شود. در این بخش یافته‌های اصلی باید بر اساس اهداف مطالعه به روشنی و اندازه کافی ارائه گردد. این بخش شامل جداول و نمودارها نیز می‌باشد. در صورت استفاده از جدول یا نمودار به ازای هر ۲ صفحه متن یک جدول یا نمودار با عنوان فارسی ارائه شود. جداول و نمودارهای ارسالی باید دقیق و واضح و دارای عنوان باشند. عنوان نمودارها در زیر نمودارها و عنوان جداول در بالای آنها نوشته می‌شود. نتایج نوشته شده در جدول‌ها جزء در مورد مطالب مهم نباید در متن تکرار شود. در صورت نیاز، توضیحات لازم برای اطلاعات جدول باید به صورت زیر نویس در زیر جدول آورده شوند و در متن جدول برای ارجاع به زیر نویس جدول صرفاً از علائم * استفاده شود.

ح - بحث و نتیجه‌گیری

این بخش شامل: پاسخ پرسش‌های پژوهش و برداشت‌های نهایی خود را از پژوهش مطرح می‌کند - بیان مقایسه پیشینه‌ها با پژوهش حاضر - جمع‌بندی نهایی و مختصر از مطالب بحث در ارتباط با هدف کلی یا فرضیه یا سؤال اصلی محدودیت‌های پژوهش - پیشنهادهایی جهت انجام مطالعات بعدی.

خ - تشکر و قدردانی

در این قسمت به نام افراد یا سازمان‌هایی که به نحوی در

ت - منابع

متن مقاله در مقالات مروری شامل:

الف - عنوان مقاله

ب - اسامی مؤلف یا مؤلفین و نشانی پست الکترونیکی

ج - چکیده

د - مقدمه

ه - مروری بر مطالعات

و - بحث و نتیجه‌گیری

ز - منابع

جدول صرفاً از علائم * استفاده شود.

ح - بحث و نتیجه‌گیری، شامل مقایسه پیشینه‌ها و پژوهش حاضر باشد.

ت - منابع

متن مقاله در مقالات مروری شامل:

الف - عنوان مقاله

ب - اسامی مؤلف یا مؤلفین و نشانی پست الکترونیکی

ج - چکیده

د - مقدمه

ه - مروری بر مطالعات

و - بحث و نتیجه‌گیری

ز - منابع

روش نوشتن منابع مقالات

نحوه نگارش منابع باید مطابق با شیوه APA نوشته شود. و به ترتیب الفبایی نام خانوادگی آورده شود. مثال:

مقاله - نام خانوادگی نویسنده (ویرگول، یک فاصله) حرف اول نام کوچک [در صورت وجود نویسندگان بیشتر] (نقطه، نقطه ویرگول، یک فاصله) نام خانوادگی و نام نویسندگان همکار به شکل منقوب (یک فاصله، پرانتز باز) تاریخ نشر (پرانتز بسته، نقطه، یک فاصله) عنوان به شکل ساده (نقطه، یک فاصله) عنوان

به شکل مقلوب (یک فاصله، پرانتز باز) تاریخ نشر (پرانتز بسته، نقطه، یک فاصله) عنوان به شکل ایرانیک/ایتالیک (نقطه، یک فاصله) [در صورت وجود ویرایش (یک فاصله)] مرتبه ویرایش (نقطه، یک فاصله) محل نشر (دو نقطه، یک فاصله) ناشر (نقطه).

Aghabakhshi AA. (2007). *Indexing homara: concepts and methods*. 3rd ed. Tehran, iran: chapar publisher.

روش ارسال مقالات

مؤلفان محترم می‌توانید مقالات خود را با رعایت اصول ذکر شده از طریق ثبت نام در سایت فصلنامه ارسال نمایید
<http://qje.iau-tnb.ac.ir>

نشریه به شکل ایرانیک/ ایتالیک (ویرگول، یک فاصله) دوره (یک فاصله، پرانتز باز) شماره (پرانتز بسته، ویرگول، یک فاصله) صفحه شمار (نقطه).

جلالی دیزجی، ع؛ مؤمنی، ع؛ جعفرزاده، ر. (۱۳۹۳). تحلیل استنادی و ترسیم ساختار تولیدات علمی جهانی در حوزه حقوق مالکیت فکری در میان سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰. فصلنامه دانش‌شناسی، ۷(۲۵)، ۵۵-۷۵.

Mosadeghrad AM. (2003). Comparison of patient rights in iran and the world. *Journal of social security*, 5(3), 33-52

کتاب- نام خانوادگی نویسنده (ویرگول، یک فاصله) حرف اول نام کوچک [در صورت وجود نویسندگان بیشتر] (نقطه، نقطه ویرگول، یک فاصله) نام خانوادگی و نام نویسندگان همکار

فهرست مطالب

- ۲ شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی
طیبه آباش | فهیمه باب الحوائجی | داریوش مطلبی
- ۱۸ تحلیل رابطه درک ابعاد ماهیت علم با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر تبریز
نرگس پورطالب | سکینه پورطالب | زینب شهری مجارشین | بهناز موسویان النجق
- ۳۱ ترسیم نقشه هم‌واژگانی مدارک حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر بخش دولتی در پایگاه Web of Science
سهیلا خوئینی | علیرضا نوروزی | نادر نقشینه | زینب جوزی
- تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند (مطالعه موردی: برند آدیداس)
۴۶
علی اصغر رشید | سیاوش خداپرست | وحید بخشعلی پور
- ۵۸ واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی
لیلی طاهرخانی | صفیه طهماسبی لیمونی | میتراقیاسی
- ۷۷ مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه‌های پژوهشی گوناگون در جهان (تحلیل علم سنجی)
راضیه فرشید | احمدرضا احمدی میرقائد | نصرت ریاحی‌نیا
- رابطه مهارت‌های مدیریت دانش کتابداران با نوآوری خدمات (مطالعه موردی: کتابخانه‌های عمومی استان سمنان)
۹۲
سمیه کلتی | طاهره اعرابی
- ۱۰۳ بررسی تطبیقی خدمات و منابع بخش ایران‌شناسی کتابخانه‌های منتخب ایران و هند
زهره میرحسینی | سمیه متقی‌الحق

Identifying And Prioritizing Aspects Of Knowledge Audit In Academic Libraries

Abash, Tayebeh¹ | Fahimeh Babalhavaeji^{2*} | Dariush Matlabi³

1- Ph.D Student in Knowledge and Information management, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Science and Research Branch Tehran. Iran. tayaba02@gmail.com

2- Associate Professor, Department of Communication and Knowledge Sciences, Faculty of Humanities, Science and Research Branch of Islamic Azad University, Tehran. Iran (Corresponding Author). f.babalhavaeji@gmail.com

3- Associate Professor, Department of Communication and Knowledge Sciences, Faculty of Humanities, Science and Research Branch of Islamic Azad University, Tehran. Iran. dariushmatlabi@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The purpose of this research was to identify and prioritize the aspects of knowledge audit in academic libraries.
Article history: Received: 23 August 2022 Received in revised form: 19 October 2022 Accepted: 20 November 2022 Published online: 20 November 2022	Methodology: The method of this research is descriptive-survey. The statistical population of the research includes the final managers and managers of central library departments of universities affiliated to the Ministry of Science, Research and Technology. The sampling method of the libraries, considering their dispersion in the whole country, is first by random cluster sampling method and then by targeted method of the central library of the largest university in the center of the province. Finally, the number of 279 final managers and department managers of central libraries of universities affiliated to the Ministry of Science, Research and Technology were selected as the statistical sample of the research. The knowledge audit questionnaire has been compiled with 99 items and includes 14 dimensions of vision and organizational goals (7 items), analysis of knowledge data and information (6 items), measurement of explicit and tacit knowledge (6 items), drawing a knowledge map. (6 items), identifying strategic elements of the organization (8 items), analyzing the gap between existing and desired knowledge (5 items), preparing the organization (6 items), identifying the knowledge audit process (7 items), forming a knowledge audit working group (8 items), analysis of knowledge flow (12 items), identification of valuable assets of the organization (6 items), evaluation of information and knowledge (6 items), measurement of current knowledge health (9 items) and knowledge application analysis (7 items).
Keywords: Knowledge management, Knowledge audit, Knowledge flow, Explicit and implicit Knowledge, Academic libraries	Results: Based on the results of the research, the components of knowledge flow analysis (4.57), measuring the health of current knowledge (4.12), forming a knowledge audit working group (3.68) and identifying the strategic elements of the organization (3.12) have a higher average rating than others. The indicators are in terms of the possibility of occurrence and influence in the knowledge audit of academic libraries and have a more favorable situation in academic libraries, and in the same way, other indicators are placed in the next ranks. Conclusion: Based on the results of the research, it was found that managers can benefit from knowledge audit in improving the quality of university library services. By applying knowledge audit, managers review, examine, measure and evaluate the intellectual assets of the organization and evaluate the knowledge reserves and flow of the entire organization.

Cite this article: Abash, T., Babalhavaeji, F., Matlabi, D. (2022). Identifying And Prioritizing Aspects Of Knowledge Audit In Academic Libraries. *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 1-16.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.1.9

شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی

طیبه آباش^۱ | فهیمه باب‌الحوائجی^{۲*} | داریوش مطلبی^۳

۱- دانشجوی دکتری مدیریت اطلاعات و دانش، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. tayaba02@gmail.com

۲- دانشیار گروه علوم ارتباطات و دانش. دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

f.babalhavaeji@gmail.com

۳- دانشیار دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام (ره) شهر ری، تهران، ایران. dariushmatlabi@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: مدیریت دانش روشی برای کمک به سازمان‌ها به منظور استفاده مؤثر از دانش است که ممیزی دانش اغلب گام اولیه فعالیت در این حوزه است. هدف از تحقیق حاضر شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی بود.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

روش پژوهش: روش اجرای پژوهش حاضر توصیفی-پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل مدیران نهایی و مدیران بخش‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری است. روش نمونه‌گیری کتابخانه‌ها، با توجه به پراکندگی آنها در کل کشور ابتدا به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای و سپس به روش هدفمند کتابخانه مرکزی بزرگترین دانشگاه مرکز استان بود. در نهایت تعداد ۲۷۹ نفر از مدیران نهایی و مدیران بخش‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری به عنوان نمونه آماری تحقیق انتخاب شدند. پرسشنامه‌ی ممیزی دانش با ۹۹ گویه تدوین شده است و شامل ۱۴ بعد چشم انداز و اهداف سازمانی (۷ گویه)، تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی (۶ گویه)، اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی (۶ گویه)، ترسیم نقشه دانش (۶ گویه)، شناسایی عناصر راهبردی سازمان (۸ گویه)، تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب (۵ گویه)، آماده‌سازی سازمان (۶ گویه)، شناسایی فرآیند ممیزی دانش (۷ گویه)، تشکیل کارگروه ممیزی دانش (۸ گویه)، تحلیل جریان دانش (۱۲ گویه)، شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان (۶ گویه)، ارزیابی اطلاعات و دانش (۶ گویه)، اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی (۹ گویه) و تحلیل کاربست دانش (۷ گویه) می‌باشد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۹

تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹

یافته‌ها: براساس یافته‌های تحقیق مؤلفه‌های تحلیل جریان دانش (۴/۵۷)، اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی (۴/۱۲)، تشکیل کارگروه ممیزی دانش (۳/۶۸) و شناسایی عناصر راهبردی سازمان (۳/۱۲) دارای میانگین رتبه بالاتری نسبت به سایر شاخص‌ها از لحاظ قابلیت وقوع و تأثیرگذاری در ممیزی دانش کتابخانه‌های دانشگاهی می‌باشد و دارای وضعیت مطلوب‌تری در کتابخانه‌های دانشگاهی می‌باشد و به همین ترتیب سایر شاخص‌ها در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری: براساس نتایج پژوهش مشخص شد که مدیران می‌توانند از ممیزی دانش در ارتقای کیفی خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی بهره ببرند. با بکارگیری ممیزی دانش مدیران به بازبینی، بررسی، سنجش و ارزیابی دارایی‌های فکری سازمان و ارزیابی ذخائر و جریان دانش کل سازمان می‌پردازند.

واژه‌های کلیدی:

مدیریت دانش،

ممیزی دانش،

جریان دانش،

دانش صریح و ضمنی،

کتابخانه‌های دانشگاهی

استناد: آباش، ط، باب‌الحوائجی، ف، مطلبی، د. (۱۴۰۱). شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی. *دانش‌شناسی*،

۱۵ (۵۸)، ۱-۱۶.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.1.9

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

مدیریت دانش روشی برای کمک به سازمان‌ها به منظور استفاده مؤثر از دانش است که ممیزی دانش اغلب گام اولیه فعالیت در این حوزه است. افزایش روزافزون دانش به عنوان مهمترین منبع مزیت رقابتی عصر کنونی در حوزه‌های مختلف علمی به ویژه در حوزه‌های کسب و کار از یک سو و انتخاب راهبردهای مدیریت دانش مناسب برای تحقق اهداف سازمان‌ها از سوی دیگر اهمیت ممیزی دانش را در دنیای رقابتی امروز دوچندان کرده است. ممیزی دانش عبارت است از بازبینی، بررسی، سنجش و ارزیابی دارایی‌های فکری سازمان که چگونگی استفاده از این دارایی‌ها را شناسایی می‌کند. بنابراین هدف ممیزی دانش ارزیابی فرایندهای مدیریت دانش برای مطابقت دادن آنها با اهداف سازمان‌هاست تا آنها بتوانند دانش آشکار و موجود خودشان را به خوبی سازماندهی کرده و دانش پنهان کارکنان خودشان را استخراج کنند و زمینه‌های لازم برای کشف و شناسایی خلاقیت موجود در خلق، سازماندهی، تسهیم و کاربرد دانش را فراهم کرده و روند اشتراک‌گذاری و انتقال دانش در سازمان‌ها را تسریع کنند. بنابراین می‌توان گفت که هر سازمانی که از ممیزی دانش خوبی برخوردار است بهتر می‌تواند به شناسایی دانش آشکار و پنهان خود پرداخته و به مدیریت بهتر دارایی‌های فکری، ارتقای نوآوری دانش، روند گردآوری، سازماندهی، ذخیره سازی و به کارگیری دانش در سازمان‌ها کمک کند (لی^۱ و همکاران، ۲۰۲۱).

اولین قدم در هر برنامه مدیریت دانش، شناسایی مکان ایجاد دانش، جایی که در حال حاضر دانش در آن وجود دارد و جایی که برای پشتیبانی از تصمیمات و اقدامات لازم است. موضوع مهم در پیاده‌سازی موفق مدیریت دانش این است که راهبرد مدیریت دانش باید به طور نزدیک با راهبرد سازمان پیوند داشته باشد و به منظور دستیابی به مزایای مورد انتظار، پیاده‌سازی مدیریت دانش باید بر اساس فرایندهای دانش و کسب و کار موجود در سازمان باشد. این امر نیز مستلزم برآورد آمادگی سازمان برای مدیریت دانش و درک وضعیت دانش سازمانی به منظور تعیین اولویت‌ها، اقدامات راهبرد و نیز شناسایی نیازهای خاص مدیریت دانش سازمان است. دنبهام و کلارک^۲ به عنوان طرفداران نظریه ممیزی دانش، اصطلاح ممیزی دانش را در سال ۱۹۹۴ معرفی کردند. ممیزی دانش یک مرحله بعد از ممیزی اطلاعات و قبل از شروع اقدامات مدیریت دانش است که به شناسایی موجودی دانش فعلی و فرآیندهای دانشی سازمان می‌پردازد و شکاف بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب سازمان برای دستیابی به اهداف سازمان را ارزیابی می‌کند (رایسون^۳، ۲۰۰۷). ممیزی دانش اغلب اولین مرحله فعالیت مدیریت دانش است. به کمک انجام ممیزی دانش، دانشی که برای حمایت از اهداف کلی سازمان و فعالیت‌های فردی و گروهی مورد نیاز است شناسایی می‌شود و تصویر ملموسی از چگونگی مدیریت دانش در سازمان ارائه و مکانی که نیاز به بهبود دارد شناسایی می‌گردد، همچنین ممیزی دانش چگونگی انتقال دانش در سازمان و چگونگی استفاده توسط کارکنان سازمان را بررسی و شکاف‌های دانشی سازمان را شناسایی می‌کند و از تکرار فعالیت در بخش‌های دیگر سازمان جلوگیری می‌نماید. سپس نقشه دانش سازمان و مکانی که دانش قرار دارد ترسیم می‌شود (آیندی^۴ و همکاران، ۲۰۲۱).

امروز کتابخانه‌های دانشگاهی چیزی فراتر از وجود ساختمان و قفسه‌های پر از کتاب است. البته فضای دلپذیر و مجموعه به خوبی از منابع مکتوب هم بسیار مهم است اما میزان سنجش یک کتابخانه خوب، ارائه خدمات و اطلاع‌رسانی روزآمد با استفاده از فن‌آوری اطلاعات و اظهار نظر مثبت مراجع‌کنندگان است (وو^۵ و همکاران، ۲۰۰۸، طاهری و همکاران، ۲۰۱۴). کتابخانه دانشگاه در تمام سطوح در برنامه‌های آموزشی و یادگیری شرکتی فعال دارد. تمام کتابخانه‌های دانشگاهی وظیفه تهیه و تدارک وسایل و ابزار کتابشناسی‌های لازم نه تنها برای موضوعات مورد علاقه و نیاز بلکه برای آموزش و پرورش و گسترش مجموعه دانشگاهی را بر عهده دارد. کتابخانه وسیله ارائه خدمت، کمک کردن، آموزش و یادگیری است. کتابخانه دانشگاهی به گروه‌های مختلف خارج از دانشگاه نیز با سعه صدر و گشاده رویی ارائه خدمت می‌کند. از جمله دانشجویان دانشگاه‌های دیگر، مدیران صنایع و تا حدی عموم مردم. تقریباً تمام مواد کتابخانه برای تحقیق و

1. Lee

2. Debenham & Clark

3. Raison

4. Ayinde

5. Wu

پژوهش در دسترس و اختیار مراجعه کنندگان قرار می‌گیرد، مگر کتاب‌های نادر و کتاب‌های گران قیمت و موادی که نیاز به نگهداری دقیق و استثنایی دارند. تعداد زیادی از کتاب‌ها را می‌توان برای استفاده خارج از کتابخانه به امانت داد. مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی علاقه‌مند هستند میزان بهره‌مندی و بهره‌وری هر خواننده از کتاب بالا باشد. حتی بعضی از کتابخانه‌های دانشگاهی محدودیتی برای کتاب امانتی ندارند (دراس^۶، ۲۰۲۰). ممیزی دانش در جهت حمایت از دانش مورد نیاز سازمان گام برمی‌دارد. چگونگی انتقال دانش در سازمان و بکارگیری آن در درون و برون سازمان را بررسی می‌کند و پس از آن با شناسایی نقاط ضعف و قوت سازمان به بررسی شکاف‌های موجود در سازمان پرداخته و با جلوگیری از دوباره کاری‌ها به مدیریت مؤثر دانش کمک می‌کند. ممیزی دانش یک فرآیند کاری است، تا یک فعالیت علمی و دستاوردهای آن دارای ارزش تجاری می‌شود. از این رو، برای انجام بهینه آن، گام‌ها و مراحل باید طی شود (غلامحسین زاده و ریاحی، ۱۳۹۴).

گانازان و دورای دومینیک (۲۰۱۱) مدلی در زمینه ممیزی دانش ارائه داده‌اند که فرایند ممیزی دانش را در شش مرحله آورده‌اند. این مدل شامل شش مرحله ارزیابی اطلاعات و فرهنگ راهبردی سازمانی، کسب و اولویت بندی فرآیندهای اصلی، اندازه گیری سلامت دانش فعلی، گزارش ممیزی دانش، توصیه راه‌کارهایی برای راهبردهای مدیریت دانش و ممیزی دانش متناوب است (جیمزنا-لوزانو و استابلی-رودریگز^۷، ۲۰۱۹). ممیزی دانش ارزیابی نیازهای کسب و کار، ارزیابی فرهنگی، ارزیابی دانش مورد نیاز، ارزیابی دانش موجود، ارزیابی دانش از دست رفته و ارزیابی دانش مورد استفاده است. به کمک ممیزی دانش، ذخائر و جریان دانش کل سازمان ارزیابی می‌شود. برای مشاوران مدیریتی، ممیزی دانش ابزاری مناسب برای بررسی سلامت دارایی‌های دانشی و سودمندی دانش در سازمان محسوب می‌شود. همچنین ممیزی دانش از طریق ارزشیابی و بررسی علمی و سیستماتیک منابع پنهان و آشکار سازمان، محیط دانشی موجود را بررسی کرده و گزارشی کامل و جامع در مورد وضعیت فعلی دانش و شکاف‌های دانشی موجود در سازمان ارائه می‌دهد (بوخش و نورلطیفه^۸، ۲۰۱۹). کتابداران و مدیران دانش مهارت‌های مشترکی دارند، هر دو در کار انتخاب، تهیه و اشاعه‌ی اطلاعات و ایجاد ارتباط بین اطلاعات و استفاده کنندگان و نیز آموزش استفاده کنندگان جهت استفاده‌ی مؤثر و بهینه از اطلاعات، فعالیت می‌کنند، هم چنین هر دو، اگر چه ممکن است از اصطلاحات متفاوتی استفاده کنند، از فن‌آوری‌های یکسانی بهره می‌گیرند (گریفیث^۹، ۲۰۱۰، داتنه و پابلو^{۱۰}، ۲۰۱۵). آبل و اکسبر^{۱۱} (۲۰۰۴) نیز اظهار می‌دارند، مدیریت دانش یک مدیریت اطلاعات قوی را می‌طلبد و شکی وجود ندارد که حرفه‌ی اطلاع‌رسانی واجد نظریه‌های پایه و مهارت‌های علمی برای تأمین این عنصر ضروری مدیریت دانش است. شرفی و ناخدا (۱۳۹۸) در پژوهشی به تحلیل روندهای محلی و جهانی ممیزی دانش در پایگاه استنادی کلریوت آنالیتیکس پرداخت. نتایج نشان داد که میزان استنادهای محلی مقاله‌های ممیزی دانش مطلوب نیست و برای بهبود وضعیت آن باید برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌های لازم صورت پذیرد. جابر انصاری (۲۰۱۸) در پژوهشی به ارائه مدل جامعی از ممیزی مدیریت دانش بر مبنای بررسی سیستماتیک پرداخت. ممیزی مدیریت دانش می‌تواند به عنوان ابزاری برای تعیین جزییات SWOT یک سازمان و کمک به سازماندهی در بهبود شیوه‌های خود برای دستیابی به بهترین اهداف و همچنین برای تهیه نقشه دانش و به دنبال آن تعیین نقشه جریان دانش در یک سازمان مورد استفاده قرار گیرد. پونزون داتنه (۲۰۱۹) در پژوهشی به ممیزی دانش فرآیندها و پیشرفت حرفه‌ای در انتشارات علوم پزشکی پرداخت. نتایج باعث می‌شود که بتوانیم سازمان را بهتر بشناسیم و معرفی یک برنامه مدیریت دانش را بر اساس درک عمیق‌تر از دیدگاه‌های مختلف نقاط ضعف و قوت فعلی از نظر دانش مورد نیاز و کاربرد آن در فرآیندهای داخلی و همچنین برخی از خصوصیات توسعه حرفه‌ای را تسهیل کنیم.

6. Drus

7. Jaimerena-Lozano & Stable Rodríguez

8. Bukhsh, F. A., & Nurlatifah

9. Griffiths

10. Donate & Pablo

11. Abel & Oxbrow

از آنجایی که در زمینه‌ی بررسی ممیزی دانش در کتابخانه‌ها به ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی در داخل کشور ابعاد ممیزی دانش نسبت به آنچه در دنیا در حال روی دادن است، شناسایی نشده است، این امر منجر به عدم بهره‌وری کتابخانه‌ها از دانش جدید می‌گردد و نیازهای اطلاعاتی سازمان‌ها به درستی شناسایی نمی‌شود و انطباق آن با خدمات و منابع موجود با مشکل مواجه می‌شود. در سند چشم‌انداز کشور در افق سال ۱۴۰۴، که از ابلاغ آن از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی بیش از ده سال می‌گذرد، تصویر و جایگاه مطلوب علمی کشور در سطح کلان ترسیم شده است. یکی از مهم‌ترین ابعاد این سند، جایگاه اول علمی جمهوری اسلامی ایران در منطقه است، که این مهم بدون توجه به مدیریت دانش و در پی آن جریان‌ها و فرآیندهای دانش در سازمان‌ها امکان‌پذیر نیست؛ دانشگاه‌ها مرکز تعالی در تحقیق و پژوهش هستند، بنابراین نقش مهمی در توسعه دانش ایفا می‌کنند. دانشگاه‌ها، تولیدکننده دانش، مرکز نوآوری و تحقیق و ارائه خدمات اجتماعی هستند. افراد جامعه بدون احراز مهارت‌هایی که در آموزش عالی ارائه می‌گردد، قادر به بهبود زندگی خود و دیگران نخواهند بود. دانشگاه‌ها به لحاظ سنتی، دو نقش عمده را ایفا می‌کنند: خلق دانش و جریان دانش. در پی رسالت عظیم دانشگاه‌ها جهت تولید و پیاده‌سازی دانش مؤثر، کتابخانه‌های دانشگاهی نیز از این قاعده مستثنی نیستند و مدیریت دانش را سرلوحه‌ی انجام وظایف خود قرار داده اما باید دید در پیاده‌سازی مدیریت دانش موفق تا چه حد موفق بوده‌اند. بی‌شک توجه به ممیزی دانش به عنوان راهبرد استراتژیک مدیریت دانش در این مراکز از اهمیت بسزایی برخوردار است. پیاده‌سازی مدل مناسب ممیزی دانش در گام نخست مدیریت دانش، برنامه‌ریزی دانشی سازمان، جایابی دانش مناسب، شناسایی دانش مورد نیاز، بررسی شکاف دانشی موجود در سازمان، شناسایی دانش از دست رفته و عوامل آن، تولید دانش جدید و نوآورانه، شناسایی تولیدکنندگان دانش و دروازه‌های دانشی در سازمان، بررسی فرآیندها و جریان‌های دانشی سازمان و غیره از نکات مهم موفقیت مدیریت مؤثر و پایدار دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی است (شرفی و ناخدا، ۱۳۹۸).

مهم‌ترین ضرورت تحقیق بررسی عملکرد دانشی کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری است و اینکه این سازمان‌ها تا چه حد در پیاده‌سازی مدیریت دانش از ممیزی دانش و الگوی مناسب پیروی نموده‌اند و در نهایت ارائه ابعاد ممیزی دانش جهت بکارگیری کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری است. پیشینه مطالعاتی این حوزه نشان می‌دهد که پژوهشی که بر تحلیل ممیزی دانش و مدل آن در کتابخانه‌های دانشگاهی تمرکز کرده باشد، دیده نمی‌شود. مطالعه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این پژوهش‌ها بیشتر به بررسی و تحلیل حوزه‌های مدیریت دانش و الگوهای ممیزی دانش پرداخته‌اند و هیچ پژوهشی در زمینه ارائه الگوی ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی اجرا نشده است. همچنین نتایج پژوهش‌ها نشان‌دهنده آن است که ممیزی دانش در اجرای مدیریت دانش و فرآیندهای آن نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند و باعث کارایی و عملکرد بهتر آن‌ها در شناسایی و تعیین خلاءهای موجود در زمینه تولید، سازماندهی، توزیع، اشاعه، استفاده، انتقال و اشتراک‌گذاری سریعتر دانش در سازمان‌ها می‌شوند. بنابراین توجه به الگوی ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی به اهمیت موجودی دانش، نیازهای دانشی، جریان دانش، نقشه دانش و نقاط قوت و ضعف دانش در سازمان‌ها بسیار ضروری است. تفاوت تحقیق حاضر با تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده‌اند در نگاه جامعی است که از کانال خبرگانی به مقوله ممیزی دانش دارد و نتیجه آن می‌تواند برای توسعه یک سیاست اطلاع‌رسانی یا مدیریت دانش به کار گرفته شود. همچنین ممیزی دانش منافع فرعی زیادی را برای کتابخانه‌های دانشگاهی به خصوص واحد اطلاعات و متخصصان در پی دارد. در این راستا سؤالات پژوهشی تحقیق نگاشته شدند:

۱. مؤلفه‌های ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟

۲. اولویت‌بندی مؤلفه‌های ممیزی دانش چگونه است؟

روش پژوهش

روش اجرای پژوهش حاضر جهت شناسایی مؤلفه‌های ممیزی دانش اسنادی است و جهت اولویت‌بندی مؤلفه‌های ممیزی دانش توصیفی-پیمایشی می‌باشد.

جامعه آماری تحقیق شامل مدیران نهایی و مدیران بخش‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت است. کتابخانه‌های دانشگاه‌ها با توجه به پراکندگی آن‌ها در سطح کشور انتخاب شدند و هم از کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت علوم و هم وزارت بهداشت استفاده شد. روش نمونه‌گیری کتابخانه‌ها، با توجه به پراکندگی آن‌ها در کل کشور ابتدا به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای و سپس به روش هدفمند کتابخانه مرکزی بزرگترین دانشگاه مرکز استان خواهد بود. در نهایت تعداد ۲۷۹ نفر از مدیران نهایی و مدیران بخش‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم تحقیقات و فناوری به عنوان نمونه آماری تحقیق انتخاب شدند.

ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای است که براساس روش اسنادی و مرور مبانی نظری به دست آمد. پرسش‌نامه‌ی ممیزی دانش با ۹۹ گویه تدوین شده است و شامل ۱۴ بعد چشم انداز و اهداف سازمانی (۷ گویه)، تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی (۶ گویه)، اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی (۶ گویه)، ترسیم نقشه دانش (۶ گویه)، شناسایی عناصر راهبردی سازمان (۸ گویه)، تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب (۵ گویه)، آماده‌سازی سازمان (۶ گویه)، شناسایی فرآیند ممیزی دانش (۷ گویه)، تشکیل کارگروه ممیزی دانش (۸ گویه)، تحلیل جریان دانش (۱۲ گویه)، شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان (۶ گویه)، ارزیابی اطلاعات و دانش (۶ گویه)، اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی (۹ گویه) و تحلیل کاربست دانش (۷ گویه) می‌باشد. برای اطمینان از روایی ابزارهای اندازه‌گیری از تحلیل عاملی تأییدی و جهت محاسبه پایایی ابزار تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. همچنین یافته‌های مربوط به تحلیل عاملی تأییدی در جدول شماره ۲ درج شده است.

جدول ۱. یافته‌های تحلیل عاملی تأییدی

متغیرها	پایایی ترکیبی	AVE	آلفای کرونباخ
چشم انداز و اهداف سازمانی	۰/۸۰	۰/۶۶	۰/۸۷
تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی	۰/۸۲	۰/۶۰	۰/۷۹
اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی	۰/۹۳	۰/۶۱	۰/۹۳
ترسیم نقشه دانش	۰/۸۴	۰/۵۹	۰/۸۴
شناسایی عناصر راهبردی سازمان	۰/۸۵	۰/۵۳	۰/۸۵
تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب	۰/۸۹	۰/۵۱	۰/۸۷
آماده‌سازی سازمان	۰/۹۰	۰/۵۰	۰/۸۹
شناسایی فرآیند ممیزی دانش	۰/۸۶	۰/۵۲	۰/۸۴
تشکیل کارگروه ممیزی دانش	۰/۸۹	۰/۵۴	۰/۸۵
تحلیل جریان دانش	۰/۹۰	۰/۵۹	۰/۸۶
شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان	۰/۸۴	۰/۵۱	۰/۷۸
ارزیابی اطلاعات و دانش	۰/۸۸	۰/۵۳	۰/۸۹
اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی	۰/۸۹	۰/۵۴	۰/۹۰
تحلیل کاربست دانش	۰/۸۲	۰/۵۶	۰/۸۷

(کلیه بارهای عاملی در سطح آلفای ۰/۱. معنی دار هستند)

جهت تجزیه و تحلیل داده‌های از آزمون‌های نرمال بودن داده‌های تحقیق، آزمون همبستگی و آزمون فریدمن استفاده شده است. تمام مراحل تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از نرم‌افزار SPSS 24 بهره گرفته شد.

یافته‌ها

در جدول ۲ وضعیت پاسخ دهی به سؤالات پرسشنامه کتابخانه‌های دانشگاهی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت مشخص شده است.

جدول ۲. وضعیت پاسخدهی به سؤالات پرسشنامه کتابخانه‌های دانشگاهی

کتابخانه	تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد
کتابخانه دانشگاه خلیج فارس بوشهر	۳۳	۳/۷۸	۰/۸۹
کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید چمران اهواز	۳۴	۳/۳۶	۰/۹۲
کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید باهنر کرمان	۳۵	۴/۲۵	۱/۰۶
کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران	۳۷	۳/۷۸	۰/۹۵
کتابخانه مرکزی دانشگاه گیلان	۳۱	۴/۱۷	۰/۷۹
کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی بوشهر	۳۶	۳/۶۳	۰/۹۰
کتابخانه مرکزی دانشگاه ارومیه	۳۸	۲/۸۵	۰/۸۸
کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد	۳۵	۳/۳۶	۰/۹۲

وضعیت پاسخ دهی به سؤالات پرسشنامه کتابخانه‌های دانشگاهی نشان داد که وضعیت مؤلفه‌های ممیزی دانش در کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید باهنر کرمان و کتابخانه مرکزی دانشگاه گیلان نسبت به کتابخانه‌های دیگر بالاتر است.

مؤلفه‌های ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟

ابعاد ممیزی دانش از مرور مبانی نظری و مدل‌ها و الگوهای ممیزی دانش احصاء شدند. براساس مرور مبانی نظری در زمینه ممیزی دانش، ادبیات تحقیق به شاخص‌ها و عواملی اشاره کرده‌اند که در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۳. شاخص‌سازی ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی

ردیف	مؤلفه	زیر مؤلفه	منابع
۱	تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی	• ممیزی محیط مدیریت دانش • ممیزی دارایی دانشی • ممیزی صلاحیت مدیریت دانش • ممیزی عملکرد مدیریت دانش	هیلتون، ۲۰۰۲
۲	اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی	• تحلیل نیازهای دانش • تحلیل جریان‌های دانش	هیلتون، ۲۰۰۲

	• تحلیل موجودی دانش • پروفایل دانش کارکنان سابق	
۳	• ترسیم نقشه جریان دانش • تعریف روش‌شناسی ممیزی دانش • نقشه دانش • سازماندهی و دسترسی به منابع دانشی	هیلتون، ۲۰۰۲
۴	• آماده‌سازی سازمان • اهداف مدیریت دانش • برنامه‌ریزی ممیزی • سازماندهی تیم ممیزی • پروفایل دانش خبرگان	وانگ و خیائو (۲۰۰۹)
۵	• ارزیابی اطلاعات • ارزشیابی نتایج ممیزی • گزارش ممیزی • ممیزی مجدد دانش • ارزیابی آمادگی مدیریت دانش و فرهنگ سازمانی	گانازان، دورای دومینیک، ۲۰۱۱
۶	• اندازه‌گیری سلامت دانش • کیفیت • صحت • مرتبط بودن • تازه بودن • کاربردی بودن • تأثیر بر سلامت، ایمنی و محیط زیست	گانازان، دورای دومینیک، ۲۰۱۱
۷	• تحلیل کاربست دانش • هزینه-فایده • میزان استفاده • میزان استناد • میزان بارگذاری	گانازان، دورای دومینیک، ۲۰۱۱
۸	• شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان • دانش سازمانی • سرمایه دانش انسانی • سرمایه دانش ساختاری • دانش مستند شده	مکامب، ۲۰۱۵
۹	• شناسایی فرآیند ممیزی دانش • اولویت‌بندی فرایندهای اصلی • شناسایی فرایندهای سازمانی و	پونجوان دانته ^۱ ، ۲۰۱۸

^۱. Ponjuán Dante

مطالعه گردش کارها	
• اولویت‌بندی و انتخاب فرایندهای هسته سازمان	• ممیزی مجدد و مستمر دانش
پونجوان دانته، ۲۰۱۸	• تیم ممیزی دانش • ارائه گزارش ممیزی دانش • ممیزی دانش متناوب
جیمرنا-لوزانو و استابلی-رودریگز، ۲۰۱۹	• چینش درست جریان سیالیت جریان • تسهیل گره‌های جریان • به هنگام بودن جریان • پایداری جریان
دراس، ۲۰۲۰	• شناسایی عناصر راهبردی سازمان • آشنایی و مطالعه زمینه‌ای کلیدی بودن حوزه دانش • منابع دانش • هدف، ربط و کیفیت منابع دانش
دراس، ۲۰۲۰	• تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب • تحلیل شکاف دانش • پر کردن شکاف دانش سازمان • پیشنهاد اقدامات بهبود
دراس، ۲۰۲۰	• چشم انداز و اهداف سازمانی • بررسی مأموریت، چشم انداز و شناسایی اهداف دانش سازمانی • ارائه چشم انداز سطح بالایی از دانش و تعیین شرایط ایدآل • تعریف اهداف، طرح و تیم ممیزی دانش

براساس مرور مبانی نظری و بررسی مدل‌های ارائه شده در زمینه ممیزی دانش عوامل ده‌گانه‌ای به عنوان عوامل دخیلی و مؤثر در ممیزی دانش احصا شدند که عبارتند از: تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی، اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی، ترسیم نقشه جریان دانش، اشتراک‌گذاری دانش، شناسایی عناصر راهبردی سازمان، تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب، چشم انداز و اهداف سازمانی، شناسایی فرآیند ممیزی دانش، تشکیل کارگروه ممیزی دانش و اولویت‌بندی فرایندهای اصلی.

جهت شناسایی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده ابتدا شاخص‌های توصیفی متغیرهای تحقیق حاضر شامل میانگین و انحراف استاندارد گزارش می‌شوند. در ادامه‌ی این بخش نتایج آزمون کالموگروف - اسمیرنف برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها گزارش می‌شوند. سپس در قسمت یافته‌های استنباطی سؤالات مورد نظر مطرح شده و پس از بررسی مهمترین پیش فرض‌های مربوط به آن آزمون آماری، نتایج حاصل از آزمون گزارش می‌شوند.

در جدول شماره ۴ شاخص‌های مربوط به آمار توصیفی برای نمونه‌ی مورد بررسی شامل میانگین و انحراف استاندارد برای متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش آورده شده است.

جدول ۴. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد
۱. چشم انداز و اهداف سازمانی	۲۷۹	۲۰/۸۵	۰/۸۹
۲. تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی	۲۷۹	۲۶/۴۱	۰/۹۲
۳. اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی	۲۷۹	۲۲/۱۴	۱/۰۶
۴. ترسیم نقشه دانش	۲۷۹	۱۸/۵۷	۰/۹۵
۵. شناسایی عناصر راهبردی سازمان	۲۷۹	۳۰/۴۷	۰/۷۹
۶. تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب	۲۷۹	۱۸/۸۶	۰/۹۰
۷. آماده‌سازی سازمان	۲۷۹	۲۱/۷۴	۰/۸۸
۸. شناسایی فرآیند ممیزی دانش	۲۷۹	۲۱/۶۵	۱/۰۸
۹. تشکیل کارگروه ممیزی دانش	۲۷۹	۳۲/۴۹	۰/۸۹
۱۰. تحلیل جریان دانش	۲۷۹	۴۷/۸۳	۰/۹۲
۱۱. شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان	۲۷۹	۲۶/۷۵	۱/۲۴
۱۲. ارزیابی اطلاعات و دانش	۲۷۹	۲۶/۲۴	۰/۸۹
۱۳. اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی	۲۷۹	۳۴/۸۵	۰/۸۳
۱۴. تحلیل کاربست دانش	۲۷۹	۲۵/۶۳	۰/۹۷

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود شاخص‌های توصیفی متغیرهای تحقیق در دو شاخص میانگین و انحراف استاندارد نشان داده شده است. بیشترین درصد به متغیر تحلیل جریان دانش (۴۷/۸۳) و کمترین درصد به ترسیم نقشه دانش (۱۸/۵۷) اختصاص دارد.

اولویت‌بندی مؤلفه‌های ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی چگونه است؟

پس از تعیین روایی ابزارهای اندازه‌گیری و شناسایی رابطه بین متغیرها، قدم بعدی برای ورود به بحث تحلیل مسیر می‌باشد. برای شناسایی رابطه بین متغیرهای حاضر در مدل از ضریب همبستگی استفاده شده است. یافته‌های بدست آمده از ضریب همبستگی بین متغیرهای پژوهش در جدول ۵ درج گردیده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین متغیرهای تحقیق در سطح $p < 0/01$ معنادار است.

جدول ۵. ماتریس همبستگی سازه‌های پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
چشم انداز و اهداف سازمانی	۱													
تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی	۰/۳۲**	۱												
اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی	۰/۳۱**	۰/۳۵**	۱											
ترسیم نقشه دانش	۰/۳۶**	۰/۳۲**	۰/۳۷**	۱										
شناسایی عناصر راهبردی سازمان	۰/۴۰**	۰/۳۵**	۰/۳۳**	۰/۳۲**	۱									
تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب	۰/۳۴**	۰/۳۲**	۰/۴۰**	۰/۳۵**	۰/۳۶**	۱								
آماده‌سازی سازمان	۰/۳۶**	۰/۴۱**	۰/۳۴**	۰/۳۲**	۰/۳۱**	۰/۳۰**	۱							
شناسایی فرآیند ممیزی دانش	۰/۳۰**	۰/۳۵**	۰/۳۷**	۰/۳۸**	۰/۳۹**	۰/۴۰**	۰/۳۲**	۱						
تشکیل کارگروه ممیزی دانش	۰/۳۵**	۰/۳۲**	۰/۴۴**	۰/۳۷**	۰/۳۵**	۰/۳۹**	۰/۴۲**	۰/۳۹**	۱					

تحلیل جریان دانش	۰/۳۳**	۰/۳۸**	۰/۴۵**	۰/۳۰**	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۳۵**	۰/۳۴**	۰/۳۶**	۱
شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان	۰/۳۸**	۰/۳۸**	۰/۳۶**	۰/۳۸**	۰/۳۹**	۰/۳۳**	۰/۳۸**	۰/۳۳**	۰/۳۵**	۱
ارزیابی اطلاعات و دانش	۰/۳۸**	۰/۳۶**	۰/۳۲**	۰/۳۹**	۰/۴۰**	۰/۳۳**	۰/۴۶**	۰/۳۸**	۰/۳۸**	۱
اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی	۰/۲۸**	۰/۳۶**	۰/۳۰**	۰/۲۹**	۰/۳۲**	۰/۳۷**	۰/۴۲**	۰/۳۹**	۰/۳۰**	۱
تحلیل کاربست دانش	۰/۲۹**	۰/۳۰**	۰/۳۹**	۰/۳۴**	۰/۳۵**	۰/۳۹**	۰/۳۱**	۰/۴۰**	۰/۳۰**	۱

* p < 0.05 ** p < 0.01

نتیجه آزمون معنی داری فریدمن برای اولویت بندی متغیرهای تحقیق در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۶. رتبه بندی متغیرهای تحقیق

ردیف	متغیر	میانگین رتبه
۱	تحلیل جریان دانش	۴/۵۷
۲	اندازه گیری سلامت دانش فعلی	۴/۱۲
۳	تشکیل کارگروه ممیزی دانش	۳/۶۸
۴	شناسایی عناصر راهبردی سازمان	۳/۱۲
۵	شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان	۲/۷۴
۶	چشم انداز و اهداف سازمانی	۲/۴۵
۷	ارزیابی اطلاعات و دانش	۲/۱۶
۸	تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی	۲/۰۹
۹	تحلیل کاربست دانش	۱/۸۷
۱۰	آماده سازی سازمان	۱/۶۹
۱۱	شناسایی فرآیند ممیزی دانش	۱/۴۱
۱۲	ترسیم نقشه دانش	۱/۱۴

۱۳	تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب	۰/۹۷
۱۴	اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی	۰/۸۵

جدول ۷. نتیجه آزمون معنی‌داری فریدمن

ردیف	نوع آزمون	Chi-Square	درجه آزادی	میزان خطا	Asymp. Sig
۱	فریدمن	۴۰/۵۷	۴	۰/۰۵	۰/۰۰۱

براساس نتایج آزمون فریدمن می‌توان گفت که مؤلفه‌های تحلیل جریان دانش (۴/۵۷)، اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی (۴/۱۲)، تشکیل کارگروه ممیزی دانش (۳/۶۸) و شناسایی عناصر راهبردی سازمان (۳/۱۲) دارای میانگین رتبه بالاتری نسبت به سایر شاخص‌ها از لحاظ قابلیت وقوع و تأثیرگذاری در ممیزی دانش کتابخانه‌های دانشگاهی می‌باشد و دارای وضعیت مطلوبتری در کتابخانه‌های دانشگاهی می‌باشد و به همین ترتیب سایر شاخص‌ها در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. همچنین براساس آزمون کای دو و سطح معنی‌داری مقدار پی‌لیو کمتر از مقدار ۰/۰۵ است، ادعای یکسان بودن میانگین رتبه‌های متغیر از لحاظ مطلوبیت پذیرفته نمی‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

ممیزی دانش مشخص‌کننده نیازهای دانشی سازمان، محل دانش سازمان، چگونگی استفاده از آن، شناسایی موانع و مشکلات دانشی سازمان و ارائه روش‌هایی برای بهبود دانش سازمانی است. هدف از تحقیق حاضر شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی بود. در پاسخ به سؤال شاخص‌ها و مؤلفه‌های ممیزی دانش در کتابخانه‌های دانشگاهی کدامند؟ شاخص‌ها و مؤلفه‌ها مشخص شدند. براساس مرور مبانی نظری و بررسی مدل‌های ارائه شده در زمینه ممیزی دانش عوامل چهارده‌گانه‌ای به عنوان عوامل دخیلی و مؤثر در ممیزی دانش احصا شدند که عبارتند از: چشم‌انداز و اهداف سازمانی، تحلیل داده‌ها و اطلاعات دانشی، اندازه‌گیری دانش صریح و ضمنی، ترسیم نقشه جریان دانش، شناسایی عناصر راهبردی سازمان، تحلیل شکاف بین دانش موجود و مطلوب، آماده‌سازی سازمان، شناسایی فرآیند ممیزی دانش، تشکیل کارگروه ممیزی دانش، تحلیل جریان دانش، شناسایی دارایی‌های با ارزش سازمان، ارزیابی اطلاعات، اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی و تحلیل کاربردی دانش. بنابراین با توجه به شاخص‌های تحلیل جریان دانش و اندازه‌گیری سلامت دانش فعلی دارای ارجحیت بیشتری دارد، می‌توان گفت که ممیزی دانش به عنوان اولین مرحله مدیریت دانش، فرایندی پویا برای شناسایی و ارزیابی دانش، منابع، ساختار، جریان و اهمیت آن در سازمان است. همچنین برای کشف، مستندسازی و استفاده از منابع دانش در سازمان‌ها، بررسی کیفی سلامت دانش در آنها ضروری است و توجه اصلی آن به افراد و شناسایی دانش آنها، کاری که افراد با دانش خود آن را انجام می‌دهند و شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها، تهدیدها و خطرات دانشی سازمان‌هاست. ممیزی دانش ارزیابی نیازهای کسب و کار، ارزیابی فرهنگی، ارزیابی دانش مورد نیاز، ارزیابی دانش موجود، ارزیابی دانش از دست رفته و ارزیابی دانش مورد استفاده است. در تبیین یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که دانش محور شدن سازمان‌های امروزی و روی آوردن آن‌ها به مدیریت دانش نیازمند ممیزی درست دانش در آن‌ها است که تحلیل و شناسایی مفاهیم، مؤلفه‌ها، موضوعات، مجلات، نویسندگان، پژوهشگران، متخصصان، سازمان‌ها و کشورهای مهم این حوزه و تعیین همکاری‌های علمی آن‌ها و میزان هم‌استنادی، هم‌نویسندگی آن‌ها در سطح ملی و بین‌المللی به منظور ترسیم نقشه علمی این حوزه بسیار مهم است؛ چرا که به سیاستگذاران علمی، مدیران، اساتید، متخصصان، و پژوهشگران برای شناسایی و تعیین کشورها، سازمان‌ها، مجله‌ها، زبان‌ها، نویسندگان برتر و موضوعات مهم برای اجرای پژوهش‌های بهتر این حوزه کمک خواهد کرد. همچنین سبب افزایش آگاهی و دانش آنان درباره عناصر و مؤلفه‌های مهم اثرگذار ممیزی دانش در سازمان‌ها و استفاده مفید از آن برای سیاستگذاری در زمینه‌های پیشرفت علمی این حوزه در سطح ملی و بین‌المللی خواهد شد.

بنابراین با توجه به شاخص‌های تشکیل کارگروه ممیزی دانش و شناسایی عناصر راهبردی سازمان که در این پژوهش دارای ارجحیت می‌باشند، می‌توان گفت که به کمک ممیزی دانش، جریان دانش سازمان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. برای مشاوران مدیریتی، ممیزی دانش ابزاری مناسب برای بررسی سلامت دارایی‌های دانشی و سودمندی دانش در سازمان محسوب می‌شود. همچنین ممیزی دانش از طریق ارزشیابی و بررسی علمی و سیستماتیک منابع پنهان و آشکار سازمان، محیط دانشی موجود را بررسی کرده و گزارشی کامل و جامع در مورد وضعیت فعلی دانش و شکاف‌های دانشی موجود در سازمان ارائه می‌دهد. هدف ممیزی دانش ارزیابی فرایندهای مدیریت دانش برای مطابقت دادن آنها با اهداف سازمان‌هاست. تا آنها بتوانند دانش آشکار و موجود خودشان را به خوبی سازماندهی کرده و دانش پنهان کارکنان خودشان را استخراج کنند و زمینه‌های لازم برای کشف و شناسایی خلاءهای موجود در خلق، سازماندهی، تسهیم و کاربرد دانش را فراهم کرده و روند اشتراک‌گذاری و انتقال دانش در سازمان‌ها را تسریع کنند. یافته‌های تحقیق با نتایج تحقیقات گاناازان و دورای دومینیک (۲۰۱۱)، طاهری و همکاران (۲۰۱۴) و پونزون داتته (۲۰۱۹)، جیمیرنا-لوزانو و استابلی-رودریگز (۲۰۱۹) و مکامب (۲۰۱۵) همخوانی دارد.

در تبیین یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که ممیزی دانش در جهت حمایت از دانش مورد نیاز سازمان گام برمی‌دارد. چگونگی انتقال دانش در سازمان و بکارگیری آن در درون و برون سازمان را بررسی می‌کند و پس از آن با شناسایی نقاط ضعف و قوت سازمان به بررسی شکاف‌های موجود در سازمان پرداخته و با جلوگیری از دوباره کاری‌ها به مدیریت مؤثر دانش کمک می‌کند. ممیزی دانش یک فرآیند کاری است، تا یک فعالیت علمی و دستاوردهای آن دارای ارزش تجاری شود. از این رو، برای انجام بهینه آن، گام‌ها و مراحل باید طی شود. همچنین اجرای ممیزی دانش در سازمان‌های پروژه محور از اهمیت بالایی برخوردار است و اعضای مختلف سازمان شامل مدیران پروژه‌ها، اعضای تیم پروژه‌ها، و مدیران دانش سازمان از جمله ذینفعان این فرآیند به شمار می‌آیند. اجرای ممیزی دانش به مدیران پروژه‌ها در شناسایی و مکان‌یابی خبرگان کلیدی پروژه‌های مختلف به منظور بهره‌گیری از تجربه و دانش آنها در دیگر پروژه‌ها و نیز تسهیل جریان دانش بین خبرگان و اعضای تیم پروژه‌ها کمک می‌کند. همچنین ممیزی دانش بستری را برای شناسایی و تأمین نیاز دانشی اعضای تیم پروژه‌ها به منظور تحقق اهداف سازمان فراهم می‌آورد. از سوی دیگر اجرای ممیزی دانش به مدیران دانش سازمان کمک می‌کند تا با شناسایی وضع موجود دانش، راهبردهای مناسبی را به منظور مدیریت نمودن دارایی‌های دانشی و اولویت‌بندی اقدامات مدیریت دانش اتخاذ نمایند. مدیریت دانش روشی برای کمک به سازمان‌ها به منظور استفاده مؤثر از دانش است که ممیزی دانش اغلب گام اولیه فعالیت در این حوزه است. افزایش روزافزون دانش به عنوان مهمترین منبع مزیت رقابتی عصر کنونی در حوزه‌های مختلف علمی به ویژه در حوزه کتابداری از یکسو و انتخاب راهبردهای مدیریت دانش مناسب برای تحقق اهداف سازمان‌ها از سوی دیگر اهمیت ممیزی دانش را در دنیای رقابتی امروز دوچندان کرده است. ممیزی دانش عبارت است از بازبینی، بررسی، سنجش و ارزیابی دارایی‌های فکری سازمان که چگونگی استفاده از این دارایی‌ها را شناسایی می‌کند. بنابراین هدف ممیزی دانش ارزیابی فرایندهای مدیریت دانش برای مطابقت دادن آنها با اهداف سازمان‌هاست. تا آنها بتوانند دانش آشکار و موجود خودشان را به خوبی سازماندهی کرده و دانش پنهان کارکنان خودشان را استخراج کنند و زمینه‌های لازم برای کشف و شناسایی خلاءهای موجود در خلق، سازماندهی، تسهیم و کاربرد دانش را فراهم کرده و روند اشتراک‌گذاری و انتقال دانش در سازمان‌ها را تسریع کنند. بنابراین می‌توان گفت که هر سازمانی که از ممیزی دانش خوبی برخوردار است بهتر می‌تواند به شناسایی دانش آشکار و پنهان خود پرداخته و به مدیریت بهتر دارایی‌های فکری، ارتقای نوآوری دانش، روند گردآوری، سازماندهی، ذخیره سازی و به کارگیری دانش در سازمان‌ها کمک کند. یافته‌های تحقیق با نتایج جابر انصاری (۲۰۱۸) و پونزون داتته (۲۰۱۹) هم سو می‌باشد. جابر انصاری (۲۰۱۸) در پژوهشی به ارائه مدل جامعی از ممیزی مدیریت دانش بر مبنای بررسی سیستماتیک در هفت مرحله پرداخته است. وی مطالعه‌ای برای بررسی چگونگی ممیزی مدیریت دانش بصورت سیستماتیک در سازمان انجام می‌دهد و الگوی کاملی برای انجام ممیزی مدیریت دانش بر اساس یک بررسی منظم در هفت مرحله ارائه می‌دهد. همچنین پونزون داتته (۲۰۱۹) پژوهشی به عنوان ممیزی دانش فرآیندها و پیشرفت حرفه‌ای در انتشارات علوم پزشکی انجام داده است. نقاط قوت و ضعف مؤسسه و همچنین شناسایی دانش مورد نیاز در هر فرآیند، مجاز به ارائه چندین جنبه مرتبط با

دانش، حفظ آن، فرآیندهای سازمانی و مؤلفه‌های انسانی و تکنولوژیکی لازم است. این نتایج باعث می‌شود که بتوانیم سازمان را بهتر بشناسیم و معرفی یک برنامه مدیریت دانش را بر اساس درک عمیق‌تر از دیدگاه‌های مختلف نقاط ضعف و قوت فعلی از نظر دانش مورد نیاز و کاربرد آن در فرآیندهای داخلی و همچنین برخی از خصوصیات توسعه حرفه‌ای را تسهیل کنیم.

در جریان تحقیق پژوهشگر با محدودیت‌هایی مواجه شد که پراکندگی جغرافیایی جامعه پژوهش در بخش کمی محدودیت‌های بیماری همه‌گیر کرونا از محدودیت‌های پژوهش حاضر است. پژوهش حاضر به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌کند؛ مدل ممیزی دانش را در قلمرو مکانی دیگر تدوین و ارائه نمایند تا امکان مقایسه‌های تطبیقی را فراهم آورده و به این ترتیب، فهم گسترده‌تری از مفهوم ممیزی دانش را کسب کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود در پژوهشی رابطه متغیرهایی نظیر تخصص‌های نوین علم اطلاعات و دانش‌شناسی و ممیزی دانش را بسنجند. در راستای یافته‌های تحقیق پیشنهادات کاربردی جهت ارتقای ممیزی دانش در سازمان‌ها ارائه می‌شود:

- پیشنهاد می‌شود تمامی سازمان‌ها از نرم‌افزارهای مدیریت دانش و عناصر ممیزی دانش جهت تسهیل و تسریع فرآیندهای مدیریت دانش خود استفاده کنند؛
- پیشنهاد می‌شود سازمان‌ها اهداف مشخص خود را در زمینه ممیزی دانش تدوین کنند و فعالیت‌های خود را بر چشم‌انداز و اهداف سازمانی منطبق کنند؛
- پیشنهاد می‌شود زمینه‌ها و زیرساخت‌های لازم برای دوره‌های آموزش مدیریت دانش و ممیزی دانش برای مدیران سازمان فراهم شود.

منابع

- شرفی، ع.، و ناخدا، م. (۱۳۹۸)، تحلیل روندهای محلی و جهانی ممیزی دانش در پایگاه استنادی کلریتیکس. *مدیریت راهبردی دانش سازمانی*، ۲ (۶)، ۴۶-۱۱
- غلامحسین‌زاده، ز.، و ریاحی‌نیا، ن. (۱۳۹۴). ممیزی اطلاعات در طرح‌ها و پروژه‌ها بر اساس مدل هنزل (مطالعه موردی: یکی از طرح‌های پژوهشکده گاز پژوهشگاه صنعت نفت). *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، (۷۰)، ۱۴۱-۱۶۶

References

- Ayinde, L., Orekoya, I. O., Adepeju, Q. A., & Shomoye, A. M. (2021). Knowledge audit as an important tool in organizational management: A review of literature. *Business Information Review*, 38(2), 89-102.
- Bukhsh, F. A., & Nurlatifah, E. (2019). Information audit for knowledge discovery: A systematic literature review. In *CEUR workshop proceedings*, 2383, 7.
- Debenham J., & Clark J. (1994) The knowledge audit. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 11(3), 201-211.
- Donate, M. J., & Pablo, J. D. S. (2015). The role of knowledge-oriented leadership in knowledge management practices and innovation. *Journal of Business Research*, 68(2), 360-370.
- Drus, S. M. (2020). Knowledge audit framework: A case study of the Malaysian electricity supply industry. *Journal of Information and Communication Technology*, 16(1), 103-120.
- Ganasan, A., & Durai Dominic, P. D. (2011). Knowledge audit made comprehensive thru 6 stages. In *Research and Innovation in Information Systems (ICRIIS). 2nd International Conference on Research and Innovation in Information Systems*. Retrieved Aug. 12, 2015, from: http://ieeexplore.ieee.org/xpl/login.jsp?tp=&arnumber=6125730&url=http%3A%2F%2Fieeexplore.ieee.org%2Fxppls%2Fabs_all.jsp%3Farnumber%3D6125730
- Gholamhosseinzadeh, Z. & Riahinia, N. (2014). Auditing information in plans and projects based on Henzel's model (case study: one of the projects of the Gas Research Institute of the Oil Industry Research Institute). *Library and Information Research Journal*, (70), 141-166. [In Persian]
- Griffiths, P (2010). where next for information audit. *Business Information Review*, 27(4), 216-224.
- Hylton, A. (2002). *Measuring & assessing knowledge-value & the pivotal role of the knowledge audit*. London: Hylton Associates. Retrieved Aug. 12, 2015, from: http://www.providersedge.com/docs/km_articles/Measuring_%26_Assessing_K-Value_%26_Pivotal_Role_of_K-Audit.pdf

- Jaber Ansari, A. (2018). A Comprehensive Model Of Knowledge Management Audit Based On Systematic Review In 7 Stages. *International Journal of Management and Applied Science*, 4(5), 74-79.
- Jaimerena-Lozano, M., & Stable Rodríguez, Y. (2019). The information and knowledge audit for improvement of the research process. *Revista Cubana de Información en Ciencias de la Salud (ACIMED)*, 30(3).
- Lee, R. W., Yip, J. Y., & Shek, V. W. (2021). Knowledge Audit. In *Knowledge Risk and its Mitigation: Practices and Cases*, 71-103. Emerald Publishing Limited.
- Perez-Soltero, A., Barcelo-Valenzuela, M., Sanchez-Schmitz, G., Martin-Rubio, F., Palma- Mendez, J. T., & Vanti, A. A. (2007). A model and methodology to knowledge auditing considering core processes. *ICFAI Journal of Knowledge Management*, 5(1), 7-23.
- Ponjuán Dante, G. (2018). Design of an organizational knowledge audit oriented towards principal processes and professional development. *Revista Cubana de Información en Ciencias de la Salud (ACIMED)*, 29(3), 1-12.
- Raison, C. (2007). Knowledge Audits and mapping Retrieved, 2015/09/12, from: www.iim.org.au/thirdgen/form/show_attachment.cfm%3FattachmentID%3D
- Sharfi, A, Nakhda, M. (2018), Analysis of local and global knowledge audit trends in Clarivit Analytics reference database. *Strategic Management of Organizational Knowledge*, 2 (6), 11-46
- Taheri, L., Che Pa, N., Abdullah, R., & Abdullah S. (2014). A knowledge audit model for requirement elicitation process. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 8(2), 452-456.
- Wu, Y. L., & Li, Y. H. (2008, October). Research on the model of knowledge audit. In *Wireless Communications, Networking and Mobile Computing, 2008. WiCOM'08.4th International Conference on* (1-4).

Analysis Of The Relationship Between The Understanding Of The Dimensions Of The Nature Of Science And The Tendency To Think Critically Among The Students Of Tabriz City

Narges Pourtaleb^{1*} | Sakine Pourtaleb² | Zeinab Shahri Majarneshin³
Seyyede Behnaz Mousavian Alenjagh⁴

1-Adjunct Professor, Department Of Educational psychology, Faculty Of Education And Psychology, University Of Roshdie, Tabriz, Iran. (Corresponding Author). pourtalebn@gmail.com

2-Master of Psychology and education of exceptional children, University of Tehran, Tehran, Iran.

3-Master of Research, Professor of Seraj higher education institution, Tabriz, Iran.

4-Master of cognitive psychology, psychology Dept, Allame Tabatabaai University, Tehran, Iran.

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The aim of this study was to determine the relationship between understanding the nature of science and its dimensions with the tendency to critical thinking among students in Tabriz in 1398.
Article history: Received: 27 September 2022 Received in revised form: 26 October 2022 Accepted: 22 November 2022 Published online: 22 November 2022	Methodology: The present study is analytical-correlational. The statistical sample consisted of 262 mathematics and experimental students in Tabriz who were selected by cluster sampling. Data collection tools were two critical questionnaires of Ritex (2003) and the questionnaire of the nature of science, Roba and Anderson (1978). Results: Data were analyzed using SPSS software and descriptive and inferential statistical methods. The research findings showed that there is no significant difference between students of mathematics and experimental departments in terms of critical thinking and the nature of science. Also, Pearson correlation test showed: among the components of the dimensions of the nature of science and its relationship with critical thinking, three components (commitment, creativity and integration) have a significant relationship with critical thinking; But the other 3 components (recommendation, simplicity and measurement) do not have a significant relationship.
Keywords: Nature of Science, Critical Thinking, Students	Conclusion: The result of the regression analysis also showed that out of 6 components of the dimensions of scientific nature, only the component of creativity explains about 5% of the variance of critical thinking. Considering the findings of this study, planners and officials in their educational programs should pay more attention to critical thinking skills and understanding the nature of science

Cite this article: Pourtaleb, N., Pourtaleb, S., Shahri Majarneshin, Z., MousavianAlenjagh, B. (2022). Analysis Of The Relationship Between The Understanding Of The Dimensions Of The Nature Of Science And The Tendency To Think Critically Among The Students Of Tabriz City. *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 17-29.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.2.0

تحلیل رابطه درک ابعاد ماهیت علم با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر تبریز

نرگس پورطالب^{۱*} | سکینه پورطالب^۲ | زینب شهری مجارشین^۳ | بهناز موسویان النجق^۴

۱- دانش‌آموخته دکتری تخصصی روانشناسی تربیتی، مدرس مدعو گروه روانشناسی تربیتی دانشگاه رشديه، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

۲- کارشناسی ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳- کارشناس ارشد پژوهشگری، مدرس موسسه آموزش عالی سراج، تبریز، ایران.

۴- کارشناسی ارشد روانشناسی شناختی، گروه روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

هدف: پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه درک ماهیت علم و ابعاد آن با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان تبریز است.

روش پژوهش: مطالعه حاضر به صورت تحلیلی-همبستگی است. نمونه آماری ۲۶۲ نفر از دانش‌آموزان رشته ریاضی و تجربی شهر تبریز بوده که در آن، دانش‌آموزان به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده بودند. ابزار گردآوری داده‌ها، دو پرسشنامه تفکر انتقادی ریتکس (۲۰۰۳) و پرسشنامه ماهیت علم، روبا و آندرسون (۱۹۷۸) بوده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و از طریق روش‌های آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱

تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد که بین دانش‌آموزان گروه ریاضی و تجربی از لحاظ تفکر انتقادی و ماهیت علم تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. همچنین آزمون همبستگی پیرسون نشان داد، از بین مؤلفه‌های ابعاد ماهیت علم و رابطه آن با تفکر انتقادی ۳ مؤلفه (تعهد، خلاقیت و یکپارچگی) رابطه معنی‌داری با تفکر انتقادی دارد؛ ولی ۳ مؤلفه دیگر (توصیه، سادگی و سنجش) رابطه معنی‌داری ندارند.

نتیجه‌گیری: نتیجه تحلیل رگرسیونی انجام گرفته نیز نشان داد از بین ۶ مؤلفه ابعاد ماهیت علمی تنها مؤلفه خلاقیت حدود ۵ درصد از واریانس تفکر انتقادی را تبیین می‌کند. با عنایت به یافته‌های حاصل از بین این پژوهش، برنامه‌ریزان و مسئولین در برنامه‌های آموزشی خود باید توجه بیشتری به مهارت تفکر انتقادی و درک ماهیت علم لحاظ نمایند.

واژه‌های کلیدی:

ماهیت علم،
تفکر انتقادی،
دانش‌آموزان.

استناد: پورطالب، ن.، پورطالب، س.، شهری مجارشین، ز.، موسویان النجق، ب. (۱۴۰۱). تحلیل رابطه درک ابعاد ماهیت علم با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر تبریز. *دانش‌شناسی*، ۱۵(۵۸)، ۱۷-۲۹.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.2.0

حقوق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

«ماهیت تعلیم و تربیت با توجه به مفهوم صحیح آن، هدایت جنبه‌های مختلف فرد یا رشد قوه قضاوت صحیح یا تجدیدنظر در تجربیات در دوره‌های مختلف رشد مانند کودکی، دوره قبل از دبستان، ابتدائی و متوسطه است. کار مدرسه و معلم با توجه به این تعریف نمی‌تواند صرفاً انتقال معلومات از طریق سخنرانی یا به‌وسیله کتاب باشد. از این‌رو یکی از اهداف عمده تعلیم و تربیت بار آوردن افرادی است که بتوانند تفکر کنند و به ماحصل تفکر دیگران اکتفا نکنند؛ یعنی پرورش افرادی که مایل به تحقیق و بررسی باشند نه کسانی که صرفاً پذیرای آنچه گفته می‌شود، باشند و این یعنی تعلیم و تربیت انتقادی (علی پور و همکاران، ۱۳۹۲).» مهارت‌های تفکر تمرکز بیشتری روی فرایند استفاده از اطلاعات برای قضاوت قبل از تصمیم‌گیری دارد. درحالی‌که مهارت‌های یادگیری بیشتر بر روی فرایند انتقال، ذخیره و انتشار اطلاعات برای پاسخ به سؤالات امتحان دارد (جاپونی و هارن^۱، ۲۰۱۷).

گذشته از هدف عمده تعلیم و تربیت، زندگی امروزی بشر در مقایسه با سده‌ها و هزاره‌های قبل به‌شدت دچار تحول و دگرگونی شده است. این نوع زندگی به دلیل پیچیدگی‌های اجتماعی، تحصیلی، اقتصادی و فرهنگی نیازمند مهارت‌های خاصی است که از جمله آن‌ها می‌توان به تفکر سطح بالا اشاره کرد. تفکر سطح بالا را می‌توان به‌عنوان نوعی تفکر پیچیده دانست که اغلب راه‌حل‌های متنوعی را تولید می‌کند. تاکنون انواع مختلفی از تفکر سطح بالا شناسایی شده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به تفکر انتقادی^۲ اشاره کرد (باراک^۳ و همکاران، ۲۰۰۷). تفکر انتقادی به‌عنوان یکی از مهارت‌های اساسی دانش‌آموزان و معلمان در قرن ۲۱ معرفی شده است. این مهارت به‌عنوان توانایی تحلیل، تفسیر، ارزیابی، تلخیص و ترکیب کردن اطلاعات است (مرکز مطالعات خط‌مشی صلح جویانه^۴، ۲۰۱۰).

بررسی پیشینه نشان می‌دهد، توافق کمی در خصوص مفهوم تفکر انتقادی در میان صاحب‌نظران وجود دارد. «تفکر انتقادی با پرورش توانایی حل مسئله و استدلال، فرد را برای مواجهه با چالش‌های فکری آماده می‌سازد. این نوع تفکر، تفکری است مستدل و مستند به مدارک و اطلاعاتی موثق که انتظار می‌رود به قضاوتی صحیح منجر شود و استانداردهایی مناسب را برای ارزیابی و تفسیر مسائل پیچیده و بحث‌برانگیز، به‌منظور حصول به نتیجه‌گیری یا تصمیم‌گیری در خصوص انجام کار یا باور به عقیده‌ای، عرضه کند. هرچند که رسیدن به چنین اندیشه‌ای منوط به آموزش هوشمند و ایجاد بستر هدفمند است.» زمانی که تفکر انتقادی در ذهن انسان بارور می‌شود، او مهارت‌هایی خواهد داشت که وی را از دیگران متمایز می‌کند. این مهارت‌ها می‌تواند بسته به شخص، با دیگران تفاوت داشته باشد. تعریف تفکر انتقادی که از رویکرد شناختی روان‌شناسی سر برآورده، نیز عبارت است از: فرایندهای ذهنی، راهبردها و تصویرگری‌هایی که اشخاص برای حل مسائل به کار می‌گیرند، تصمیم‌گیری می‌کنند و مفاهیم جدید را یاد می‌گیرند (استرنبرگ^۵، ۱۹۸۶؛ به نقل از مهاجری و همکاران، ۱۳۹۲).

«هدف از پرورش تفکر انتقادی یعنی پرورش افرادی که اهل تحقیق و بررسی هستند، نه افرادی که آنچه به آن‌ها گفته می‌شود، قبول کنند. تفکر انتقادی هنر در اختیار گرفتن ذهن خود است. تفکر انتقادی به معنای، شک‌گرایی (خودجهت‌دهی)، خودتنظیمی (خودکنترلی)، پرسشگری (جست‌وجوگری)، ارزشیابی (استدلال‌گرایی)، خودتصمیمی تفکر است و باعث تصمیم‌گیری درست فرد می‌شود (حنیفی و همکاران، ۱۳۹۱)». در واقع این نوع تفکر به فرد اجازه می‌دهد که تئوری‌های مورد استفاده، شواهد موجود، معیارها یا استانداردهای شرح داده‌شده یا ارزش‌های مورد استفاده را به‌طور منطقی و به روش استدلالی مورد قضاوت قرار دهد (حاج رضایی و همکاران، ۱۳۹۴). مدل‌های گوناگون مهارت تفکر انتقادی بر اساس مزایا و معایب، هدف اندازه‌گیری، شاخص‌ها و گروه هدف وجود دارد. یکی از این مدل‌ها مدل تفکر انتقادی فسیون (۱۹۹۰) است که مهم‌ترین چیز در روند تفکر انتقادی را، توانایی تفسیر، تجزیه و تحلیل، ارزیابی، استنتاج، توصیف و خودتنظیمی می‌داند (مدجاپونی و هارن، ۲۰۱۷).

1. Japuni & Harun

2. critical thinking

3. Barak

4. Pacific policy research center

5. Strenberg

در تحقیقی با عنوان "پرورش مهارت تفکر انتقادی دانش آموزان در یادگیری ریاضیات" این نتیجه حاصل شده است که مهارت‌های تفکر انتقادی برای موفقیت دانش آموزان در آینده ضروری است. مهارت‌های تفکر انتقادی باید مورد استفاده قرار گیرد و در برنامه درسی اصلی و فرایند تدریس و یادگیری توسعه یافته تا دانش آموزانی که دارای کیفیت تفکر هستند تربیت شوند. یادگیری ریاضیات نه تنها محتوای ریاضی را آموزش می‌دهد بلکه مهارت‌های تفکر انتقادی دانش آموزان را که برای حل مشکلات مختلف ضروری هستند، رشد می‌دهد، مشکلاتی در مدرسه یا در زندگی اجتماعی (فردوس و همکاران، ۲۰۱۵). دود^۶ و همکاران (۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان "شناخت رابطه پیچیده بین تفکر انتقادی و استدلال علمی در بین نویسندگان پایان‌نامه" بیان کردند که یافته‌های ما شواهد تجربی را ارائه می‌دهد که نشان می‌دهد اقدامات تجمعی استدلال در علم به صورت نوشتاری با مهارت‌های کلی تفکر انتقادی دانشجویان مرتبط است. نقش‌های مهم قابل توجه مهارت استنتاج و بحث درباره نتایج، مبنایی برای ایده‌های خاص‌تر در مورد چگونگی ارتباط این سازه‌ها با یکدیگر و اینکه چه مداخلات آموزشی ممکن است بیشترین موفقیت را در پرورش این مهارت‌ها داشته باشد فراهم می‌کند. همچنین رهنما و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "بررسی رابطه تفکر انتقادی با تولید علم در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه شاهد" به این نتیجه دست یافتند که میزان تفکر انتقادی اعضای هیات علمی با میزان تولید علم آن‌ها ارتباط مستقیم دارد. جهانی (۱۳۸۰) نیز در پژوهشی به این نتیجه دست یافت که تفکر انتقادی به انحصار از طریق فرآیندهای پژوهشی حاصل می‌گردد. در نهایت، در پژوهشی با عنوان "مهارت‌ها، گرایش‌ها و روش‌های تدریس تفکر انتقادی در برنامه درسی" که توسط جبلی آده و همکاران (۱۳۹۹) انجام گرفت این نتیجه حاصل شد که روش‌های تدریس پروژه محور، پژوهش محور و اکتشافی بر رشد تفکر انتقادی دانش آموزان مؤثر است و موجب بهبود آن می‌گردد. هدف از رشد مهارت‌های تفکر، داشتن تفکر باکیفیت است. تفکر باکیفیتی که در محیط مدرسه و خارج از مدرسه مورد نیاز است. مهارت‌های تفکر مربوط به توانایی دانش آموزان در درک فرایند فکر هنگام مطالعه محتوای موضوع است. برخلاف باور بیشتر مردم که تفکر انتقادی را ذاتی می‌دانند (مالکانی و آلن^۷، ۲۰۰۵؛ نقل از رضویان شاد و سلطان القرائی، ۱۳۸۹). بسیاری از مریبان استدلال می‌کنند که مهارت‌های تفکر را می‌توان آموخت و باید صریح آموزش داده شود و دانش آموزان باید در مورد انواع مهارت‌های تفکر آموخته شده به آن‌ها آگاه شوند. تحقیقات نشان می‌دهد که اگر معلم یک محیط کلاس را ایجاد کنند که از فعالیت‌های تفکر پشتیبانی کند، مهارت‌های تفکر دانش آموزان را می‌توان توسعه داد (فردوس و همکاران، ۲۰۱۵).

تولید علم و علم‌آموزی از همان روزگار آغازین با ذات بشریت عجین شده است. توجه به مبانی فلسفی و ماهیت علم برای فهم دانش - آموزان امری ضروری برای تدوین کنندگان برنامه‌های درسی است که موجب افزایش غنای کتب درسی و رشد و شکوفایی دانش آموزان می‌گردد. بر این اساس فراگیران علاوه بر نیل به مراتب علمی والا به درجات بالایی از درک فلسفه و ماهیت علم و شعور اجتماعی نیز دست پیدا می‌کنند. بنابراین تربیت دانشمندان آینده بشریت در گرو در نظر داشتن فلسفه، ماهیت و تاریخ علم می‌باشد. چرا که ماهیت علم به همراه مجموعه‌ای از ارزش‌ها و باورهای انسانی است و راه دستیابی به علم و گسترش آن در ذهن و جهان، فلسفه علم است (صمدی و همکاران، ۱۳۹۷). سوزوری هرناندز^۸ (۲۰۱۰) سواد علمی را به معنی توانایی ارزیابی نقادانه‌ی اطلاعات علمی و حاوی مفاهیم کلی در مورد چیستی (ماهیت علم) بیان می‌کند. موریس شاموس در کتاب خود (افسانه سواد علمی) می‌گوید: هرچند دانش محتوای علمی ممکن است برای رسیدن به سواد علمی ضروری نباشد، اما درک ماهیت علم قطعاً پیش‌نیاز و پیش‌شرط چنین سواد علمی است. به‌منظور دستیابی به سطح مطلوب سواد علمی در میان افراد، باید توجه ویژه‌ای به ماهیت علم در آموزش علوم گردد (عبدالملکی و همکاران، ۱۳۹۴). نوریس و فیلیس^۹ (۲۰۰۳) سواد علمی را در قالب این مفاهیم بیان می‌کنند: آگاهی از محتوای اساسی علم و توانایی تمیز از غیر علم، فهمیدن علم و کاربرد آن، آگاهی از این‌که چه چیزی علم است، وابستگی به یادگیری علم، قابلیت استفاده از دانش علمی در حل مسئله، دانش موردنیاز برای مشارکت هوشمندانه در مسائل اساسی علم، درک ماهیت علم و ارتباط آن با فرهنگ، تقدیر از شایستگی علمی شامل کنجکاوی

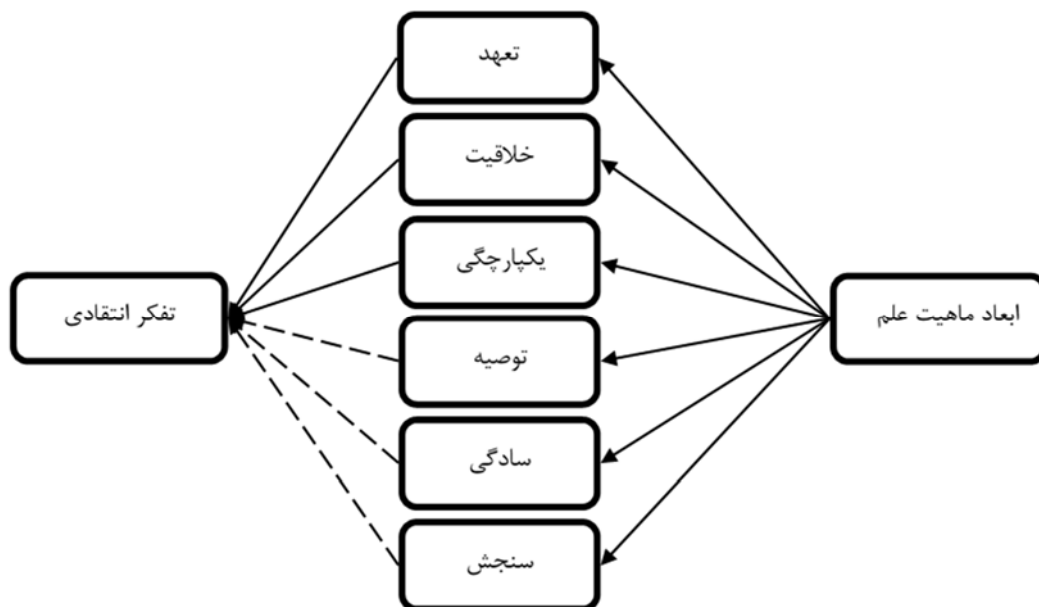
6. Dowd

7. Malkani & Allen

8. Suzuri-Hernandez

9. Norris & Phillips

و...، توانایی علمی فکر کردن، آگاهی از محدودیت‌ها و فواید علمی، توانایی تفکر انتقادی درباره علم. براساس تعاریف ذکر شده از علم اینگونه استنباط می‌شود که علم دارای ماهیت و ابعادی می‌باشد که در تعاریف مشترکند و شامل تعهد، یکپارچگی، خلاقیت، توصیه، سادگی و سنجش است. منظور از تعهد این است که علم به شواهدی که مبنای یک باور موجه هستند، پایبند باشد (سیاگل^{۱۰}، ۱۹۸۹؛ فولینو^{۱۱}، ۲۰۰۱). منظور از یکپارچه بودن علم نیز این است که اگرچه علم نمی‌تواند پاسخ کاملاً صحیح به پرسش‌ها بدهد اما می‌تواند پاسخی یکپارچه ایجاد بکند اما در عین حال علم همواره در حال پیشرفت و تغییر است و در نهایت باید بتوان علم را مورد سنجش قرار داد و این خود عاملی برای پیشرفت آن است (فولینو، ۲۰۰۱). مبتنی بر ضرورت مسئله پژوهش، در این مجال به‌طور دقیق به این سؤال اساسی می‌پردازیم که با توجه به شاخص‌های درک ابعاد ماهیت علم و تفکر انتقادی، آیا تفاوت معنی‌داری بین درک ماهیت علم و ابعاد آن با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان رشته‌های تجربی و ریاضی وجود دارد؟

روش پژوهش

این پژوهش، مطالعه توصیفی-همبستگی بود؛ که هر دو گروه پژوهشی (دانش‌آموزان رشته ریاضی و تجربی) در یک مقطع زمانی مورد مطالعه قرار گرفتند. جامعه آماری پژوهش را کل ۲۶۲ دانش‌آموز دختر گروه تجربی و ریاضی مقطع متوسطه دوم (گروه سنی ۱۶ الی ۱۸ سال) شهر تبریز در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ تشکیل می‌دادند. از بین این جامعه، نمونه آماری به تعداد ۲۶۲ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. روش کار به این صورت بود که پژوهشگر با در دست داشتن معرفی‌نامه از اداره آموزش و پرورش شهر تبریز به محیط‌های پژوهشی (دبیرستان‌ها و کلاس‌های رشته‌های تجربی و ریاضی) مراجعه و با کسب اجازه کار خود را شروع کرد. ابتدا پرسشنامه به دانش‌آموزان توضیح داده شد و سپس به آن‌ها فرصت داده شد تا اقدام به پر کردن پرسشنامه‌ها نمایند. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش شامل دو پرسشنامه گرایش به تفکر انتقادی و پرسشنامه ابعاد ماهیت علم بود. اطلاعات به‌دست آمده توسط نرم‌افزار SPSS25 مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t و رگرسیون گام‌به‌گام) ارتباط بین متغیرهای درک ماهیت علم و ابعاد آن با گرایش به تفکر انتقادی بین دانش‌آموزان دو گروه تجربی و ریاضی سنجیده شد. سطح معنی‌داری آزمون‌ها $\alpha < 0/05$ در نظر گرفته شد.

¹⁰. Siegel

¹¹. Folino

در این تحقیق برای سنجش میزان گرایش به تفکر انتقادی از پرسشنامه گرایش به تفکر انتقادی ریکتس^{۱۲} (۲۰۰۳) استفاده شده که یک ابزار خود گزارشی است و میزان تمایل به تفکر نقادانه را می‌سنجد. تفکر انتقادی تفکری است با استفاده از راهبردها یا مهارت‌های شناختی که احتمال دستیابی به بازده مطلوب را بالا می‌برد. این پرسشنامه دارای سه زیر مقیاس و ۳۳ گویه است. تفکیک زیر مقیاس‌ها و گویه‌های پرسشنامه عبارت‌اند از: نوآوری ۱۳ (۱۱ گویه)، بالیدگی ۱۴ (۹ گویه)، تعهد ۱۵ (۱۳ گویه)؛ که آزمودنی پاسخ خود را در مورد هر عبارت در دامنه‌ای از گزینه‌های اصلاً صدق نمی‌کند تا همیشه صدق می‌کند، ابراز می‌نماید. شیوه نمره‌گذاری به این صورت است که آزمودنی باید در یک مقیاس ۵ درجه‌ای (از شدیداً مخالف نمره ۱ تا کاملاً موافق نمره ۵) میزان مخالفت یا موافقت خود را با هر یک از عبارات مشخص کند؛ و برای سؤالات منفی نمره‌گذاری به صورت معکوس انجام می‌شود (قلتاش و همکاران، ۱۳۹۳). برای محاسبه امتیاز هر مؤلفه یا زیرمقیاس، نمره تک‌تک گویه‌های مربوط به آن زیرمقیاس باهم جمع می‌شود؛ و برای محاسبه امتیاز کلی پرسشنامه، نمره همه گویه‌های پرسشنامه باهم جمع می‌شود. دامنه امتیاز این پرسشنامه بین ۳۳ تا ۱۶۵ خواهد بود. هر چه امتیاز حاصل شده از این پرسشنامه بیشتر باشد، نشان‌دهنده میزان بیشتر گرایش به تفکر انتقادی خواهد بود و بالعکس. پایایی این پرسشنامه در پژوهش عجم (۱۳۹۴) از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۷ به دست آمد. همچنین در پژوهش شاهجویی و همکارانش پایایی کلی پرسشنامه ۰/۶۸ و برای خرده مقیاس‌ها مؤلفه بلوغ شناختی ۰/۷۶، مؤلفه نوآوری ۰/۶۴ و درگیری ذهنی ۰/۷۲ به دست آمد. پاک مهر و همکاران (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای اعتبار صوری این مقیاس را تأیید کردند. پایایی این پرسشنامه براساس ضریب آلفای کرونباخ در این پژوهش نیز ۰/۸۸ بدست آمده است.

مقیاس ماهیت دانش علمی^{۱۶} (آزمون درک ماهیت علم)، توسط روبا و آندرسون^{۱۷} در سال ۱۹۷۸ ابداع شده و مشتمل بر ۴۸ سؤال است که هر یک با مقیاس‌های بسیار موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و بسیار مخالف تنظیم شده‌اند. حداقل نمره ۴۸ و حداکثر آن ۲۴۰ است و اگر پاسخ دهنده به تمامی سؤالات واکنش بی‌نظر بودن بدهد در این صورت نمره ۱۴۴ اخذ خواهد شد. این آزمون شش خرده مقیاس دارد که عبارتند از تعهد اخلاقی، خلاقیت، توسعه یافتگی، سادگی، سنجش‌پذیری، و یکپارچگی. این پرسشنامه در سال ۱۳۷۷ توسط فتحی‌آذر بر روی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تبریز اعتباریابی شده است. در بررسی پایایی آزمون با استفاده از آلفای کرونباخ میزان پایایی کل آزمون ۰/۸۲، خرده مقیاس خلاقیت ۰/۷۶، سادگی ۰/۸۰، یکپارچگی ۰/۷۵، تعهد اخلاقی ۰/۸۶، توسعه یابندگی ۰/۸۱ و سنجش‌پذیری ۰/۸۱ محاسبه شده است (باقری، ۱۳۸۶).

یافته‌ها

در این پژوهش از بین ۲۶۲ نفر دانش‌آموزان رشته تجربی و ریاضی مورد مطالعه شهر تبریز، ۱۷۶ نفر (۶۷/۲) رشته تجربی و ۸۶ نفر (۳۲/۸) رشته ریاضی شرکت داشتند. برای پی بردن به تفاوت یا عدم تفاوت بین میانگین درک ماهیت علم در بین دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی از آزمون تفاوت میانگین‌ها یا آزمون t-test مستقل استفاده شده است.

برای پی بردن به تفاوت یا عدم تفاوت بین میانگین درک ماهیت علم در بین دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی از آزمون تفاوت میانگین‌ها یا آزمون t-test مستقل استفاده شده است.

12. Ricketts Critical Thinking Disposition Inventory

13. Innovativeness

14. cognitive Maturity

15. Engagement

16. Scale For Understanding The Nature Of Science

17. Rubba & Anderson

جدول ۱. آزمون t دو گروه مستقل در بررسی رابطه رشته تحصیلی با متغیر درک ماهیت علم و تفکر انتقادی

متغیر	گروه	تعداد	میانگین	میانگین	انحراف معیار	انحراف معیار	نسبت t	نسبت t	معناداری	معناداری
			تفکر	تفکر	تفکر انتقادی	تفکر انتقادی	ماهیت علم	ماهیت علم	تفکر	تفکر انتقادی
رشته	تجربی	۱۷۶	۱۳۴/۸۵	۸۰/۵۰	۱۱/۹۱	۱۲/۵۶	۰/۲۸۶	۱/۷۰	۰/۷۷۵	۰/۰۹۰
تحصیلی	ریاضی	۸۶	۱۳۴/۴۳	۷۷/۶۷	۱۰/۱۸	۱۲/۸۱				

مطابق جدول شماره (۱) میانگین درک ماهیت علم در بین دانش‌آموزان تجربی ۱۳۴/۸۵ و برای دانش‌آموزان رشته ریاضی ۱۳۴/۴۳ است؛ و مقدار T به دست آمده $t = ۰/۷۷۵$ و سطح معنی‌داری آن $\text{sig} = ۰/۲۸۶$ (بیشتر از ۰/۰۵) بوده است. به عبارتی بین میانگین درک ماهیت علم در بین دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی (تجربی و ریاضی) تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ و درک ماهیت علم در بین همه دانش‌آموزان تجربی و ریاضی تقریباً یکسان بوده است.

برای پی بردن به تفاوت یا عدم تفاوت بین میانگین تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی نیز مطابق جدول شماره (۱)، میانگین تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان تجربی ۸۰/۵۰ و برای دانش‌آموزان رشته ریاضی ۷۷/۶۷ است؛ و مقدار T به دست آمده $t = ۰/۰۹۰$ و سطح معنی‌داری آن $\text{sig} = ۱/۷۰$ (بیشتر از ۰/۰۵) بوده است. به عبارتی بین میانگین تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان بر اساس رشته تحصیلی (تجربی و ریاضی) تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ و تفکر انتقادی در بین همه دانش‌آموزان تجربی و ریاضی تقریباً یکسان بوده است.

جدول ۲. ضریب همبستگی بین ابعاد ماهیت علم با میزان تفکر انتقادی

متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی‌داری	تعداد
تعهد	۰/۱۲۶	۰/۰۴۰	۲۶۲
خلاقیت	۰/۲۲۴	۰/۰۱۸	۲۶۲
توصیه	۰/۱۴۷	۰/۷۸۳	۲۶۲
سادگی	۰/۰۵۸	۰/۳۵۱	۲۶۲
سنجش	۰/۰۶۰	۰/۳۳۲	۲۶۲
یکپارچگی	۰/۱۷۶	۰/۰۳۰	۲۶۲

با توجه به جدول شماره (۲) نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین ۶ بعد درک ماهیت علم (تعهد، خلاقیت، توصیه، سادگی، سنجش و یکپارچگی) با میزان تفکر انتقادی نشان داد که سطح معنی‌داری برای وجود رابطه بین سه بعد درک ماهیت علم با میزان تفکر انتقادی وجود دارد. تعهد ($p = ۰/۰۴$ و $I = ۰/۱۲۶$)، خلاقیت ($p = ۰/۰۱۸$ و $I = ۰/۲۲۴$)، یکپارچگی ($p = ۰/۰۳۰$ و $I = ۰/۲۲۴$) و چون سطح معنی‌داری هر سه کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین معنی‌دار بوده، به عبارتی هر چه میزان تعهد، خلاقیت و یکپارچگی در بین دانش‌آموزان بیشتر باشد، میزان تفکر انتقادی نیز در بین آن‌ها بیشتر خواهد شد و برعکس. ولی در مورد ضریب همبستگی پیرسون بین سه بعد دیگر درک ماهیت علم (توصیه، سادگی و سنجش) با میزان تفکر انتقادی سطح معنی‌داری به دست نیامد. به عبارتی بین بعد توصیه درک ماهیت

علم با میزان تفکر انتقادی ($r=0/147$ و $p=0/783$)، بعد سادگی درک ماهیت علم با میزان تفکر انتقادی ($r=0/058$ و $p=0/351$) و بعد سنجش درک ماهیت علم با تفکر انتقادی ($r=0/060$ و $p=0/332$) رابطه معنی داری حاصل نشد. به منظور تبیین میزان تفکر انتقادی دانش آموزان بر اساس متغیرهای مستقل معنی دار از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام استفاده شده است.

جدول ۳. ضریب همبستگی چندگانه برای تبیین میزان تفکر انتقادی

شکل	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین خالص	اشتباه معیار برآورد
۱	۰/۲۴۴	۰/۰۵۹	۰/۰۵۵	۵/۷۷

مطابق جدول شماره ۳، ضریب همبستگی متغیر پیشین ماهیت علم و ابعاد آن با میزان تفکر انتقادی برابر $R=0/244$ و ضریب تبیین برابر $R^2=0/056$ و ضریب تبیین خالص برابر $\bar{R}^2=0/055$ به دست آمده است و این ضریب بیانگر آن است که حدود ۵ درصد از واریانس تفکر انتقادی توسط ابعاد ماهیت علم تبیین می گردد.

جدول ۴. تحلیل واریانس برای آزمون معنی داری شکل رگرسیونی

شکل	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری
رگرسیون	۸۹۲/۰۷	۱	۸۹۲/۰۷		
باقیمانده‌ها	۴۱۱۶۱/۹۰	۲۶۰	۱۵۸/۳۱	۵/۶۳	۰/۰۱۸
کل	۴۲۰۵۳/۹۷	۲۶۱	-		

شکل رگرسیونی تبیین شده مطابق جدول شماره (۴) و آزمون تحلیل واریانس انجام شده نشان دهنده رابطه خطی است. زیرا مقدار آزمون F برای تعیین معنی داری اثر ابعاد ماهیت علم بر میزان تفکر انتقادی برابر ۵/۶۳ با سطح معنی داری $P=0/018$ است.

جدول ۵. ضرایب متغیرهای مستقل باقیمانده در شکل رگرسیونی

ورود متغیرهای مستقل در شکل	ضرایب خام	ضرایب استاندارد شده	t	sig
مقدار ثابت	B	Beta		
	۶۶/۰۷	-	۱۱/۵۱	
بعد خلاقیت ماهیت علم	۰/۶۱۹	۰/۲۴۴	۲/۳۷	۰/۰۱۸

در مجموع طبق اطلاعات جدول (۵) و با توجه به ضرایب بتای استاندارد نشده، ملاحظه می شود که مقدار ثابت (α) برابر ۶۶/۰۷ و بعد خلاقیت ماهیت علم با بتای $\beta = 0/619$ در تبیین تفکر انتقادی سهم معنی داری دارد. در نهایت با حذف مقدار ثابت (α) از طریق استاندارد

کردن مقادیر متغیر پیش‌بین ملاحظه می‌شود که متغیر بعد خلاقیت ماهیت علم با بتای $\beta = 0/244$ در پیش‌بینی میزان تفکر انتقادی تأثیر مثبتی داشته است. بعد خلاقیت ماهیت علم $(0/244) + 66/07 =$ تفکر انتقادی.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش بررسی رابطه بین درک ماهیت علم و ابعاد آن با گرایش به تفکر انتقادی در بین دانش‌آموزان شهر تبریز بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد میانگین تفکر انتقادی و همچنین میانگین درک ماهیت علم در بین دانش‌آموزان رشته‌های ریاضی و تجربی تقریباً یکسان بوده و تفاوتی از لحاظ این دو متغیر در بین دانش‌آموزان دو رشته وجود ندارد. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج بلسینا و او کامپو، ۲۰۱۸، دود، تامپسون اسشیف و ریندولدز، ۲۰۱۸، فردوس، خالیانی، باکر و همکاران، ۲۰۱۵، هارنی^۱، ۲۰۱۲، احمدیگی، احقر و ایمانی، ۱۳۹۷، محمدی مهر، ۱۳۹۳، بیجنوند، سبحانی نژاد، آذین و محمدی پویا، ۱۳۹۲، قریب، رقیبان، صلصالی، حاجی زاده و همکاران، ۱۳۸۸، صلصالی، تجویدی و غیاثوندیان، ۱۳۹۲، رهنما و همکاران، ۱۳۹۲، جهانی، ۱۳۸۰، جبلی آده و همکاران، ۱۳۹۹ همسو است.

در تبیین شایسته ذکر است که، مهارت تفکر انتقادی نوعی مهارت تفکر مرتبه بالاتر است که دانش‌آموزان را در یادگیری، شناختن یا توسعه یک استدلال درگیر می‌کند، از شواهد در حمایت از آن استدلال، ترسیم نتیجه‌گیری‌های استدلال و استفاده از اطلاعات برای حل مشکلات استفاده می‌کند. آن‌ها به عنوان متفکران منتقد باید مهارت‌هایی در تفکر مانند تفسیر، تجزیه و تحلیل، ارزیابی، توضیح، توالی، استدلال، مقایسه، سؤال، استنباط، فرضیه، ارزیابی، آزمایش و تعمیم دادن داشته باشند (هافنی^۲، ۲۰۱۸). تفکر انتقادی فرایندی است که از لحاظ فکری به صورت فعال و ماهرانه برای مفهوم سازی، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ترکیب کردن و یا ارزیابی اطلاعات جمع آوری شده یا ایجاد شده توسط مشاهده، تجربه، تأمل، تفکر، استدلال یا ارتباطات، به عنوان راهنمایی برای باور و عمل باشد (بلسینا و او کامپو^۳، ۲۰۱۸). براساس یافته‌های پیشین تفکر انتقادی از طریق فرآیندهای پژوهشی حاصل می‌گردد؛ لذا می‌توان این گونه تبیین نمود که به نظر می‌رسد رابطه‌ای تعاملی میان این دو متغیر وجود داشته باشد؛ بدین صورت که هرچه فرد توانایی تفکر انتقادی بالاتری داشته باشد بیشتر به فعالیت‌های پژوهشی خواهد پرداخت و از طرف دیگر همین پژوهش بیشتر باعث بهبود تفکر انتقادی افراد خواهد شد (جهانی، ۱۳۸۰؛ رهنما و همکاران، ۱۳۹۲).

تغییر استراتژی‌های آموزشی از معلم محور به دانشجو محور، کاهش حجم دروس و حذف دروس غیرضروری، فعال نمودن دانشجو در یادگیری، ایجاد بحث در کلاس و متعادل نمودن نقش استاد به عنوان سخنران در کلاس می‌تواند مؤثر باشد. بعلاوه مسئولین و برنامه ریزان آموزش و پرورش (در این تحقیق مدیران و معلمان) باید تأکید خود را بر روش‌هایی متمرکز کنند که به جای آموختن، قابلیت‌های چگونه آموختن را از طریق نظم فکری به دانش‌آموزان بیاموزند. همچنین محیط‌های آموزشی نیز برای تحقق چنین اهدافی نقش اساسی دارند. باید آن‌چنان سازمان‌دهی شوند که دانش‌آموزان را به جای ذخیره‌سازی حقایق علمی، درگیر مسائلی کنند که روزانه در کار خود با آن‌ها مواجه می‌شوند؛ تا بدین طریق درک آنان از ماهیت علم دقیق‌تر شود (رضویان شاد و همکاران، ۲۰۰۹). بدین طریق با تربیت دانش‌آموختگان متفکر انتقادی، نه تنها مراقبت مطلوب فراهم آید بلکه افراد شایسته و خودکارآمدی تربیت گردند که قادر به زندگی فردی و اجتماعی مطلوب و موفق در دنیای پیچیده امروزی باشند. هنر بکارگیری تفکر انتقادی، هنر طرح پرسش‌های بجا و منتقدانه است. بنابراین، آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی در مدارس، دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها در دانش‌آموزان و دانشجویان ما این توانایی را ایجاد می‌کند تا بر اساس ارزیابی دقیق شواهد و مدارک در رویارویی با مسائل گوناگون و در تمامی عرصه‌های زندگی شخصی و اجتماعی‌شان به قضاوتی صحیح و سالم دست بزنند. هرچند آموزش توانایی تفکر انتقادی به دلایلی که در بخش‌های پیشین توضیح داده شد مورد غفلت قرار می‌گیرد اما

1. Harney

2. Hafni

3. Belecina & Ocampo

باید فرصت‌های آموزشی مناسب در این راستا برای دانش‌آموزان و دانشجویان فراهم شود تا در آینده شاهد نسلی از افراد فرهیخته و فعال باشیم که برای پذیرش هر موضوعی خودشان تفکر می‌کنند نه این که هر چه دیگران می‌گویند بدون پرسشی، باور کنند. می‌توان گفت که تولید علم، تحت تأثیر متغیرها و عواملی بسیار قرار دارد که از مهم‌ترین این عوامل می‌توان به روحیه پرسشگری، کنجکاوی، جستجوگری، حقیقت‌جویی، تجزیه و تحلیل مسائل، ترکیب امور، انعطاف‌پذیری، تهدیدگرایی معقول، گستردگی فکر و ... اشاره کرد که همگی از مؤلفه‌های اساسی تفکر انتقادی به شمار می‌آیند. تفکر انتقادی، فرد را بر آن می‌دارد که به همه امور با دید نقادانه بنگرد و در حقیقت به کالبدشکافی و نقد و بررسی مسائل پردازد. یکی از ویژگی‌هایی که تفکر انتقادی در افراد ایجاد می‌کند، روحیه پژوهش و پرسشگری است؛ بر این مبنا انتظار می‌رود که تفکر انتقادی بر توانایی افراد در فعالیت‌های علمی تأثیر بگذارد. از آنجا که دنیای امروزی، عصر انفجار اطلاعات نامیده شده و مجهز بودن به مهارت‌هایی از جمله تفکر انتقادی، لازمه هر زمانی به‌ویژه، عصر حاضر است و از طرف دیگر از آنجا که نظام تعلیم و تربیت، مسئولیت خطیر پرورش فراگیران را به عهده دارد (و اگر نگوئیم نقشی بیشتر از خانواده در تربیت فراگیران دارد به‌طور مسلم، نقش آن کمتر از خانواده نیز نیست)، لذا پرورش تفکر انتقادی به‌واسطه نظام تعلیم و تربیت رسمی در فراگیران، امری ضروری می‌نماید که به‌منظور هرچه بهتر صورت گرفتن آن، کاربرد مؤلفه‌های تفکر انتقادی در برنامه درسی، تلاش برای مبرهن ساختن ماهیت و جایگاه علم به برنامه ریزان نظام تعلیم و تربیت پیشنهاد می‌شود.

اجرای این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه بوده است: با توجه به این که پژوهش با روش همبستگی در یک نمونه‌ی بزرگ تحقق یافته، امکان کنترل متغیرهایی نظیر هوش، وضع اقتصادی خانواده، سطح تحصیلات والدین و ... وجود نداشته است. همچنین مشکلات احتمالی مربوط به ابزار (پرسشنامه) و امکان سوگیری در پاسخ‌دهی نیز نباید از نظر دور داشته شود، زیرا گزارش‌های شخصی در پرسشنامه‌ها به دلیل دفاع‌های ناخودآگاه و تعصب در پاسخ‌دهی مستعد تحریف هستند، لذا ممکن است بر تعمیم نتایج تأثیر بگذارد. افزون بر آن به دلیل این که، جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر را دانش‌آموزان مقطع سوم دبیرستان شهر تبریز تشکیل داده‌اند؛ لازم است در تعمیم نتایج به دست آمده از این پژوهش به دانش‌آموزان سایر مقاطع تحصیلی و نقاط دیگر کشور احتیاط شود.

در پایان براساس چارچوب نظری پژوهش و با عنایت به یافته‌های تحقیق، پیشنهاد می‌شود، به برنامه‌هایی جهت پرورش دادن درک افراد از ماهیت علم و مهارت‌های تفکر انتقادی در دانش‌آموزان و دانشجویان توجه شود. کارگاه‌هایی برای اساتید دانشگاه و معلمان برگزار گردد که در آن به آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی و معرفی روش‌های تدریسی که به پرورش تفکر انتقادی در دانشجویان می‌انجامد، پرداخته شود. بسترسازی مناسب فرهنگی و اجتماعی و سیاست‌گذاری‌ها و راهبردهای آموزشی مناسب برای پرورش نسل جوان متفکر نقاد صورت گیرد؛ همچنین، چون جامعه‌ی آماری این پژوهش را دانش‌آموزان مقطع سوم دبیرستان شهر تبریز تشکیل داده‌اند، پیشنهاد می‌شود، پژوهش مشابهی بر روی دانش‌آموزان سایر مقاطع تحصیلی و در نقاط دیگر کشور انجام شود.

منابع

- احمدیگی، ف.، احقر، ق.، و ایمانی نائینی، م. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش تفکر انتقادی بر یادگیری مشارکتی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال. *دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۹(۱۷)، ۱۶۷-۱۸۱. http://www.icsajournal.ir/article_66792.html
- باقری، ز (۱۳۸۶). رابطه درک ماهیت علم با رتبه کنکور و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر تبریز. [پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تبریز]
- بیجنوند، ف.، سبحانی نژاد، م.، نیک آذین، ا.، و محمدی پویا، س. (۱۳۹۳). بررسی رابطه مهارت تفکر انتقادی با کیفیت زندگی، سلامت روان، مقبولیت اجتماعی و قدردانی دانشجویان پزشکی. *روانشناسی بالینی و شخصیت (دانشور رفتار)*، ۲۱(۱۱)، ۴۹-۶۰. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=251922>
- جلیلی آده، پ.، نوریان، م.، عضدالملکی، س. (۱۳۹۹). مهارت‌ها، گرایش‌ها و روش‌های تدریس تفکر انتقادی در برنامه‌های درسی. *تفکر و کودک*، ۱۱(۲)، ۲۹-۶۲. <https://doi.org/10.30465/fabak.2021.5834>

- جهانی، ج. (۱۳۸۱). نقد و بررسی مبانی فلسفی الگوی آموزشی تفکر انتقادی ماتو لیمن. *علوم انسانی الزهراء*، ۱۲(۴۲)، ۳۵-۵۵.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=8563>
- حاج رضایی، ب.، روشنی علی بنه سی، ح.، شاهعلی زاده، م.، زینالی، م.، و بدلی، م. (۱۳۹۴). بررسی اثربخشی یادگیری تلفیقی بر مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان پرستاری. *نشریه آموزش پرستاری*، ۴(۱)، ۴۹-۵۹
- حنیفی، ف.، حیدری تفرشی، غ.، سوهانی، ع. (۱۳۹۱). تأثیر برنامه‌های آموزش خانواده بر تقویت تفکر انتقادی دانش‌آموزان دوره ابتدایی شهر تهران. *تحقیقات مدیریت آموزشی*، ۴(۱۳ مسلسل)، ۳۹-۵۶.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=221924>
- رضویان شاد، م.، سلطان القرایی، خ. (۱۳۸۹). بررسی ادراک معلمان از تفکر انتقادی. *آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)*، ۳(۱۱)، ۲۹-۴۶.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=171554>
- رهنما، ا.، میرزامحمدی، م.، بیجنوند، ف. (۱۳۹۲). بررسی رابطه تفکر انتقادی با تولید علم در میان اعضای هیات علمی دانشگاه شاهد. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)*، ۲۰(۳)، ۲۵۷-۲۸۸.
<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=23>
- صمدی، ا.، نامور، ف.، نامور، ا. (۱۳۹۷). تاریخ، فلسفه و ماهیت علم در آموزش علوم تجربی ابتدایی. *همایش کشوری دانش موضوعی-تربیتی (دانش آموزش محتوا)*، اردبیل، دانشگاه فرهنگیان اردبیل.
- صلصالی، م.، تجویدی، م.، غیاثوندیان، ش. (۱۳۹۲). تبیین مفهوم تفکر انتقادی از دیدگاه پرستاران. [تبیین مفهوم تفکر انتقادی از دیدگاه پرستاران]. *مجله پرستاری و مامایی*، ۱۱(۹)، Retrieved from <http://unmf.umsu.ac.ir/article-1-1558-fa.html>
- عبدالملکی، ص.، درانی، ک.، کرمدوست، ن.، صدرالاشرفی، م. (۱۳۹۴). ماهیت علم: مطالعه موردی نگرش دانشجویان کارشناسی دانشگاه تهران. *نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۳(۵)، ۱۲۹-۱۵۲.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=317601>
- عجم، ع. ا. (۱۳۹۴). نقش آمادگی خودراهبری در یادگیری و گرایش به تفکر انتقادی در تعامل دانشجویان در محیط آموزش تلفیقی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۵، ۲۱۵-۲۲۶
- علی پور، و.، سیف نراقی، م.، نادری، ع. ا.، شریعتمداری، ع. (۱۳۹۲). تاملی بر موانع تفکر انتقادی در برنامه درسی آموزش متوسطه. *پژوهش در برنامه ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی-برنامه ریزی درسی)*، ۱۰(۹) (پیاپی ۳۶)، ۱-۱۵.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=182740>
- قریب، م.، ربیعیان، م.، صلصالی، م.، حاجی زاده، ا.، صبوری کاشانی، ا.، خلخالی، ح. (۱۳۸۸). مهارت‌های تفکر انتقادی و گرایش به تفکر انتقادی در دانشجویان ترم اول و آخر مدیریت خدمات بهداشتی - درمانی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۹(۲) (پیاپی ۲۲)، ۱۲۵-۱۳۵.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=96193>
- قلناش، ع.، طاهری، ع. ا.، مراحل، ف. (۱۳۹۳). دموکراسی آموزشی در مدارس و تأثیر آن بر رشد مهارت تفکر انتقادی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول. *شناخت اجتماعی*، ۶(۳)، ۹۵-۱۰۸
- گنجی، ک.، دیناروند، ح.، ابوطالبی، ح. (۱۳۹۱). اثربخشی آموزش مهارت‌های پرسشگری و توضیح به معلمان بر خلاقیت دانش‌آموزان دوره متوسطه. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۲(۳)، ۱۳۷-۱۶۷.
<https://www.sid.ir/fa/JOURNAL/ViewPaper.aspx?id=206149>
- محمدی مهر، م. (۱۳۹۳). نگاهی به تفکر انتقادی در آموزش علوم پزشکی. *علوم پیراپزشکی و بهاشت نظامی*، ۱۹(۱)، ۳۸-۴۲
- مهاجری، م.، یاسینی، م.، شریعی، م. (۱۳۹۱). تفکر انتقادی و نقش داستان در پرورش آن (با رویکرد تربیت دینی کودکان). *فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی*، ۱۰(۲۶)، ۳۱-۵۳.
http://init.jrl.police.ir/article_10223.html

References

- Ahmadbeigi, F., Ghodsy, A. & Imani Naeni, M. (2018). The effectiveness of critical thinking training for cooperative learning among students of Islamic Azad University, Tehran North Branch. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 9 (17), 167-181.
- Abdolmaleki S., Dorrani K., Karamdust N., & Sadrolashrafi M. (2015). The nature of science: case study of university of Tehran undergraduate students' attitude. *Journal of Theory & Practice in Curriculum*, 3 (5), 133-152. [In Persian]
- Alipour, V. Saif Naraghi, M. Naderi, E. & Shariatmadari, A. (2018). Barriers to critical thinking in the curriculum of secondary education (with emphasis on the skills of analysis, synthesis, evaluation and judgment). *Educational Sciences*, 10(9), 1-15. [In Persian]

- Ajam, A. a. (2015). The role of self-directed learning readiness and critical thinking disposition in students' interaction in blended learning environment. *International Journal of Medical Education*, 15(0), 215-226.. [In Persian] <http://ijme.mui.ac.ir/article-1-3279-fa.html>
- Barak, M., Ben-Chaim, D., & Uri, Z. (2007). Purposely teaching for the promotion of higher-order thinking skills: a case of critical thinking. *Research in Science Education*, 37, 353-369. <https://doi.org/10.1007/s11165-006-9029-2>
- Bagheri, Z. Fathi Azar, S. & Hosseini Nasab, D. (1386). The relationship between the understanding of the nature of science and the entrance exam rank and academic achievement of female pre-university students in Tabriz. [Master's thesis, Tabriz university]. [In persian]
- Belecina, R., & Ocampo jr, J. (2018). Effecting Change on Students' Critical Thinking in Problem Solving. *International Journal for Educational Studies*, 10(2).
- Bijnavand, f. Sobhannejhad, M. Nikazin, A. & Mohammadi Pouya, S. (2015). Surveying the Relation between Critical Thought and Quality of Life, Social Acceptance and Appreciation of Medical Science Students. *Scientific-Research Journal Of Shahed University*, 11. [In persian]
- Chet, M. (2007). *Critical thinking training book by Chet Myers*. (Khodayari Abilli). Samt Publication. [In persian]
- Center, P. P. R. (2010). *21 Century Skills for Students and Teachers*. Kamehameha Schools Research & Evaluation. www.ksbe.edu/spi.
- Dowd, J. E., Thompson, R. J., Schiff, L. A., & Reynolds, J. A. (2018). Understanding the Complex Relationship between Critical Thinking and Science Reasoning among Undergraduate Thesis Writers. *CBE—Life Sciences Education*, 17(1), ar4. <https://doi.org/10.1187/cbe.17-03-0052>
- Ennis, C. D. (1991). Discrete Thinking Skills in Two Teachers' Physical Education Classes. *The Elementary School Journal*, 91(5), 473 - 487.
- Firdaus, F., Kailani, I., Bakar, M., & Bakry, B. (2015). Developing Critical Thinking Skills of Students in Mathematics Learning. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, 9, 226. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v9i3.1830>
- Folino, D. A. (2001). Stories and anecdotes in the chemistry classroom. *Journal of Chemical Education*, 78, 1615- 1618
- Ganji, K. Yaqoubi, A. & Lotfali, A. (2013). The Effectiveness of Teaching Questioning Skills to Teachers on Critical Thinking of High School Students. *Educational psychology*, 9(27), 2_26. [In persian]
- Gharib, M., Rabiyan, M., Salsali, M., Hajizadeh, A., Sabouri Kashani, A., & Khalkhali, H. (2009). Critical thinking skills and tendency to critical thinking in the first and last semester students of healthcare management. *Iranian Journal of Education in Medical Sciences*, 9(2 (consecutive 22)), 125-135. [In persian]
- Goltash, A. Taheri, A. & Marahel, F. (2015). Educational Democracy and Its Effects on Students' Critical Thinking and Social Skills in Middle School. *Social Cognition*, 3(2). 95-106[In persian]
- Hanifi, F. Heidari Tafreshi, & Souhani, A. (2012). The Effects of family education programmes on reinforcement of critical thinking of the primary school students tehran city. *Educational management research*, 4(1). 40-56. [In persian]
- Hajrezayi, B., Roshani alibinasi, H., Shahalizade, M., Zeynali, M., & Badali, M. (2015). Effectiveness of blended learning on critical thinking skills of nursing students [Quantitative-Research]. *2 Journal of Nursing Education*, 4(1), 49-59[In persian]. <http://jne.ir/article-1-446-fa.html>
- Jebeliadeh, P., Nourian, M., & Azodolmolky, S. (2020). The Critical Thinking Skills, Dispositions and Teaching Methods in Curricula. Thinking and Children, Institute for Humanities and Cultural Studies. *(IHCS) Biannual Journal*, 11(2), 29-62. [In persian]
- Japuni, M. N. B. M., & Harun, J. B. (2017). Characteristics of critical thinking skills instruments in digital game: factor analysis. *Man In India*, 97(12), 41-45.
- Jahani, J. (2002). A critical evaluation of the philosophical fundations of MATHEW LIPMAN's critical thinking model. *Alzahra university*, 12(42), 35-55. [In persian]
- Miri, B., David, B., & Uri, Z. (2007). Purposely Teaching for the Promotion of Higher-order Thinking Skills: A Case of Critical Thinking. *Research in Science Education*, 37, 353-369.
- Mohajeri, M., Yasini, M., & Shariati, M. (2013). Critical thinking and the role of stories in its development (with the approach of children's religious education). *Basirt and Islamic Education Magazine*, 10(26), 31-53. [In persian]

- Mohammadmehr, M. (2014). A look at critical thinking in medical science education. *Paramedical Sciences and Military Health*, 9(1), 38-42. [In Persian] <http://jps.ajaums.ac.ir/article-1-36-fa.html>
- Norris, S. P., & Phillips, L. M. (2003). How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy. *Science Education*, 87(2), 224-240. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/sce.10066>
- Rahnama, A., Mirzamohammadi, M., & Bijnvand, F. (2012). Investigating the relationship between critical thinking and science production among faculty members of Shahid University. *Education and Learning Research Journal*, 20(3), 257-288 [In persian]
- Salsali, M., Tajvidi, M., & Ghiyasvandian, S. H. (2013). Explaining the concept of critical thinking from the perspective of nurses. *Nursing and Midwifery Journal*, 11(9), [In persian]. <http://unmf.umsu.ac.ir/article-1-1558-fa.html>
- Samadi, A., Namvar, F., & Namvar, A. (2017). History, philosophy and nature of science in elementary experimental science education. *National conference of subject-educational knowledge (content education knowledge)*, Ardabil, Farhangian University of Ardabil. [In persian]
- Suzuri-Hernandez, L. J. (2010). Exploring school students' views of the nature of science. [PhD Thesis, The university of York].
- Siegel, H. (1989). The rationality of science, critical thinking and science education. *Synthese*, 80(1), 9-42.
- Smith, M. U., & Scharmann, L. C. (1999). Defining versus describing the nature of science: A pragmatic analysis for classroom teachers and science educators. *Science Education*, 83, 493-509.
- Toshpulatova, D., & Kinjemuratova, A. (2020). Teacher Perceptions on Developing Students' Critical Thinking Skills in Academic English Module. *Psycho-Educational Research Reviews*, 9(1), 48-60. <https://www.journals.lapub.co.uk/index.php/perr/article/view/1385>
- RazavianShad, M., & Soltan Qorai, K. (2010). An investigation of the teachers perception from critical thinking. *Educational psychology*, 3(11), 29-46. [In persian]

Drawing Word Co-Occurrence Map In The Field Of Digital Transformation In The Web Of Science Database

Soheila Khoeini¹ | Alireza Noruzi² | Nader Naghshineh³ | Zeinab Jozi^{4*}

1-PhD Candidate, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Management, University of Tehran. soheila_khoeini@ut.ac.ir
2-Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Management, University of Tehran. noruzi@ut.ac.ir
3-Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Management, University of Tehran. nnaghsh@ut.ac.ir
4- PhD Candidate, Department of Knowledge and Information Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. (Corresponding Author) zeinab.jozi@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The current research was conducted with the aim of drawing word co-occurrence map in the field of digital transformation in the public sector in the Web of Science database.
Article history: Received: 07 October 2022 Received in revised form: 19 November 2022 Accepted: 10 December 2022 Published online: 20 December 2022	Methodology: This analytical research was carried out using scientometric techniques with library methods, vocabulary co-occurrence analysis and social network analysis. The statistical population of the research consists of 536 scientific publications in the field of digital transformation from 1996 to 2022 in the Web of Science database. Data analysis and the word co-occurrence map were done with the Excel, Bibexcel and HistCite and VOSviewer softwares.
Keywords: Digital Evolution, Scientific Map, Co-word analysis, Scientific Productions, Bibliometric	Results: The findings showed that the UK, Russia and India had the most publications on this subject. Dalhousie University, Plekhanov Russian University of Economics, Brunel University London were the most prolific research institutes for publications on digital transformation. Six clusters of digital transformation research were identified in the public sector, which include digital government services, digital infrastructure, digital transformation strategy, digital leadership and governance, transformative technologies, and digital innovation cluster (disruptive technologies). Conclusion: The results indicate that the majority of publications have been conducted around e-government, information and communication technology, digitalization, business, digitization and digital strategy, which shows the need to pay attention to the appropriate infrastructure and transform governments to move towards digital transformation in services. The need for international cooperation is necessary for the countries to achieve such a goal.

Cite this article: Khoeini, S., Noruzi, A., Naghshineh, N., Jozi, Z. (2022). Drawing Word Co-Occurrence Map In The Field Of Digital Transformation In The Web Of Science Database. *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 30-44.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.3.1

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

ترسیم نقشه هم‌واژگانی مدارک حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر بخش دولتی در پایگاه Web of Science

سهیلا خوئینی^۱ | علیرضا نوروزی^۲ | نادر نقشینه^۳ | زینب جوزی^{۴*}

۱- دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران. soheila_khoeini@ut.ac.ir

۲- دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران. noruzi@ut.ac.ir

۳- دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران. nnaghsh@ut.ac.ir

۴- دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول). zeinab.jozi@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	هدف: پژوهش حاضر با هدف ترسیم نقشه هم‌واژگانی مدارک حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر بخش دولتی در پایگاه وب آو ساینس انجام شد. روش پژوهش: روش پژوهش تحلیلی است که با استفاده از مطالعات علم‌سنجی و روش‌های کتابخانه‌ای، تحلیل هم‌رخدادی واژگان و تحلیل شبکه اجتماعی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش تعداد ۵۳۶ پرونداد علمی حوزه تحول دیجیتال از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۲۲ در پایگاه وب آو ساینس است. تجزیه و تحلیل داده‌ها و ترسیم نقشه هم‌رخدادی واژگان با کمک نرم‌افزارهای Excel، Bibexcel، HistCite، و VOSviewer انجام شد. یافته‌ها: کشور انگلستان، روسیه و هند دارای بیشترین انتشارات علمی در این حوزه بودند. دانشگاه دالهاوزی، دانشگاه اقتصاد پلخانف، دانشگاه برنل لندن بیشترین نقش را در تولید انتشارات علمی در این حوزه داشتند. شش خوشه از تحقیقات تحول دیجیتال در بخش دولتی شکل گرفته است که شامل خدمات دولت دیجیتال، زیرساخت دیجیتال، استراتژی تحول دیجیتال، رهبری و حکمرانی دیجیتال، فناوری‌های تحول آفرین و خوشه نوآوری دیجیتال هستند. نتیجه‌گیری: نتایج حاکی از آن است که اکثریت مطالعات حول محور دولت الکترونیک، فناوری اطلاعات و ارتباطات، دیجیتالی شدن، کسب‌وکار، رقومی‌سازی و استراتژی دیجیتال صورت گرفته که لزوم توجه به زیرساخت مناسب و متحول ساختن دولت جهت حرکت به سوی تحول دیجیتال در خدمات را نشان می‌دهد؛ اما تولیدهای کم در این زمینه نشان می‌دهد که دولت‌ها در این زمینه به شکوفایی لازم نرسیده‌اند. بنابراین، نیاز به همکاری‌های بین‌المللی جهت تحقق چنین هدفی برای کشورها الزامی است.
واژه‌های کلیدی: تحول دیجیتال، نقشه علمی، تحلیل هم‌رخدادی واژگان، تولیدات علمی، کتاب‌سنجی	

استناد: خوئینی، س.، نوروزی، ع.ر.، نقشینه، ن.، جوزی، ز. (۱۴۰۱). ترسیم نقشه هم‌واژگانی مدارک حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر بخش دولتی

در پایگاه Web of Science. دانش‌شناسی، ۱۵(۵۸)، ۳۰-۴۴.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.3.1

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

انقلاب صنعتی چهارم برای نخستین بار در نمایشگاه هانوفر آلمان در سال ۲۰۱۱ برای توصیف اینکه چگونه صنایع مبتنی بر پلتفرم دیجیتالی می‌توانند زنجیره ارزش را در جهان متحول سازد، مطرح شد (اسعدی، ۱۳۹۸) که نمادی از ظهور یک دوره کاملاً جدید در انقلاب صنعتی است (شهابی و همکاران، ۱۴۰۰). یکی از کلیدواژه‌هایی که در انقلاب صنعتی چهارم بسیار به آن پرداخته می‌شود تحول دیجیتال است. تحول دیجیتال صنایع که به عنوان صنعت چهارم نیز شناخته می‌شود زمینه‌ساز تحقق توسعه‌های مختلف در محصولات، فرایندها و خدمات جدید است (ورهِوف^۱ و همکاران، ۲۰۲۱) از این مفهوم که در دهه اخیر، به دلیل توسعه فناوری‌های برافکن ظهور پیدا کرده است تعاریف گوناگونی ارائه می‌شود که به طور نمونه «اریک اشتولترمن^۲» و «آنا فورز^۳» تحول دیجیتال را تغییراتی می‌دانند که به واسطه فناوری دیجیتال در تمام جنبه‌های زندگی انسان ایجاد می‌شود یا تحت تأثیر قرار می‌گیرد (اشتولترمن و فورز، ۲۰۰۴). همچنین کمیسیون اروپایی^۴ (۲۰۱۹) تحول دیجیتال را ادغام فناوری‌های پیشرفته، یکپارچگی سیستم‌های فیزیکی و دیجیتال، غلبه مدل‌های کسب‌وکار نوآورانه، فرایندهای جدید و ایجاد محصولات و خدمات هوشمند بیان کرده است. اگرچه در سال ۲۰۰۴ به این مفهوم توجه شد؛ اما یک جستجوی ساده نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر به ویژه بعد از سال ۲۰۱۴ عبارت تحول دیجیتال به طور فزاینده‌ای خود را به عنوان یک موضوع ثابت در میان مکالمات دانشگاهی و صاحبان صنایع گوناگون تثبیت کرده است به گونه‌ای که در سال‌های اخیر تعداد مقالات و تحقیقات علمی در حوزه تحول دیجیتال افزایش یافته و سازمان‌ها و کسب‌وکارهای مختلف نیز در زمینه تحول دیجیتال پیشرفت روزافزونی داشته‌اند و از فناوری‌های جدید از قبیل کلان داده‌ها^۵، رایانش ابری^۶، اینترنت اشیا^۷، شبکه‌های اجتماعی^۸، حسگرهای هوشمند^۹ و چاب‌سبیدی^{۱۰} استفاده می‌کنند (کمپگودا و چزکو^{۱۱}، ۲۰۱۶، اسدامرگی و همکاران، ۱۳۹۸). در واقع، در سال‌های اخیر، تقریباً سازمان‌ها در صنایع مختلف، اقدامات متعددی به منظور به کارگیری و انتفاع از فناوری‌های دیجیتال انجام داده‌اند (مت و همکاران^{۱۲}، ۲۰۱۵). با وجود این، گزارش‌ها حاکی از آن است که به نسبت سرمایه‌گذاری‌های سازمانی انجام شده، طرح‌های مبتنی بر صنعت چهارم چندان موفق نبوده‌اند (گرث و پیارد^{۱۳}، ۲۰۱۶). شرایط آشوبناک حاصل از تغییرات بنیادین در سازمان، ماهیت غیرقطعی بودن، عدم شفافیت پیامدها و هزینه بالای سرمایه‌گذاری، بسیاری از سازمان‌ها را از ورود به این حوزه بازداشته است (استریدر و همکاران^{۱۴}، ۲۰۲۰). کمبود دانش در خصوص ابعاد و عوامل مختلف این پدیده و فقدان راهنما برای هدایت سازمان‌ها از جمله دلایل دیگری است که سازمان‌ها برای عدم ورود به فعالیت‌های مذکور بر شمرده‌اند (براون و براون^{۱۵}، ۲۰۱۹). بنابراین، رشد و توسعه دانش و حرکت سازمان‌ها در زمینه تحول دیجیتال خود مستلزم سیاست‌گذاری مناسب است و این به نوبه خود نیازمند شناخت دقیق وضعیت موجود حوزه تحول دیجیتال و ارزیابی و سنجش تولیدات علمی این حوزه استمرور متون حوزه تحول دیجیتال نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی با استفاده از فنون کتابسنجی و علم سنجی انجام شده است که به صورت مختصر در ادامه به آن‌ها در زیر اشاره شده است:

-
1. Verhoef
  2. Erik Stolterman
  3. Anna Croon Fors
  4. European Commission
  5. Big Data
  6. Cloud Computing
  7. IOT: Internet of Things
  8. Social Networks
  9. Smart Sensors
  10. 3D Printing
  11. Kempegowda & Chaczko
  12. Matt
  13. Gerth & Peppard
  14. Osterrider
  15. Brown & Brown

صالحی‌پور باورصاد و کاظم‌پوریان (۱۴۰۰) در پژوهش خود با استفاده از مرور نظام‌مند حوزه‌های تحقیقاتی مرتبط با تحول دیجیتال را بررسی و به این نتیجه رسیده‌اند که حوزه‌های فرایندی تحول دیجیتال در سال‌های اخیر به شدت مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و جهت‌گیری پژوهش‌ها از موضوع فرایندهای تحول دیجیتال به سوی موضوع تدوین راهبرد تحول دیجیتال در حرکت است. سپس با ترکیب پژوهش‌ها و چارچوب‌های انتخابی، ره‌نگاشتی برای تحول دیجیتال تدوین کرده‌اند که شامل ۶ فاز اصلی با نام‌های شروع، ایده، ارزیابی، تعهد، پیاده‌سازی و پایداری و نیز ۲۰ فعالیت در این فازها است. شی^۱ و همکاران (۲۰۲۲) به انجام پژوهشی با هدف تجزیه و تحلیل تحلیل کتابسنجی تحقیقات حوزه تحول دیجیتال پرداخته‌اند. نتایج پژوهش‌های آنان حاکی از آن است که کشورهای آلمان، ایالات متحده و انگلستان و دانشگاه‌های مونیخ، رویتلینگن و دانشگاه مالی تحت دولت فدراسیون روسیه تأثیرگذارترین کشورها و دانشگاه‌ها در حوزه پژوهش‌های تحول دیجیتال بشمار می‌آیند. نشریه MIS Quarterly Executive تأثیرگذارترین نشریه شناخته شد. در حالی که موضوعات نوظهور بسیاری در حوزه تحول دیجیتال در حال شکل‌گیری هستند؛ اما همکاری بین نویسندگان در این حوزه ضعیف است. تحلیل هم-واژگانی کلیدواژه‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که موضوعاتی مانند فناوری‌های نوظهور، مدیریت امنیت و مدیریت اطلاعات، دیجیتالی شدن در آموزش، صنعت چهارم، مدیریت عمومی و توسعه اجتماعی و اقتصادی، عوامل سازمانی به کرات در پژوهش‌های این حوزه مشاهده می‌شود و زمینه پژوهش‌های تحول دیجیتال از سال ۲۰۱۷ به مرحله رشد سریع دست‌یافته است. رها و لی^۲ (۲۰۲۲) در پژوهش خود با هدف مطالعه روندهای پژوهشی حوزه تحول دیجیتال در صنعت خدمات که با رویکرد تحلیل متن شبکه انجام داده‌اند، بیان می‌کنند که موضوعات اصلی پژوهش در حوزه تحول دیجیتال را می‌توان در شش خوشه ساخت اکوسیستم‌های کسب‌وکارهای جدید برای دیجیتالی شدن، فناوری‌های حوزه تحول دیجیتال، تأثیر کووید ۱۹ بر دیجیتالی شدن تمام بخش‌های اجتماعی، توسعه مدل کسب‌وکار در صنعت خدمات، دولت الکترونیک و تحول دیجیتال در صنعت مالی دسته‌بندی کرد. وان ولدوهون^۳ و همکاران (۲۰۲۱) با هدف بررسی بررسی حوزه موضوعی تحول دیجیتال با رویکرد علم‌سنجی بیان کرده‌اند که تحقیقات حوزه تحول دیجیتال در سال‌های اخیر به خصوص از سال ۲۰۱۴ روند صعودی را طی می‌کند و به ترتیب کلیدواژه‌های دیجیتالی شدن، صنعت چهارم، اقتصاد دیجیتال، فناوری دیجیتال، رقوم‌سازی، نوآوری، مدل کسب‌وکار، اینترنت اشیاء و هوش مصنوعی محبوب‌ترین و پرکاربردین کلیدواژه‌های حوزه تحول دیجیتال بشمار می‌آیند. همین‌طور تحلیل هم‌واژگانی عناوین نشان از آن است که تحقیقات این حوزه بیشتر بر سازمان‌ها و صنایع متمرکز هستند. تحلیل هم‌واژگانی چکیده‌ها نشان می‌دهد که تحقیقات این حوزه در سه خوشه اصلی جای دارد که به ترتیب تحقیقات موجود در خوشه اول بر زنجیره‌های تولید و تأمین، استفاده و تغییر فناوری و نظام‌ها و شبکه‌هاست، خوشه دوم شامل تحقیقات در مورد توسعه و پیاده‌سازی فناوری، آموزش، دیجیتالی شدن و در نهایت خوشه سوم در مورد کارکنان، فرهنگ، استراتژی، مدیریت و نوآوری است. تحلیل هم-واژگانی کلمات کلیدی نشان می‌دهد که کلمات دیجیتالی شدن و صنعت چهارم در اغلب موارد در ترکیب با عبارت تحول دیجیتال استفاده می‌شوند. چاولا و گوپال^۴ (۲۰۲۱) در پژوهش خود با هدف بررسی روند نوظهور تحقیقات حوزه تحول دیجیتال و با تجزیه و تحلیل تحلیل کتابسنجی ۳۴۳ مقاله تحقیقات این حوزه بیان کرده‌اند که روند افزایشی کلی در انتشارات، عملکرد نویسندگان، نشریات، مؤسسات و کشورها در حوزه تحول دیجیتال مشاهده می‌شود و چهار حوزه تحقیقاتی اصلی شامل تأثیرات سازمانی، برنامه‌های کاربردی، بینش کاربردی و فرایندهای عملیاتی و جنبه‌های اجتماعی، پژوهش‌های حوزه تحول دیجیتال را پوشش می‌دهند. لی^۵ و همکاران (۲۰۲۱) با هدف هدف تجزیه و تحلیل کتابسنجی و کشف روندهای نوظهور تحقیقات حوزه تحول دیجیتال در ساخت و مهندسی به این نتیجه می‌رسند که تحقیقات حوزه تحول دیجیتال به سرعت و به طور ناهمگون در حال رشد است و به ترتیب کارخانه هوشمند، نظام‌های پایدار و خدمات

1. Shi

2. Rha & Lee

3. Van Veldhoven

4. Chawla, R. N., & Goyal,

5. Lee

محصول، تحول دیجیتال ساخت و ساز، تحول دیجیتال مبتنی بر زیرساخت‌های عمومی، تحول دیجیتال مبتنی بر فناوری و تحول دیجیتال مبتنی بر مدل کسب و کار شش موضوع غالب در تحقیقات حوزه تحول دیجیتال بشمار می‌آیند.

بررسی پیشینه‌ها حاکی از آن است که به دلیل توجه روز افزون متخصصان رشته‌های مختلف به حوزه تحول دیجیتال، تعدادی مطالعاتی محدودی در سال‌های اخیر با استفاده از تکنیک‌های علم سنجی به صورت عام در حوزه تحول دیجیتال انجام شده است؛ اما پژوهشی که به صورت خاص به موضوع تحول دیجیتال در بخش خدمات بخش دولتی پردازد یافت نشد. لذا با توجه به اهمیت موضوع تحول دیجیتال و برگزاری اجلاس ITU در این زمینه در سال ۲۰۲۱ و تأکید بر تحول دیجیتال در خدمات بخش دولتی و ابعاد دیجیتالی شدن خدمات بخش دولتی در جهت افزایش رفاه عمومی و همچنین تغییر و تحولات جوامع امروز و نیازهای آنها، این پژوهش سعی دارد که با استفاده از تحلیل هم‌واژگانی که یک سنجه مهم در مطالعات علم‌سنجی بشمار می‌رود و ارتباط میان واژگان به کار رفته در قسمت‌های مختلف مدارک و واژه‌های پربسامد موجود در مدارک را شناسایی می‌کند (جانسنس و همکاران^۱، ۲۰۰۶، لیدسدورف^۲، ۲۰۱۰) به بررسی و تحلیل هم‌واژگانی مدارک حوزه تحول دیجیتال در مطالعات متمرکز بر خدمات بخش دولتی در پایگاه وب آو ساینس پردازد.

پژوهش حاضر علاوه بر شناسایی وضع موجود پژوهش‌های تحول دیجیتال متمرکز بر خدمات بخش دولتی، می‌تواند در جهت‌دهی به پژوهش‌های مورد نیاز آینده و شناخت بهتر شاخه‌های پژوهشی و هدایت درست پژوهش‌ها در راستای اهداف سیاست‌گذاری‌های کلان مؤثر باشد. از سوی دیگر، می‌تواند با ایجاد فضای تلاش در جهت پیشی گرفتن مثبت و سازنده به گسترش علم و فناوری در کشور کمک نماید (ابراهیمی، ۱۳۹۳). بنابراین، مطالعه حاضر با هدف دستیابی به مطلب پیش گفته در پی پاسخگویی به پرسش‌های زیر است:

۱. وضعیت کشورهای فعال در پژوهش‌های تحول دیجیتال در مطالعات متمرکز بر خدمات بخش دولتی به چه صورت است؟
۲. رتبه سازمان‌های فعال در پژوهش‌های تحول دیجیتال در مطالعات متمرکز بر خدمات بخش دولتی به چه صورت است؟
۳. نقشه هم‌رخدادی موضوعی در پژوهش‌های تحول دیجیتال در مطالعات متمرکز بر خدمات بخش دولتی چگونه است؟
۴. واژگان پُرکاربرد در پژوهش‌های تحول دیجیتال در مطالعات متمرکز بر خدمات بخش دولتی کدامند؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از منظر ابزار مورد استفاده از نوع مطالعات علم‌سنجی است که به روش اسنادی و با استفاده از فن تحلیل هم‌واژگانی با رویکرد توصیفی و کتاب‌سنجی انجام شده است. جامعه پژوهش شامل کلیه تولیدات علمی در حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر بخش دولتی است که پس از جستجو با استفاده از راهبرد جستجوی پژوهش ابتدا ۶۹۸ مدرک از ابتدا تا سال ۲۰۲۲ (۱۹۹۶-۲۰۲۲) در تاریخ ۹ ژوئیه ۲۰۲۲ (مصادف با ۱۸ تیر ۱۴۰۱) بازیابی شد. در ادامه راهبرد جست‌وجوی جهت بازیابی مدارک ارائه شده است.

TS=("digital transform*") AND TS=("government sector*") OR ("public sector*")

پس از این مرحله، جهت حذف موارد غیر مرتبط، مدارک بازیابی شده به صورت آنلاین مورد بررسی قرار گرفتند که در نهایت تعداد ۵۳۶ مدرک مرتبط با هدف پژوهش با فرمت Plain Text استخراج شدند. به منظور بالا بردن اعتبار استخراج مفاهیم از مدارک و اثبات پایایی داده‌ها، پژوهشگران یکبار دیگر داده‌ها را در نرم‌افزار Excel از یکدیگر جداسازی نموده و با دقت به بررسی آنها پرداختند. سپس به منظور مرتب‌سازی و یکدستی با کمک نرم‌افزار Bibexcel فایل‌های استخراج شده تبدیل به یک فایل شدند و در مرحله بعد با کمک این نرم‌افزار کلیدواژه‌های مربوط به نویسندگان استخراج و یکدست‌سازی انجام شد. جهت یکدست‌سازی کلیدواژه‌ها از طریق جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی، اصطلاح‌نامه‌ها (اصطلاح‌نامه ایراندک و اصفا در ایران و اصطلاح‌نامه آکسفورد و وبستر در جهان برای یافتن واژه‌های برابر و مرتبط با تحول دیجیتال به کار رفتند که به دلیل جدید بودن واژه تحول دیجیتال در هیچ یک از اصطلاح‌نامه‌ها یافت نشد)، متون حوزه تحول دیجیتال و موتورهای جست‌وجو به شناسایی مترادف یا معادل واژگان پرداخته شد و سپس کلیدواژه‌ها به کلیدواژه‌های ارجح

¹. Janssens, Leta, Glanzel & Moor

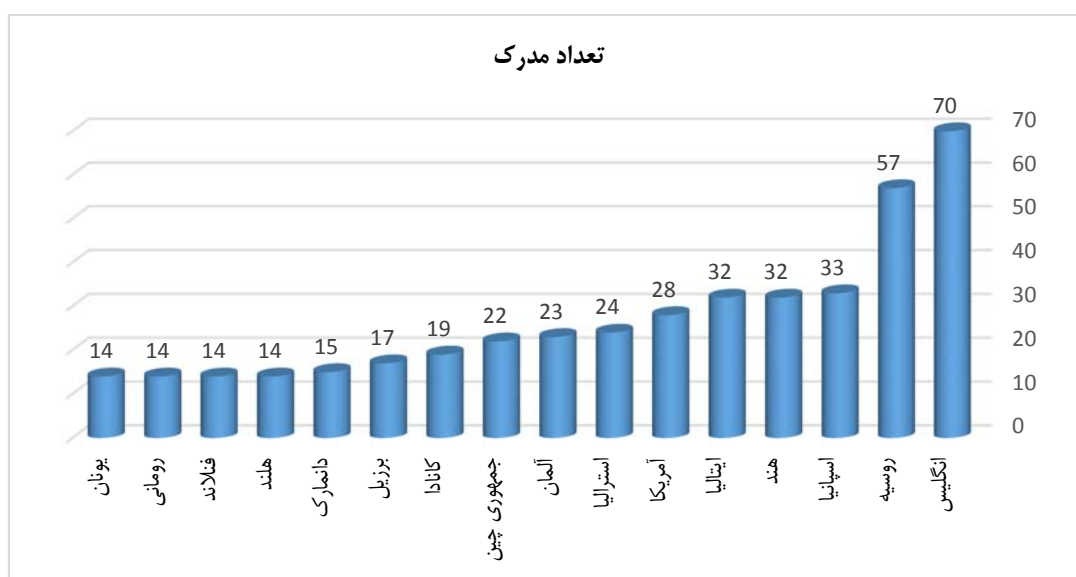
². Leydesdorff

تغییر یافتند. به عنوان نمونه، واژه‌های مانند e-Banking و internet banking، به یک واژه تبدیل شدند. Pandemic، coronavirus و COVID-19 pandemic نیز به COVID-19 تغییر یافتند. کلیدواژه‌های ICTS، ITC و ICT4D نیز به Information and Communication Technology تبدیل شدند. پس از یکدست‌سازی داده‌ها با کمک دستور COUNTIFS ابتدا کلیدواژه‌هایی که دارای ۳ بسامد و بالاتر بودند شناسایی و کلیدواژه‌های دارای تکرار پایین‌تر از میان آنها حذف شدند تا از پیچیدگی جدول و محتواهای زیاد ارائه شده در آن پیشگیری شود. جهت آماده‌سازی کلیدواژه‌های نهایی بار دیگر واژه‌ها در نرم‌افزار Bibexcel فراخوانی شدند و با کمک این نرم‌افزار فایل با فرمت .net تهیه و در نرم‌افزار VOSviewer نسخه ۱/۶/۱۷ فراخوانی شد. در نهایت، ۱۲۱ کلیدواژه برای تحلیل نهایی باقی ماند. نرم‌افزار VOSviewer ابزاری قدرتمند و مفید برای ساخت و تحلیل انواع شبکه‌های علمی است. با توجه به قابلیت گرافیکی نرم‌افزار VOSviewer نقشه‌های مربوط به هم‌واژگانی با کمک این نرم‌افزار ترسیم شد و تحلیل آنها نیز با کمک نرم‌افزار VOSviewer، نرم‌افزار Excel و نرم‌افزار Bibexcel انجام شد. همچنین داده‌های مربوط به کشورها و سازمان‌ها نیز با کمک نرم‌افزار HistCite یکدست‌سازی شد و سپس با کمک این نرم‌افزار اطلاعات مربوط به رتبه کشورها و سازمان‌ها محاسبه گردید. در راستای استفاده از این نرم‌افزار لازم بود داده‌ها به فرمت این نرم‌افزار تغییر یابند، به همین منظور به تغییر فایل‌های استخراج شده اقدام شد و سپس وارد نرم‌افزار شدند و داده‌ها به یک فایل تبدیل شد. علت استفاده از نرم‌افزار HistCite امکان ارائه تحلیل‌های دقیق از داده‌های استخراج شده است. این نرم‌افزار ابزاری برای شناسایی نویسندگان، مجلات، کشورها و سازمان‌های پرکاربرد و پراستناد، مدارک پر استناد و درک زمان و مکان آثار منتشر شده را دارد. نرم‌افزار HistCite این قابلیت را دارد که داده‌ها را در آن ویرایش و یکدست‌سازی کرد. بنابراین تمامی داده‌ها در این نرم‌افزار به صورت موردی تک به تک بررسی و یکدست‌سازی شدند. به عنوان نمونه Copenhagen Business Sch و Copenhagen Business School یک سازمان بودند که به دو شکل مختلف در داده‌ها ذکر شده بود که Copenhagen Business School به عنوان اسم سازمان انتخاب شد.

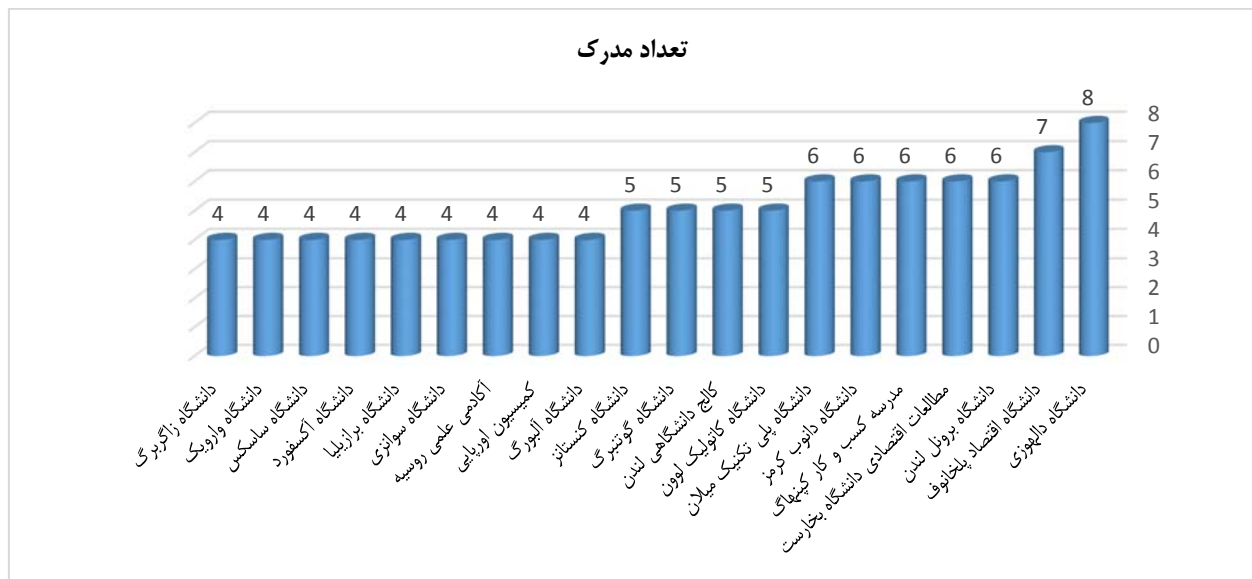
یافته‌ها

بر اساس نتایج مطالعه حاضر و بررسی ۵۳۶ مدرک مرتبط با تحول دیجیتال در بخش دولتی، مشخص شد که ۹۰ کشور در این حوزه فعالیت علمی داشته‌اند. یافته‌های نمودار ۱ نشان می‌دهد که کشور انگلستان با ۷۰ مدرک بیشترین انتشارات علمی را انجام داده است. سپس کشورهای روسیه با ۵۷ مدرک، هند با ۳۳ و اسپانیا با ۳۲ مدرک در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین جایگاه کشور ایران در این زمینه بسیار کم‌رنگ بوده و در این زمینه تنها دو مدرک در پایگاه وب آو ساینس به ثبت رسانده و دارای رتبه ۵۵ است.

نمودار ۱. کشورهای فعال در زمینه تحول دیجیتال در بخش دولتی

بررسی وابستگی سازمانی انتشارات علمی نشان داد دو دانشگاه دالهاوزی از کشور کانادا با تولید ۸ مدرک و دانشگاه اقتصاد پلخائف از کشور روسیه با تولید ۷ مدرک بیشترین نقش را در تولید محتوای علمی مرتبط با تحول دیجیتال در بخش دولتی داشته‌اند. همچنین دانشگاه برنل لندن^۱ (انگلستان)، آکادمی مطالعات اقتصادی دانشگاه بخارست^۲ (رومانی)، مدرسه کسب و کار کپنهاگ^۳ (دانمارک)، دانشگاه دانوب کرمز^۴ (اتریش) و دانشگاه پلی تکنیک میلان^۵ هر کدام با شش مدرک در این زمینه فعالیت بیشتری داشته‌اند. در نمودار ۲، اسامی ۲۰ سازمان برتر در تحقیقات تحول دیجیتال در بخش دولتی قابل مشاهده است. با توجه به تعداد تولیدات علمی ایران دانشگاه‌های ایران جزء برترین سازمان‌ها قرار ندارند و تنها سازمانی که تولید علمی داشته است دانشگاه هرمزگان (مرکز آموزش عالی میناب، گروه مهندسی، بندرعباس) با دو مدرک است.

نمودار ۲. سازمان‌های فعال در زمینه تحول دیجیتال در بخش دولتی

ترسیم خوشه‌بندی هم‌رخدادی موضوعی (شکل ۱) نشان داد از ۱۲۱ کلیدواژه نهایی ۶ خوشه موضوعی تشکیل شد که خوشه یک با رنگ قرمز مشخص است با توجه به تعداد بالای واژگان بزرگترین خوشه نقشه نیز به حساب می‌آید که اهمیت موضوع خدمات دولت دیجیتال را نسبت به سایر موضوعات نشان می‌دهد، خوشه دو با رنگ سبز، این خوشه نیز پس از خوشه اول دارای واژگان بیشتر بوده و به دلیل واژگان به کار رفته در آن زیرساخت دیجیتال نام گرفت، خوشه سه با رنگ آبی در این خوشه نیز مباحث مرتبط با استراتژی تحول دیجیتال را در خود جای داده که به اهمیت توجه به داشتن استراتژی مناسب برای تحول دیجیتال تأکید دارد، خوشه چهار با رنگ زرد کمرنگ در نقشه آمده است. این خوشه نیز به دلیل وجود کلیدواژه‌های آمادگی دیجیتال، فناوری اطلاعات، تحول، پایداری، مدیریت، و اجرا خوشه رهبری و حکمرانی دیجیتال نام گرفت. خوشه پنج نیز با رنگ بنفش نشان داده شد، که به دلیل وجود کلیدواژه‌های هوش مصنوعی، فناوری، صنعت ۴،۰، رایانش ابری، اینترنت اشیا، اکوسیستم دیجیتال که جدیدترین مباحث حوزه تحول دیجیتال نیز محسوب می‌شوند و تحولات زیادی را در عصر الکترونیک ایجاد کرده‌اند فناوری‌های تحول آفرین نام گذاری شد. در خوشه شش که با رنگ آبی کمرنگ مشخص است نیز با توجه به اینکه مباحث مرتبط با نوآوری دیجیتال مباحثی مانند نوآوری، شهرهای هوشمند، قابلیت همکاری،

1. Brunel University London

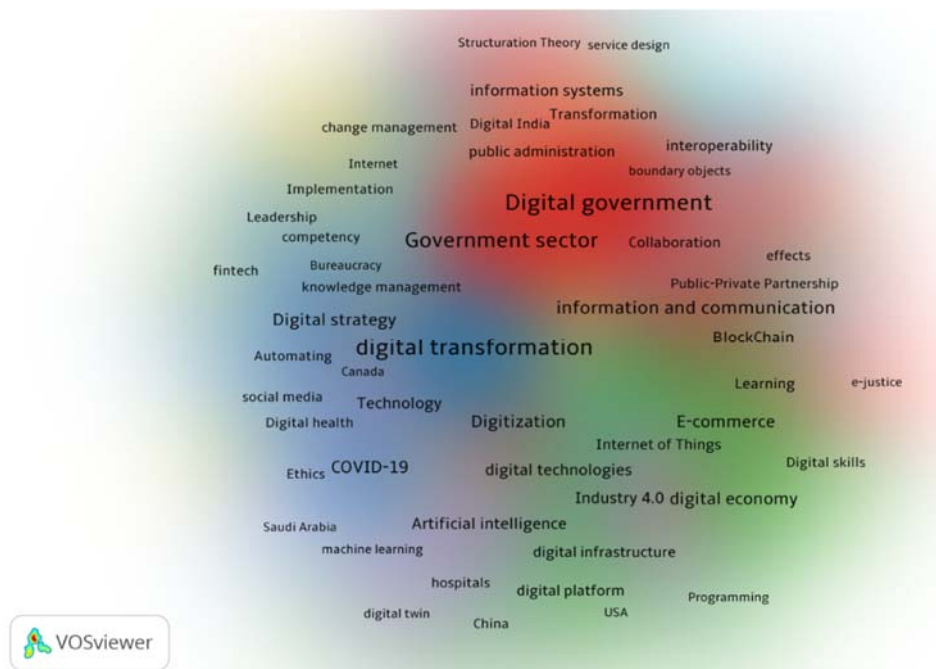
2. Bucharest University of Economic Studies

3. Copenhagen Business School

4. Danube University Krems

5. Polytechnic University of Milan

آزمایشگاه دیجیتال را کانون توجه قرار داده است نوآوری دیجیتال نام گرفت. در جدول ۱ نام هر خوشه به همراه مهم‌ترین واژگان به کار رفته در هر خوشه ارائه شده است.

شکل ۱. نقشه هم‌واژگانی کلیدواژگان به کار رفته در زمینه تحول دیجیتال در بخش دولتی

جدول ۱. اسامی خوشه‌ها و مهم‌ترین واژگان به کار رفته در هر خوشه در تحقیقات تحول دیجیتال در بخش دولتی

شماره خوشه	نام خوشه	مهم‌ترین واژگان هر خوشه
خوشه ۱ رنگ قرمز	خدمات دولت دیجیتال	Digital government, government sector, information and communication technologies, digitization, digital service, education, information systems, learning, public administration
خوشه ۲ رنگ سبز پررنگ	زیرساخت دیجیتال	E-commerce, digital economy, digital technologies, Digitalization, digital platform, digital infrastructure, BlockChain, Big data.
خوشه ۳ رنگ آبی	استراتژی تحول دیجیتال	digital transformation, Digital strategy, COVID-19, Institutional Theory, Leadership, Higher education, Barriers,
خوشه ۴ رنگ زرد کمرنگ	رهبری و حکمرانی دیجیتال	Digital readiness, Governmental organizations, information technology, Transformation, Sustainability, Management, Implementation.
خوشه ۵ رنگ بنفش	فناوری‌های تحول آفرین	Artificial intelligence, Technology, Industry 4.0, Cloud Computing, Internet of Things, Digital Ecosystem, technology adoption.
خوشه ۶ رنگ آبی کمرنگ	نوآوری دیجیتال	Collaboration, innovation, smart cities, interoperability, digital laboratory, accountability, integration, public-private partnership

خوشه خدمات دولت دیجیتال (خوشه یک): این خوشه به عنوان بزرگ‌ترین خوشه در شبکه هم‌رخدادی واژگان بیان می‌کند که دولت برای ایجاد تغییرات اساسی در شیوه حاکمیت خود در سراسر جهان نیاز به حرکت به سمت دولت دیجیتال دارد. دامنه ایجاد این تغییرات بسیار وسیع و متنوع بوده و شامل تغییر در نحوه تعیین اهداف اداری تا بهبود ارائه خدمات عمومی، آموزش، نحوه تصمیم‌گیری مبتنی بر داده تا سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد است. در واقع، دولت دیجیتال با استفاده بهینه از کانال‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و تعاملی سعی در بهبود رضایت شهروندان از ارائه خدمات، تحقق اقتصاد رقابتی، سطح جدیدی از تعامل و اعتماد و افزایش بهره‌وری خدمات عمومی است.

خوشه زیرساخت دیجیتال (خوشه دو) نیز بیان‌کننده تجهیزات لازم جهت خدمات‌رسانی مطلوب است. قلب پنبه هر سازمانی وجود زیرساخت مناسب از لحاظ نرم‌افزار و سخت‌افزار است. دولت می‌تواند با فراهم آوردن زیرساخت‌های دیجیتال در راستای توسعه اقتصاد دیجیتال با استفاده از فناوری بلاک‌چین و تهیه فناوری‌های مناسب جهت سازمان‌دهی حجم عظیمی از اطلاعات گام بردارد.

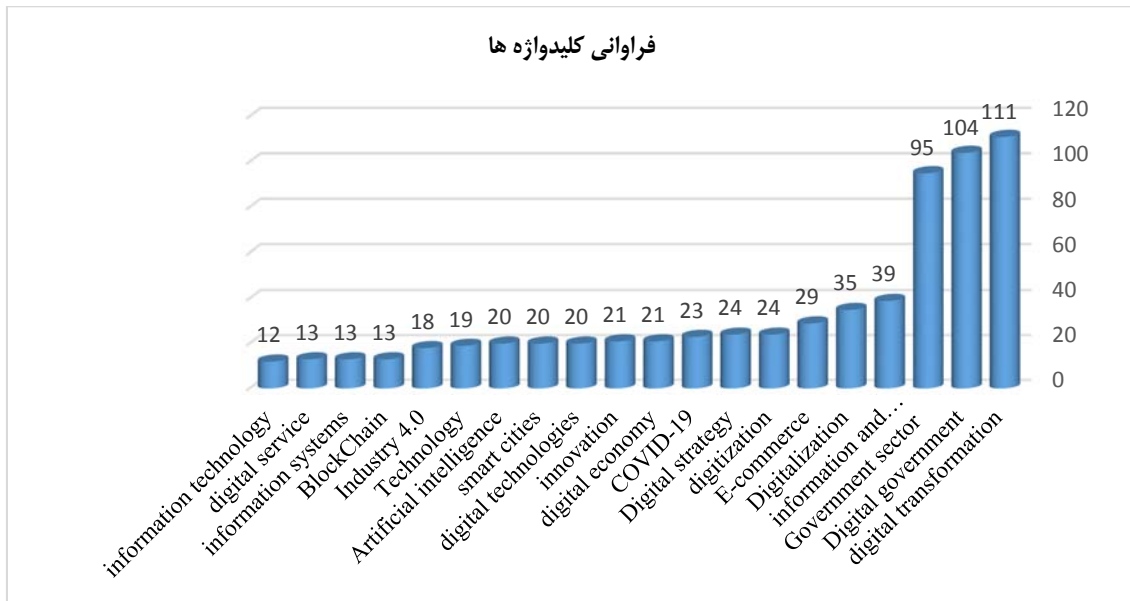
خوشه استراتژی تحول دیجیتال (خوشه سه): بیان می‌کند که در عصر کنونی مدیران جهت پیشبرد راهبری فرایند تحول در سازمان نیازمند استراتژی تحول دیجیتال هستند. استراتژی تحول دیجیتال شامل هماهنگی و اولویت‌بندی ابعاد مختلف تحول دیجیتال است. بنابراین بررسی موانع تحول دیجیتال از مهمترین اقدامات دولت است که با استراتژی مناسب بتواند بهترین برنامه‌ها را در زمان شرایط بحران همانند دوران کرونا پیاده‌سازی نماید.

خوشه رهبری و حکمرانی دیجیتال (خوشه چهار) نیز به قابلیت رهبری معطوف معروف است. حکمرانی و رهبری دیجیتال به مدیران سازمان‌های دولتی در جهت هدایت اقدامات دیجیتال کمک می‌کند تا با به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات، و بررسی آمادگی دیجیتال موجبات تحول دیجیتال را در سازمان‌ها به اجرا در آورند.

خوشه فناوری‌های تحول‌آفرین (خوشه پنج): کلیدواژه‌های هوش مصنوعی، اینترنت اشیا، رایانش ابری و اکوسیستم دیجیتال از فناوری‌های پایه دیجیتالی‌سازی جهت تجزیه و تحلیل داده‌های بزرگ محسوب می‌شوند که در این خوشه به آنها اشاره شده است. به کارگیری چنین موضوعاتی در تولیدهای علمی حوزه تحول دیجیتال در بخش دولتی نیز اهمیت این فناوری‌ها و پذیرش فناوری‌های نوین و تحول در نظام‌های سنتی سازمان‌های دولتی را نشان می‌دهد.

خوشه نوآوری دیجیتال (خوشه شش): دلالت بر توجه دولت در تدارکات لازم جهت نوآوری دیجیتال و هوشمندسازی شهرها دارد. شهرهای هوشمند نیازمند ایجاد زیرساخت و پلتفرم‌های مشترک فناوری اطلاعات و ارتباطات متمرکز هستند. دولت الکترونیک با ارائه خدمات الکترونیکی در بخش‌های مانند بخش حمل‌ونقل، تراکنش‌های بانکی، آزمایشگاه‌های دیجیتال با کمک اپلیکیشن‌های هوشمند می‌تواند اثر قابل ملاحظه‌ای در شهرهای هوشمند داشته باشد. از طرفی به دلیل هزینه‌های بالای اجرای طرح‌های هوشمندسازی شهرها، اجرای چنین پروژه‌های، مبتنی بر ترغیب همکاری بین بخش دولتی و خصوصی (به عنوان مثال، مشارکت بخش عمومی - خصوصی) توسط دولت است.

نمودار ۳. فراوانی کلیدواژگان به کار رفته در زمینه تحول دیجیتال در بخش دولتی

بحث و نتیجه گیری

فناوری‌های نوین که از آنها با عنوان «فناوری‌های تحول آفرین» یاد می‌شود در حال ایجاد تغییرهای بنیادی و اساسی در سازمان‌ها و کسب‌وکارها هستند (لانگ و رومسی، ۲۰۱۸، حسینی نسب و همکاران، ۱۴۰۰). دیجیتالی‌شدن، نوآوری در خدمات را امکان‌پذیر می‌سازد. بنابراین، اگر به درستی بهره‌برداری شود می‌تواند به سازمان‌ها کمک کند تا قابلیت‌های پویا برای چابکی، انعطاف‌پذیری و تغییر بنیادی در ارائه محصولات و خدمات مورد نظر مشتریان را توسعه دهد. شرکت‌ها می‌توانند از فناوری‌های دیجیتال برای بهبود ارزش پیشنهاد خود و تأثیرگذاری بر نحوه انجام فعالیت‌ها، تغییر نحوه تعامل و ارتباط با مشتریان و شرکت‌ها و ایجاد جریان‌های درآمد جدید استفاده کنند (رها و لی، ۲۰۲۲). با توجه به تغییرات اساسی و تحول در فناوری‌ها و روی کار آمدن فناوری‌های دیجیتال و اهمیت این موضوع برای بقاء، سازمان‌ها از جمله سازمان‌های بخش دولتی را با چالش‌هایی مواجهه نموده است. در این خصوص یافته‌های این مطالعه می‌تواند موضوع‌های داغ تحقیقات جهانی در حوزه تحول دیجیتال در بخش دولتی را شناسایی نموده و به مسیر تحقیقات علمی کشور در این زمینه کمک نماید. همچنین می‌تواند در بخش دولتی جهت پایه‌ریزی سیاست‌های خدماتی کمک کننده باشد.

بر اساس نتایج این مطالعه بیشترین تولیدهای علمی در حوزه تحول دیجیتال در بخش دولتی به ترتیب مربوط به کشورهای انگلستان، روسیه، اسپانیا، هند، ایتالیا و آمریکا است و این کشورها بیشترین تعداد تولیدها را منتشر نموده‌اند. بررسی وابستگی سازمان‌ها در تحقیقات تحول دیجیتال در بخش دولتی نشان داد که دانشگاه دالهاوزی (کانادا)، دانشگاه اقتصاد پلخائف (روسیه)، دانشگاه برنل لندن (انگلستان)، آکادمی مطالعات اقتصادی دانشگاه بخارست (رومانی)، مدرسه کسب‌وکار کپنهاگ (دانمارک)، دانشگاه دانوب کرمز (اتریش) و دانشگاه پلی‌تکنیک میلان تاکنون بیشترین نقش را در تولید محتوای علمی مرتبط با تحقیقات تحول دیجیتال در بخش دولتی داشته‌اند. از ایران نیز دانشگاه هرمزگان (مرکز آموزش عالی میناب، گروه مهندسی، بندرعباس) ۲ مدرک در این خصوص منتشر کرده است. نتایج تحقیقاتی و همکاران (۲۰۲۲) در این رابطه نشان داد که کشورهای آلمان، ایالات متحده و بریتانیا و دانشگاه‌های مونیخ، روتلینگن و دانشگاه مالی تحت دولت فدراسیون روسیه تأثیرگذارترین کشورها و دانشگاه‌ها در حوزه تحقیقات تحول دیجیتال بشمار می‌آیند. نتایج پژوهش آنها و پژوهش حاضر از نظر اینکه کشورهای دارای رتبه برتر از فعال‌ترین کشورها هستند هم‌راستا است؛ اما از نظر رتبه‌بندی کشورها در تولیدهای علمی نتایج دو مطالعه با هم هماهنگی ندارد. دلیل اهمیت تحقیقات در حوزه تحول دیجیتال متمرکز بر خدمات بخش دولتی در کشورهای

6. Lang & Rumsey

پرتولید را می‌توان در وقوع انقلاب صنعتی در کشور انگلستان (۱۷۵۰ تا ۱۸۵۰ م)، و بروز اقتصاد مبتنی بر صنعت به جای اقتصاد می‌تنی بر نیروی کار و کشاورزی، بروز تحولات فکری، فلسفی، سیاسی و حقوقی و وقوع انقلاب صنعتی (کریمیان و عطارزاده، ۱۳۹۰)، وقوع انقلاب صنعتی دوم در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم که با بهره‌گیری از اختراع برق و خط مونتاز در بازه‌ی بین سال‌های ۱۸۷۰ و ۱۹۳۰، آغاز و موجب به راه افتادن موجی از فناوری‌های جدید شد، و همچنین ظهور انقلاب صنعتی سوم در دهه ۱۹۶۰، که با نام انقلاب کامپیوتر یا انقلاب دیجیتال اطلاق می‌شود و پیشرفت‌های مهمی در نظریه‌ی اطلاعات و رایانش دیجیتال (فناوری‌های در قلب سومین انقلاب صنعتی) را به راه انداخت و همچنین شروع انقلاب صنعتی چهارم که در بستر انقلاب دیجیتال آغاز شده و مبتنی بر اینترنت موبایل، سنسورهای (حسگرها) خیلی قوی، هوش مصنوعی و یادگیری ماشین است (کیانی بختیاری و موسوی موحدی، ۱۴۰۰) که ابتدا از انگلستان آغاز و سپس به اروپا و آمریکا کشانده شد، این روند پیشرفت هیچگاه متوقف نشده و همواره در حال رشد و تکامل است. چنانکه پیشرفت‌های چشمگیر فناوری اطلاعات طی سال‌های اخیر روابط میان شهروندان و دولت را در شرایط تحول بنیادین قرار داده است (رضایی و یعقوبی، ۱۳۹۴). لذا در راستای تحقق دولت الکترونیک بکارگیری فناوری به منظور تسهیل امور دولت از طریق ارائه خدمات کارا و مؤثر به شهروندان و شرکت‌های تجاری و تولیدی با هدف گسترش دموکراسی، حمایت از توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی، تأثیر مثبت و کارایی خدمات است. رسیدگی به عملکرد پرسنل و ارتباطات درون سازمانی در جهت کاهش بروکراسی اداری و افزایش بهره‌وری در سازمان و تسهیل فرایند کاری از طریق ادغام و حذف سیستم‌های اضافی و موازی و رده‌های از مدیریت دولت (کوچک‌سازی اندازه دولت) از استراتژی‌های مؤثر در زمینه استقرار دولت الکترونیک است. با توجه به اینکه دولتمردان ایران جهت تحقق چنین هدفی نیاز است تحقیقات در این زمینه را افزایش دهند و در راستای کوچک‌سازی دولت و شفاف سازی برای عموم گام بردارند (گیلانی، ۱۳۹۱، اسدآبادی، ۱۴۰۰).

نتایج حاصل از هم‌رخدادی نشان داد شش خوشه اصلی از فعالیت‌های تحقیقاتی در حوزه تحول دیجیتال در بخش خدمات دولتی شکل گرفته است که به ترتیب شامل خدمات دولت دیجیتال، زیرساخت دیجیتال، استراتژی تحول دیجیتال، رهبری و حکمرانی دیجیتال، فناوری‌های تحول آفرین و خوشه نوآوری دیجیتال هستند. با توجه به سرعت ظهور فناوری‌ها و به ویژه فناوری‌های دیجیتال در جهان امروز موجی از انتظارات مردم از دولت‌ها در جریان است. بنابراین، وجود موضوع‌های مطرح شده در خوشه‌های ارائه شده نیز تلاشی در جهت دستیابی و کسب رضایت عموم است. بررسی رها و لی (۲۰۲۲) نشان داده است خوشه ساخت اکوسیستم‌های کسب‌وکار جدید برای دیجیتالی‌شدن، فناوری‌های حوزه تحول دیجیتال، تأثیر کووید ۱۹ بر دیجیتالی‌شدن تمام بخش‌های اجتماعی، توسعه مدل کسب‌وکار در صنعت خدمات، دولت الکترونیک و تحول دیجیتال در صنعت مالی مهم‌ترین مسائل مطرح شده در تحقیقات جهت دستیابی به تحول دیجیتال و ارائه خدمات به عموم هستند، همچنین نتایج مطالعه چاولا و گوپال (۲۰۲۱) تأثیرات سازمانی، برنامه‌های کاربردی، بینش کاربردی و فرایندهای عملیاتی و جنبه‌های اجتماعی، و در نتایج مطالعه لی^۷ و همکاران (۲۰۲۱) کارخانه هوشمند، نظام‌های پایدار و خدمات محصول، تحول دیجیتال ساخت‌وساز، تحول دیجیتال مبتنی بر زیرساخت‌های عمومی، تحول دیجیتال مبتنی بر فناوری و تحول دیجیتال مبتنی بر مدل کسب‌وکار از مهم‌ترین مسائل مرتبط با تحول دیجیتال معرفی شدند که نتایج مطالعه‌های پیشین از نظر تحلیل محتوایی با نتایج مطالعه حاضر همخوانی دارند. با توجه به اهم موضوع‌های مطرح شده در تحقیقات پیشین و نتایج به دست آمده از تحلیل هم‌رخدادی مطالعات حاضر توسعه زیرساخت‌های دیجیتال یکی از اساسی‌ترین مؤلفه‌هایی است که بایستی در دستور کار دولت قرار گیرد، تا مجموعه تلاش‌های سازمان را در مسیر تحول دیجیتال، هماهنگی، اولویت‌بندی و پیاده‌سازی نماید و سازمان را در مسیر تحول دیجیتال راهبری کند (مت و همکاران، ۲۰۱۵).

همان‌گونه که در تحقیقات تحول دیجیتال در بخش خدمات دولتی، دولت الکترونیک (Digital Government)، فناوری اطلاعات و ارتباطات (Information and Communication Technology)، دیجیتالی‌شدن (Digitalization)، کسب‌وکار دیجیتال (e-commerce)،

7. Lee

رقومی سازی (Digitization)، استراتژی دیجیتال (Digital Strategy)، کوید-۱۹ (COV-19)، صنعت ۰۴ (Industry 0.4)، هوش مصنوعی (Artificial intelligence)، اقتصاد دیجیتال (digital economy)، فناوری دیجیتال (Digital Technology) و فناوری (Technology) محور اصلی موضوع‌های پژوهش را به خود اختصاص داده است و در پژوهش وان ولد هونو همکاران (۲۰۲۱) نیز دیجیتالی شدن، صنعت چهارم، اقتصاد دیجیتال، فناوری دیجیتال، رقومی سازی، نوآوری، مدل کسب و کار، اینترنت اشیا و هوش مصنوعی محبوب‌ترین و پرکاربردین کلیدواژه‌های حوزه تحول دیجیتال بشمار می‌آیند، شرط بقای دولت‌ها و سازمان‌های دولتی توجه به موضوعات داغ در پژوهش‌های این حوزه در مطالعات جهانی و دستیابی به تحول دیجیتال است. سازمان‌های دولتی کشور می‌توانند با دستیابی به موضوعات داغ در این زمینه کیفیت خدمات را افزایش داده و تعاملات افراد با جامعه را از طریق این خدمات بالا برده و موجب رضایت عموم از خدمات دولت گردند. بنابراین همان‌گونه که در نتایج مطالعه صالحی‌پور باورصاد و کاظم‌پوریان (۱۴۰۰) نیز مشخص شد، تدوین ره‌نگاشتی برای تحول دیجیتال در بخش دولتی در ایران ضرورت دارد. تحول در دنیای دیجیتال باعث تغییر در شیوه حکمرانی دولت‌ها شده است. از جمله تغییر در نحوه ارائه خدمات عمومی، شفاف‌سازی مسائل و جلب رضایت عمومی و پاسخ به نیازهای عمومی را می‌توان اشاره نمود. تغییر در وضعیت دولت‌ها جهت تحقق خدمت‌رسانی به عموم مستلزم تغییر در تفکر دولت به نحوه ارائه خدمات دولتی است. به موازات ظهور فناوری‌های جدید، دولت‌ها باید توانایی استفاده از آن‌ها، انطباق با شرایط جدید و ایجاد نوآوری در شیوه ارائه خدمات دولتی همراه با سرعت و کیفیت آن را داشته باشند، فناوری‌ها و راهبردهایی از قبیل ابرداده‌ها، داده‌های باز، شبکه‌های اجتماعی، بلاگ‌ها و رایانش ابری دولت سیار و ... نحوه ارائه خدمات را متحول کرده‌اند (گیل و گارسیا^۸، ۲۰۱۹، شریفیان و همکاران، ۱۴۰۰). دولت‌ها در گذشته بدون استفاده از تکنولوژی به مردم خدمت می‌کردند اما امروزه با ظهور شهرهای هوشمند و پدیده هوش مصنوعی و بروز پدیده تحول الکترونیک این رویکرد تغییر کرده است و به نقطه قوتی برای دولت‌ها تبدیل شده است. در واقع این تغییرهای شگفت‌آور باعث تغییر در شیوه تولید، روی کارآمدن صنعت مدرن و خدمات آسان شده که بی‌توجهی به آنها موجب عقب افتادگی دولت‌ها می‌شود. همچنین با نگاهی به فراوانی کلمات کلیدی در نمودار ۳ متوجه می‌شویم که هیچ کلیدواژه‌ای مربوط به جامعه نیست، بنابراین اگر معتقدیم که تحول دیجیتال حوزه‌ای است که بر جامعه، مردم و ارزش‌ها تأثیر می‌گذارد؛ باید در پژوهش‌های آتی به جنبه‌های اجتماعی و سازمانی تحول دیجیتال بیش از پیش توجه شود؛ چرا که برای حرکت به سمت تحول دیجیتال در بخش دولتی نیاز به یک رویکرد یکپارچه و در هم تنیده است تا بتوان در این مسیر موفق بود.

منابع

- ابراهیمی، و. (۱۳۹۳). بررسی وضعیت بین‌رشته‌ای مدیریت دانش از طریق مقایسه نقشه‌های موضوعی مدارک مرتبط. [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد]
- اسد امرجی، ا.، محمدیان، ا.، رجب‌زاده قطرمی، ع.، و شعار، م. (۱۳۹۸). ارائه مدل بلوغ قابلیت تحول دیجیتال با استفاده از روش فراترکیب: مورد مطالعه شرکت‌های دارویی. *نشریه علمی مدیریت اطلاعات*، ۵(۲)، ۴۸-۶۹.
- اسدآبادی، ط. (۱۴۰۰). بوروکراسی و راهکارهای برون رفت از وضع موجود در نظام تولید. *نشریه مطالعات و پژوهش‌های اداری*، ۹(۳)، ۱۰۲-۱۰۸.
- اسعدی، م. (۱۳۹۸). انقلاب صنعتی چهارم و اقتصاد دیجیتال: پیش‌رانه‌های رشد اقتصادی پایدار. *دوماهنامه علمی-تخصصی مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه*، ۴(۳)، ۹-۳۳.
- حسینی‌نسب، م.، شامی زنجانیم، و قلی‌پور، آ. (۱۴۰۰). ارائه مدل شایستگی مدیر ارشد دیجیتال به عنوان حکمران تحول دیجیتال در سازمان. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۶(۳)، ۸۳۵-۸۶۰.

⁸. Gil-Garcia

رضایی، م.، و یعقوبی، ا. (۱۳۹۴). دولت الکترونیک: الگویی جدید در اصلاح نظام اداری و ارائه خدمات عمومی. *نشریه مدیریت شهری*، ۱۴(۴۱)، ۲۴۷-۲۶۵.

شرفیان، د.، باب الحوائجی، ف.، و اباذری، ز. (۱۴۰۰). ارائه مدل هویت دیجیتال در دولت هوشمند در دستگاه‌های دولتی ایران با نقش میانجی رهبری تحول دیجیتال. *دانش‌شناسی*، ۱۴(۵۲)، ۳۱-۵۱.

شهابی، و.، عادل، آ.، فائزی رازی، ف.، و میرفیض فلاح، ش. (۱۴۰۰). مدل‌سازی تأثیر انقلاب صنعتی چهارم بر زنجیره تأمین خدمات بانکی با استفاده از رویکرد پویایی سیستم و تکنیک دیماتل فازی. *نشریه علمی پژوهشی مدیریت کسب‌وکارهای بین‌المللی*، ۴(۱)، ۶۷-۸۹.

صالحی‌پور باورصاد، س.، و کاظم پوریان، س. (۱۴۰۰). ره‌نگاشتی نوین برای تحقق تحول دیجیتال. *فصلنامه سیاست‌نامه علم و فناوری*، ۱۱(۱)، ۵-۱۷.

کریمیان، ح.، و عبدالکریم، ع. (۱۳۹۰). نقش انقلاب صنعتی در تحولات صنایع دستی ایران. *فصلنامه مطالعات تاریخ اسلام*، ۳(۱۱)، ۹۹-۱۱۹.

کیانی بختیاری، ا.، و موسوی موحدی، ع.ا. (۱۴۰۰). انقلاب صنعتی چهارم و تغییرات بنیادین پیشرو. *نشریه نشاء علم*، ۱۱(۲)، ۱۵۵-۱۶۴. گیلانی، ل. (۱۳۹۱). *دولت الکترونی fکک*. انتشارات آرون.

References

- Asaadi, M. (2018). The fourth industrial revolution and the digital economy: drivers of sustainable economic growth, a bimonthly scientific-specialized. *Journal Of Applied Studies In Management And Development Sciences*, 4(3), 9-33. [In Persian].
- Asad Amraji, E, Mohammadian, A, Rajab Zadeh Ghatari, A, & Shoar, M. (2020). A Digital Transformation Maturity Model Based on Mixed Method: Case Study of Pharmaceutical Companies. *Information Management*, 5(2), 48-69. [In Persian].
- Asadabadi, T. (2021). Bureaucracy and ways to get out of the existing situation in the production system, *Journal Of Administrative Studies And Researches*, 9(3), 102-108. [In Persian].
- Brown, N., & Brown, I. (2019). From digital business strategy to digital transformation – A systematic literature review. *SAISIT '19: Proceedings of the South African Institute of Computer Scientists and Information Technologists*, 1-8.
- Chawla, R. N., & Goyal, P. (2021). Emerging trends in digital transformation: a bibliometric analysis. *Benchmarking: An International Journal*, 29(4), 1069-1112.
- Ebrahimi, W. (2013). *Investigating the interdisciplinary status of knowledge management through comparing the thematic maps of related documents*. [M.A. thesis. Yazd University]. [In Persian].
- Gerth, A. B., & Peppard, J. (2016). The dynamics of CIO derailment: How CIOs come undone and how to avoid it. *Business Horizons*, 59(1), 61-70.
- Gilani, L. (2011). *Electronic Government*. Aron Publications. [In Persian].
- Gil-Garcia, J. R., Henman, P., & Maravilla, M. A. A. (2019). Towards "Government as a Platform"? Preliminary Lessons from Australia, the United Kingdom and the United States. In *Proceedings of Ongoing Research, Practitioners, Posters, Workshops, and Projects of the International Conference EGOV-CeDEM-ePart 2019*, 173-184.
- Karimian, H., Abd Ul, Karim Attarzadeh, (2012). The Role of Industrial Revolution in Developments of Persian's Handicrafts. *Journal of Historical Studies of Islam*, 3(11), 99-120. [In Persian].
- HosseiniNasab, S. M. & ShamiZanjani, M, Arian, G. (2021). A competency model for chief digital officer as organizational governor of digital transformation. *Iranian Journal Of Information Processing And Management*, 36(3), 835-860. [In Persian].
- Janssens, F., Leta, J., Glänzel, W., & De Moor, B. (2006). Towards mapping library and information science. *Information processing & management*, 42(6), 1614-1642.
- Kempegowda, Sunil M., and Zenon Chaczko. (2016). Adoption of Emerging Technologies established on Comprehensive Capability Maturity Model Framework: A new practical model. *27th International Business Information Management Association Conference*. 1-15.
- Kiani Bakhtiari, A., Moosavi-Movahedi, A. A. (2021). The Fourth Industrial Revolution and the Fundamental Changes Ahead. *Science Cultivation*, 11(2), 155-164. [In Persian].

- Lee, C. H., Liu, C. L., Trappey, A. J., Mo, J. P., & Desouza, K. C. (2021). Understanding digital transformation in advanced manufacturing and engineering: A bibliometric analysis, topic modeling and research trend discovery. *Advanced Engineering Informatics*, 50, 101428.
- Leydesdorff, L. (2010). Eugene Garfield and algorithmic historiography: Co-word, Co-authors, and journal names. *Annals of Library and Information Studies*, (57)3, 248-260
- Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), 339-343.
- Osterrider, P., Budde, L., & Friedli, T. (2020). The smart factory as a key construct of industry 4.0: A systematic literature review. *International Journal of Production Economics*, 10(221), 91-110.
- Rezaee, M., & Yaghoubi, E. (2016). E-Government: A new model of public service and administrative reform. *Urban Management*, 14(41), 247-266. [In Persian].
- Rha, J. S., & Lee, H. H. (2022). Research trends in digital transformation in the service sector: a review based on network text analysis. *Service Business*, 1-22.
- Salehipour Bavarsad, S., & Kazem Pourian, S. (2021). Unveiling a New Roadmap for Digital Transformation. *Science and Technology Policy Letters*, 11(1), 5-17. [In Persian].
- Shahabi, V., Azar, A., Faizi Razi, F., Falah, and Shams, M. (2021). Modeling the impact of the 4th industrial revolution on the supply chain of banking services using the system dynamics approach and the fuzzy dimetal technique. *Journal of International Business Administration*, 4(1), 67-89. [In Persian].
- Sharifian, D., Babalhavaeji, F., & Abazari, Z. (2021). The model of digital identity in smart government of government agencies with the mediating role of digital transformation leadership. *Journal of Knowledge Studies*, 14(52), 31-51. [In Persian].
- Shi, L., Mai, Y., & Wu, Y. J. (2022). Digital Transformation: A Bibliometric Analysis. *Journal of Organizational and End User Computing (JOEUC)*, 34(7), 1-20.
- Van Veldhoven, Z., Etikala, V., Goossens, A., & Vanthienen, J. (2021, July). A Scoping Review of the Digital Transformation Literature Using Scientometric Analysis. *In Business Information Systems*, 1, 281-292. <https://doi.org/10.52825/bis.v1i.49>
- Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, 122, 889-901.

The Impact Of Brand Communities Based On Social Media On Community Elements And Brand Trust And Loyalty (Case Study: Adidas Brand)

Ali Asghar Rashid¹ | Siavash Khodaparast² | Vahid Bakhshalipour^{3*}

1- Ph.D. in Public Administration. Rashid.alias@yahoo.com

2- Department of Physical Education and Sport Science, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Guilan, Lahijan, Iran. S.khodaparast@yahoo.com

3-Department of Public Administration, Payam Noor University, Iran. (Corresponding Author)
vahidbakhshalipour@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The development of social media is a global phenomenon in the current generation, as consumers engage in social media platforms and develop relationships with brands. Therefore, social media applications consider new marketing concepts as vital for thematic development. For this reason, this research was conducted with the aim of the impact of brand communities based on social media on the elements of society and trust and loyalty to the Adidas brand.
Article history: Received: 09 November 2022	Methodology: The statistical population of this research was 400 people of Instagram social network and the questionnaire of brand communities based on social media was used (Larouch et al., 2012) and Pearson's correlation coefficient and path analysis were used to analyze the data using SPSS and LISRELL was done.
Received in revised form: 21 November 2022	Results: Based on the results, social communication network practices on brand trust (14/46), social interaction methods on brand trust (14/86), perception management on brand trust (15/68), brand usage has a positive effect on trust in brand (15.39) and brand trust and brand loyalty (13.43) were obtained, which shows that there is a statistically significant relationship between the research variables ($p < 0.001$).
Accepted: 10 December 2022	Conclusion: The results of the research indicated that social media marketing activities both directly and indirectly affect brand loyalty and trust. The effect of brand communities based on social media on the elements of brand community and brand loyalty through brand trust was shown.
Published online: 20 December 2022	
Keywords: Social interaction, Perception management, Brand communities, Social media	

Cite this article: Rashid, A. A., Khodaparast, S., Bakhshalipour, V. (2022). The Impact Of Brand Communities Based On Social Media On Community Elements And Brand Trust And Loyalty (Case Study: Adidas Brand). *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 45-56.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.4.2

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند (مطالعه موردی: برند آدیداس)

علی اصغر رشید^۱ | سیاوش خداپرست^۲ | وحید بخشعلی پور^{۳*}

۱- دانش‌آموخته دکترای مدیریت دولتی، Rashid.alias@yahoo.com
 ۲- گروه تربیت بدنی و علوم ورزشی، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران S.khodaparast@yahoo.com
 ۳- گروه مدیریت دولتی، دانشگاه پیام نور، ایران (نویسنده مسئول). vahidbakhshalipour@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: توسعه رسانه‌های اجتماعی یک پدیده جهانی در نسل کنونی است، به طوری که مصرف‌کنندگان در پلت فرم‌های رسانه‌های اجتماعی مشارکت می‌کنند و روابط خود را با برندها توسعه می‌دهند. بنابراین، برنامه‌های کاربردی رسانه‌های اجتماعی، مفاهیم بازاریابی نوین را برای توسعه موضوعی امری حیاتی می‌دانند. از این جهت این تحقیق با هدف تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند آدیداس انجام شد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸	روش پژوهش: جامعه آماری این تحقیق را ۴۰۰ نفر از شبکه اجتماعی اینستاگرام انتخاب شدند و از پرسشنامه جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی (لاروج و همکاران، ۲۰۱۲) استفاده شد و برای تجزیه تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر با استفاده از نرم افزارهای SPSS و LISRELL انجام شد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۳۰	یافته‌ها: بر اساس نتایج، شیوه‌های شبکه ارتباط اجتماعی بر اعتماد به برند (۱۴/۴۶)، شیوه تعامل اجتماعی بر اعتماد به برند (۱۴/۸۶)، مدیریت ادراک بر اعتماد به برند (۱۵/۶۸)، کاربرد برند تأثیر مثبتی بر اعتماد به برند (۱۵/۳۹) و اعتماد به برند و وفاداری به برند (۱۳/۴۳) بدست آمد که نشان می‌دهد بین متغیرهای تحقیق ارتباط معنی داری به لحاظ آماری وجود دارد ($p < 0/001$).
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۹	نتیجه گیری: نتایج پژوهش حاکی از این بود که فعالیت‌های بازاریابی رسانه‌های اجتماعی هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیر مستقیم بر میزان وفاداری و اعتماد به برند تأثیر دارد. اثر جوامع برندی بر اساس رسانه اجتماعی بر روی عناصر جامعه برندی و وفاداری به برند از طریق اعتماد به برند نشان داده شد.
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	واژه‌های کلیدی: تعامل اجتماعی، مدیریت ادراک، جوامع برندی، رسانه‌های اجتماعی

استناد: رشید، ع.ا.، خداپرست، س.، بخشعلی پور، و. (۱۴۰۱). تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند (مطالعه موردی: برند آدیداس). *دانش‌شناسی*، ۱۵ (۵۸)، ۴۵-۵۶.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.4.2

مقدمه

امروزه، تحولات جهان به واسطه ظهور فناوری‌های اطلاعات، اینترنت و به تبع آن، ایجاد دولت الکترونیکی و تجارت الکترونیکی که به نوبه خود از فناوری اطلاعات مشتق می‌شود، تحول ژرف و عمیقی را در ارتباط و فرایند انتقال اطلاعات ایجاد کرده است. این شرایط، زمینه‌ای را برای تسهیل انجام امور ایجاد نموده که منجر به افزایش رقابت بین سازمان‌ها شده است (لی^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). پیشرفت‌های نوین در زمینه فناوری اطلاعات، باعث پدید آمدن فضاهای مجازی جذابی همچون شبکه‌های اجتماعی شده است که روز به روز در حال گسترش هستند و عرصه را برای تبلیغ کالا فراهم می‌کنند (ونگ^۲، ۲۰۲۳). ظهور اینترنت و استفاده فراگیر از رسانه‌های اجتماعی، واقعیت‌های جدیدی از جمله تغییر قدرت از تولیدکنندگان بزرگ رسانه به افراد را به وجود آورده است (باقری و همکاران، ۲۰۲۲). از سوی دیگر، رسانه‌های اجتماعی بخشی جدایی‌ناپذیر از جامعه می‌باشند و در بخش بازرگانی و تجاری نیز به یک صنعت بزرگ تبدیل گردیده‌اند (لی و هیس^۳، ۲۰۲۲). رسانه اجتماعی یک گروه از برنامه‌های کاربردی بر اساس اینترنت است که بر روی پایه‌های ایدئولوژیک و فناوری وب ساخته شده است و اجازه می‌دهد تا محتوای ایجاد شده توسط کاربر ایجاد و تبادل گردد (هوانگ و همکاران^۴، ۲۰۱۹). از سوی دیگر، جامعه برندی به یک جامعه تخصصی نامحدود از نظر جغرافیایی، که بر پایه مجموعه‌ای ساختار یافته از روابط اجتماعی در میان تحسین‌کنندگان یک برند بنا شده است اشاره دارد؛ این جوامع از وجود اعضا و روابط آن‌ها ساخته و شناخته می‌شوند (کلاک^۵ و همکاران^۶، ۲۰۱۷). شرکت‌های بسیاری با بهره‌گیری از قابلیت‌های جوامع برندی و رسانه‌های اجتماعی در حال حاضر از سایت‌های شبکه اجتماعی برای ایجاد جوامع برندی استفاده می‌کنند (کاوانگ^۷ و همکاران^۸، ۲۰۲۲).

از سوی دیگر امروزه، رسانه‌های اجتماعی در سال‌های اخیر تغییراتی را در روش‌های بازاریابی ایجاد کرده‌اند. در کنار فراهم آوردن ابزارهای بازاریابی جدید برای شرکت‌ها، شبکه‌های اجتماعی این امکان را به مشتریان می‌دهد تا اطلاعات بسیار زیادی را به آسانی در مورد محصولات و برندهای گوناگون به دست آورند. علاوه بر این، فرصت‌های جدیدی را برای مشتریان ایجاد کرده است تا بتوانند با شرکت‌های مورد نظرشان تعامل کنند؛ بدین ترتیب مفهوم تازه‌ای به نام جوامع برندی برای علاقه‌مندان به برند فراهم آورده‌اند (کاور و همکاران^۹، ۲۰۱۸). جوامع برندی یک فرم خاص از جوامع مصرف‌کننده می‌باشد و محبوبیت چشم‌گیر در میان بازاریابان ورزشی دارد به طوری که برای بسیاری از شرکت‌ها و سوسه‌انگیز است تا در این فضاها حضور داشته باشند (کیم و لی^{۱۰}، ۲۰۱۹).

در حقیقت رابطه میان ورزش و رسانه‌های گروهی پیچیده است و اساساً رابطه‌ای نمادین است که در آن ورزش برای رسانه و در مقابل رسانه برای ورزش تبلیغ می‌کند (جین و همکاران^{۱۱}، ۲۰۱۸). به واسطه توسعه فناوری، ورزش از طریق رسانه‌های اجتماعی که جهانی شده‌اند به دورترین نقاط دنیا راه پیدا می‌کند؛ طبق تحقیقات انجام شده مهم‌ترین هدف رسانه‌های اجتماعی ورزش در راستای اهداف ملی در هر کشور می‌تواند هدف توسعه ورزش باشد و توسعه ورزش ابعاد و محورهای مختلفی دارد که رسانه‌های اجتماعی در بیشتر موارد می‌توانند مؤثر باشند (آنتونویک^{۱۲}، ۲۰۲۲). از جمله شواهد پژوهشی مرتبط با تحقیق حاضر می‌توان به چند پژوهش اشاره کرد که به طوری که وانگ^{۱۳} و همکاران (۲۰۱۹) نشان دادند که منافع اجتماعی و اطلاعاتی تأثیرات مثبتی بر روی نگرش دارند، که به نوبه خود قصد بازدید

---

1. Li

2. Wong

3. Lee & Hsieh

4. Hoang

5. Clark

6. Kavanagh, E.

7. Kaur

8. Kim & Lee

9. Jain

10. Wang, Cao & Park

دوباره و اعتماد به برند را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یافته‌های این پژوهش نشان دادند که مصرف‌کنندگان کیفیت جامعه برند رسمی را به عنوان بازتابی مستقیم از تلاش‌ها و تعهد شرکت می‌پندارند، بنابراین بر سطح اعتماد آن‌ها به برند اثر می‌گذارد.

مانوئلا لوپز و همکاران^۱ (۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان "ایجاد شناسایی با جوامع برندی در تویتر (تعادل بین نیاز به وابستگی و نیاز به انحصار)" بررسی کردند و نتایج نویسندگان در این تحقیق نشان داد که مصرف‌کنندگان می‌توانند نیاز خود را برای وابستگی در جوامع برندی موجود در تویتر برآورده کنند. کیم^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان "پایداری در جوامع برندی اجتماعی" نشان داد که چگونه جوامع برندی اجتماعی به وسیله افزایش کیفیت درک شده ارزش ویژه مشتری پایداری تولید می‌کنند. این مطالعه نشان داد که تجربیات جامعه برندی اجتماعی هم نگرش نسبت به جامعه برند و هم نگرش نسبت به برند و نیات خرید را تحت تأثیر قرار می‌دهند. لئو و لوپز^۳ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان "تأثیر گفتگوهای رسانه‌های اجتماعی بر روی انتخاب‌های برند مصرف‌کننده"، تأثیر گفتگوهای رسانه‌های اجتماعی بر روی ارزش گذاری مصرف‌کننده و ویژگی‌های برند و تقاضا برای نوشابه‌های گازدار را تخمین زدند. نتایج مطالعات نشان می‌دهد که قرار گرفتن مصرف‌کننده در معرض ارتباطات و تبلیغات دهان به دهان در سایت‌های مختلف رسانه‌های اجتماعی می‌تواند یک محرک معنادار برای رفتار خرید مصرف‌کننده باشد. شکرچی زاده و ولیخانی (۲۰۲۲) در تحقیقی نشان دادند که نگرش به تبلیغ تأثیر معناداری بر قصد خرید آنلاین داشته است و نگرش به برند تأثیر معناداری بر قصد خرید آنلاین داشته است. نتایج مطالعه قائد و همکاران (۲۰۲۲) حاکی از این بود که فعالیت‌های بازاریابی رسانه‌های اجتماعی هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم یعنی از طریق ارزش ویژه عینی، ارزش ویژه ارتباطی و ارزش ویژه برند بر ارزش ویژه مشتریان تأثیر دارد.

باید پذیرفت به دلیل رشد و پیشرفت بی نظیر تکنولوژی در عصر حاضر، رسانه‌های اجتماعی روش‌های ارتباطی افراد را تغییر داده است و شرکت‌ها و بسایتهای خود را بر اساس سایت‌های شبکه‌های اجتماعی ایجاد کرده‌اند تا بتوانند تعامل و ارتباطات مستقیمی با مصرف‌کنندگان داشته باشند و این موضوع می‌تواند به عنوان یک پلتفرم مؤثر برای شرکت‌ها به منظور استفاده از شبکه‌های اجتماعی مشتریان و گسترش سریع اطلاعات به تعداد زیادی از مشتریان بالقوه، به خدمت گرفته شود (ژانگ و همکاران، ۲۰۱۷).

کارکردهای وسیع شبکه‌های اجتماعی در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی و تأثیرات عمیقی که در روابط بین انسان‌ها ایجاد کرده‌اند، از ایجاد یک دنیای مجازی در کنار دنیای حقیقی خبر می‌دهد. کارکردهای شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی در هر جامعه متفاوت است و این امر در مورد مشتریان و مصرف‌کنندگان محصولات شرکت آدیداس نیز صادق است و به نوبه خود باعث سرعت بخشیدن به فعالیت‌های بازاریابی خواهد شد. البته باید در نظر داشت که در این میان نباید ارزش برند نیز که یکی از مباحث مهم در این زمینه است نادیده گرفته شود؛ که یکی از دلایل اهمیت مفهوم ارزش ویژه برند این است که بازاریابان می‌توانند از طریق آن مزیت رقابتی به دست آورند و ارزش ویژه برند، هسته و مرکز مفهوم مدیریت برند است (مرادی و فردی، ۲۰۱۸). از سوی دیگر، امروزه رسانه‌های اجتماعی به یک مهارت جدید و مهم برای همه و حتی برای کسانی که درک بسیار بالایی از فناوری ندارند، تبدیل شده است. در سال‌های اخیر دسترسی میلیون‌ها کاربر در سراسر جهان به رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی باعث شده است تا این رسانه‌ها در کانون توجه جوامع مدرن و شرکت‌های تجاری قرار گیرند و از محبوبیت قابل توجهی به خصوص در میان نسل جوان برخوردار شوند. شناخت صحیح این رسانه‌ها باعث می‌شود تا بازاریابان بیش از پیش بتوانند از این ابزارها استفاده مفید و مؤثر داشته باشند. گسترش رسانه‌های اجتماعی دوره‌ای کاملاً جدید را برای برندها و شرکت‌ها به وجود آورده و این در حالی است که آن‌ها را مجبور به جستن روش‌های متقابل جدید برای به دست آوردن و جذب کردن مشتریانانشان می‌کند (اسونسکی^۴، ۲۰۲۱).

¹. López

². Kim

³. Liu, Lopez

⁴. Schivinski

امروزه تمام برندهای لوکس خارجی با استفاده از رسانه‌های اجتماعی توانسته‌اند بازار مناسبی را برای خود فراهم کنند. ترویج به وسیله رسانه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام، حتی برای شرکت‌ها و کسب و کارهای کوچک نیز راه حل کم هزینه‌تری از متحمل شدن ریسک پرداخت مقدار زیادی بابت تبلیغات در فضای غیر رسانه‌ای است. با گسترش ارتباطات و پدیده جهانی شدن، شرکت‌ها و برندهای جهانی با فرصت‌های جدیدی مواجه شده‌اند که با تسریع جهانی شدن و ورود ابزارهای اطلاعاتی اینترنت مصرف‌کنندگان از آگاهی و حق انتخاب بیشتری برخوردار شده‌اند. در این میان کشورهای درحال توسعه از اهمیت خاصی برخوردارند و ارزش این کشورها برای سازندگان برندهای جهانی به خوبی شناخته شده است. تعداد زیاد مشتریان بالقوه، رشد اقتصادی بالا و افزایش سریع توقعات مردم کشورهای درحال توسعه، منجر شده است که این کشورها بازار هدف خوبی برای کشورهای توسعه یافته محسوب شوند. تعداد زیاد افراد این کشورها حتی اگر درآمد آنها کم باشد، باعث می‌گردد که قسمت‌های کمتر توسعه یافته جهان برای نفوذ برندهای جهانی جذاب باشد و به طور کلی اقتصادهای در حال صنعتی شدن برای کالاهای مصرفی بازاری بزرگ با پتانسیل رشد زیاد ارائه می‌دهند. بنابراین با توجه به ضرورت این موضوع، پژوهش حاضر به بررسی تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند پرداخت.

روش پژوهش

روش تحقیق حاضر کاربردی و از نوع توصیفی-همبستگی و به شکل مقطعی می‌باشد. در تحقیق حاضر جامعه آماری شامل کلیه افراد عضو در جوامع برند ورزشی آدیداس در رسانه اجتماعی اینستاگرام در استان گیلان را تشکیل دادند، که با توجه به اینکه بانک اطلاعاتی در این مورد وجود ندارد جامعه آماری نامحدود در نظر گرفته شده است.

با توجه به حجم نمونه در نظر گرفته شده به صورت حضوری و مصاحبه با نمونه و به صورت آنلاین، پرسشنامه‌ها تکمیل گردید. برای این که ضریب اطمینان کار را افزایش یابد تعداد ۴۲۰ پرسشنامه توزیع گردید که ۴۰۰ آن‌ها قابل قبول بودند. چون در این تحقیق افراد کثیری مخاطب می‌باشند برای نمونه‌گیری از روش تصادفی ساده استفاده شده است. برای انجام تحقیق از پرسشنامه لاروچ و همکاران (۲۰۱۲) استفاده شده است. این پرسشنامه یک ابزار معتبر بین‌المللی و داخلی می‌باشد که بسیاری از پژوهشگران برای سنجش اندازه‌گیری میزان استفاده از جوامع برندی از این پرسشنامه استفاده می‌کنند. در عین حال این پرسشنامه شامل ۳۶ سؤال می‌باشد که همه این سؤالات استاندارد شده و به صورت طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت طراحی و مورد استفاده قرار گرفته‌اند. پرسشنامه جوامع برندی شامل سؤالات جامعه برندی (۴ سؤال)، شبکه اجتماعی (۱۰ سؤال)، آگاهی از نوع مشترک (۲ سؤال)، آیین و سنت مشترک (۲ سؤال)، تعهدات اخلاقی (۲ سؤال)، شیوه‌های ارتباط اجتماعی (۴ سؤال)، مدیریت ادراک (۳ سؤال)، کاربرد برند (۳ سؤال)، وفاداری به برند (۳ سؤال)، اعتماد به برند (۳ سؤال) می‌باشد.

برای تعیین روایی محتوایی این پرسشنامه از نظرهای ده تن از استادان صاحب نظر در این زمینه کمک گرفته شد و برای روایی سازه پرسشنامه‌ها، از شیوه تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد و عوامل اصلی پرسشنامه‌ها تأیید شدند، بنابراین می‌توان گفت عوامل استخراج شده به صورت نظری و تجربی با مفروضات ابزار اندازه‌گیری، منطبق است. سپس به منظور تعیین پایایی، یک مطالعه مقدماتی روی ۲۰ نفر از مشتریان محصولات ورزشی انجام گرفت که حاکی از ثبات ابزار اندازه‌گیری بود. مقدار آلفای کرونباخ برای ابزار اندازه‌گیری پایایی این پژوهش عدد ۰/۹۵۶ بدست آمد که نشان دهنده پایایی بسیار بالای پرسشنامه است. جدول زیر نشان دهنده پایایی هر یک از متغیرهای تحقیق بر اساس آزمون آلفای کرونباخ می‌باشد (جدول ۱). در این تحقیق اطلاعات بدست آمده از پرسشنامه بعد از مطالعه، طبقه‌بندی شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات مطابق اهداف ارائه شده، ابتدا میزان و یا مقدار هر متغیر بر اساس داده‌ها و امتیازهای حاصل از پرسشنامه مشخص شد. سپس توصیف اطلاعات بدست آمده در قالب جداول و نمودارهای توصیفی، که می‌تواند دیدگاه کلی از چگونگی توزیع آن‌ها را تبیین نماید و در چگونگی استفاده از الگوهای آماری گوناگون کمک کند به کارگیری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار Spss در دو بخش آمار استنباطی (برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از روش تحلیل مسیر به منظور ارزیابی ساختار علی چارچوب

پیشنهاد شده) و توصیفی (در توصیف داده‌های گردآوری شده از شاخص‌های فراوانی و درصد فراوانی و شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی) و همچنین برای تحلیل عاملی از نرم افزار Lisrell استفاده شده است.

جدول ۱. پایایی مربوط به سؤالات پرسشنامه

متغیر	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ به درصد
جامعه برندی	۴	۸۲/۹
شبکه اجتماعی	۱۰	۷۹/۹
آگاهی از نوع مشترک	۲	۷۶/۱
آیین و سنت مشترک	۲	۷۹/۶
تعهدات اخلاقی	۲	۷۸/۸
شیوه‌های شبکه ارتباط اجتماعی	۴	۸۱/۵
مدیریت ادراک	۳	۷۶/۹
کاربرد برند	۳	۷۸/۷
وفاداری به برند	۳	۸۷/۱
اعتماد به برند	۳	۸۶/۵
کل	۳۶	۹۵/۶

یافته‌ها

با توجه به اطلاعات بدست آمده از نظر وضعیت جنسیت پاسخگویان به پرسشنامه ۵۵/۵ درصد زن و ۴۵/۵ درصد مرد هستند. با توجه به اطلاعات بدست آمده از نظر وضعیت تحصیلات پاسخگویان به پرسشنامه کمترین درصد از پاسخ گویان دارای مدرک تحصیلی زیر دیپلم با ۰/۵ درصد؛ و بیشترین درصد از پاسخ گویان دارای مدرک تحصیلی کارشناسی با ۵۷/۸ درصد هستند (جدول ۲).

جدول ۲. وضعیت تحصیلات پاسخ گویان

وضعیت تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی
زیر دیپلم	۲	۰/۵
دیپلم	۱۹	۴/۸
فوق دیپلم	۶۳	۱۵/۸
کارشناسی	۲۳۱	۵/۸
کارشناسی ارشد	۷۰	۱۷/۵
دکتر	۱۵	۳/۸
جمع	۴۰۰	۱۰۰

با توجه به اطلاعات بدست آمده از نظر وضعیت سن پاسخگویان به پرسشنامه ۶۷/۷ درصد از پاسخ گویان بین ۲۰-۳۰ سال سن؛ ۱۵/۳ درصد بین ۳۰-۴۰ سال سن؛ و ۱۷ درصد ۴۰ سال بالاتر دارای سن هستند (جدول ۳).

جدول ۳. وضعیت سن پاسخگویان

سن	فراوانی	درصد فراوانی
۲۰-۳۰ سال	۲۷۱	۶۷.۷
۳۰-۴۰ سال	۶۱	۱۵.۳
۴۰ سال بالاتر	۶۸	۱۷
جمع	۴۰۰	۱۰۰

برای بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد. در این آزمون از اختلاف بین ضریب کشیدگی و چولگی داده‌های مورد بررسی می‌توان به نرمال بودن توزیع داده‌ها پی‌برد. در این آزمون فرض صفر مبتنی بر نرمال بودن است که در صورت به دست آمدن احتمال تأیید بیشتر از ۵ درصد، فرض صفر با احتمال ۹۵ درصد اطمینان تأیید می‌شود. این آزمون در جریان بررسی آمار توصیفی داده‌های تحقیق انجام شده است (جدول ۴).

جدول ۴. آزمون نرمال بودن

متغیر	کولموگروف-اسمیرنوف		
	احتمال	درجه آزادی	سطح معنی داری
جامعه برندی	۰/۱۳۱	۴۰۰	۰.۰۰۰
تعهدات اخلاقی	۰/۰۹۲	۴۰۰	۰.۰۰۰
نوع آگاهی مشترک	۰/۲۱۳	۴۰۰	۰.۰۰۰
آیین و سنت مشترک	۰/۱۵۶	۴۰۰	۰.۰۰۰
شبکه ارتباط اجتماعی	۰/۱۶۶	۴۰۰	۰.۰۰۰
شیوه‌های تعامل اجتماعی	۰/۱۰۰	۴۰۰	۰.۰۰۰
مدیریت ادراک	۰/۱۳۵	۴۰۰	۰.۰۰۰
کاربرد برند	۰/۱۷۴	۴۰۰	۰.۰۰۰
وفاداری به برند	۰/۱۵۹	۴۰۰	۰.۰۰۰
اعتماد به برند	۰/۱۶۱	۴۰۰	۰.۰۰۰

میانگین امتیاز متغیر جامعه برندی از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۳۵۷ و انحراف معیار ۱/۰۰۷ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر جامعه برندی معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. از سوی دیگر مقدار چولگی مشاهده شده برابر ۰/۴۲۷ است و در بازه (۲، -۲) قرار دارد؛ یعنی از لحاظ کجی متغیر نرمال بوده و توزیع آن متقارن است. همچنین مقدار کشیدگی آن ۰/۴۶۷- است و در بازه (۲، -۲) قرار دارد؛ این نشان می‌دهد توزیع متغیر از کشیدگی نرمال برخوردار است. میانگین امتیاز متغیر نوع آگاهی مشترک از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۲۹۶ و انحراف معیار ۱/۰۵۲ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر شبکه آگاهی از نوع مشترک معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. از سوی دیگر مقدار چولگی مشاهده شده برابر ۰/۶۰۹ است و در بازه (۲، -۲) قرار دارد؛ یعنی از لحاظ کجی متغیر نرمال بوده و توزیع آن متقارن است. میانگین امتیاز متغیر آیین و سنت مشترک از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۷۵۸ و انحراف معیار ۱/۲۶۰ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر آیین و سنت مشترک معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. میانگین امتیاز متغیر شبکه ارتباط اجتماعی از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۵۲۳ و انحراف معیار ۱/۲۰۵ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر شبکه ارتباط اجتماعی معادل ۱ و

بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. میانگین امتیاز متغیر شیوه‌های تعامل اجتماعی از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۴۲۶ و انحراف معیار ۱/۰۵۳ می‌باشد. میانگین امتیاز متغیر مدیریت ادراک از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۴۶۲ و انحراف معیار ۱/۰۸۱ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر مدیریت ادراک معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. از سوی دیگر مقدار چولگی مشاهده شده برابر ۰/۴۳۱ است و در بازه (۲، -۲) قرار دارد؛ یعنی از لحاظ کجی متغیر نرمال بوده و توزیع آن متقارن است. میانگین امتیاز متغیر کاربرد برند از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۳۶۰ و انحراف معیار ۱/۱۲۲ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر کاربرد برند معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. میانگین امتیاز متغیر وفاداری به برند از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۳۱۸ و انحراف معیار ۱/۱۰۰ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر وفاداری به برند معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد. میانگین امتیاز متغیر اعتماد به برند از نظر نمونه مورد بررسی ۲/۳۱۳ و انحراف معیار ۱/۱۱۱ می‌باشد. همچنین کمترین امتیاز مربوط به متغیر اعتماد به برند معادل ۱ و بیشترین امتیاز معادل ۵ می‌باشد (جدول ۵).

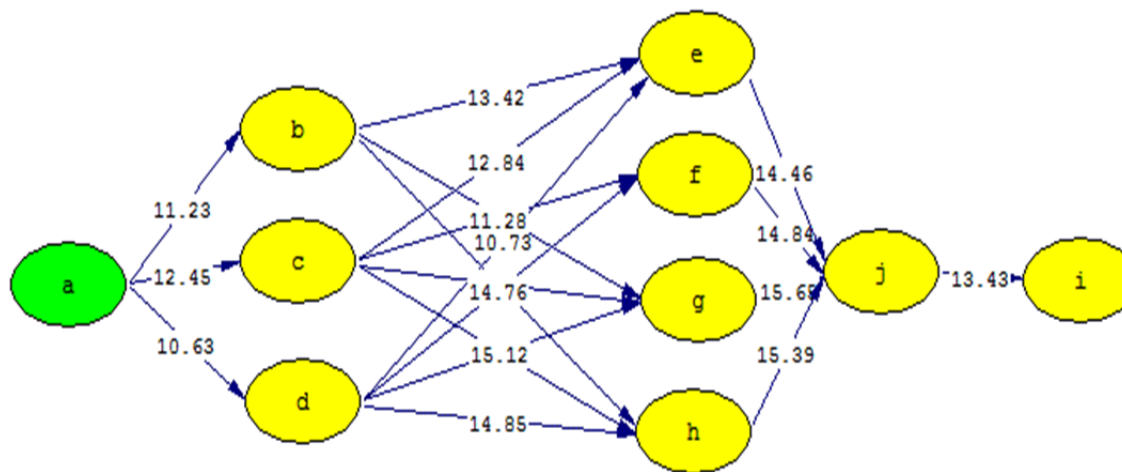
جدول ۵. توصیف متغیرهای تحقیق

متغیر	تعداد	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشدگی
جامعه برندی	۴۰۰	۱	۵	۲/۳۵۷	۱/۰۰۷	۰/۴۲۷	-۰/۴۶۷
تعهدات اخلاقی	۴۰۰	۱	۴	۲/۳۵۴	۰/۷۲۹۰	۰/۳۵۴	-۰/۶۸۴
نوع آگاهی مشترک	۴۰۰	۱	۵	۲/۲۹۶	۱/۰۵۲	۰/۶۰۹	-۰/۲۲۱
آیین و سنت مشترک	۴۰۰	۱	۵	۲/۷۵۸	۱/۲۶۰	-۰/۰۹۴	-۱/۳۹۱
شبکه ارتباط اجتماعی	۴۰۰	۱	۵	۲/۵۲۳	۱/۲۰۵	-۰/۱۶۲	-۱/۲۶۱
شیوه‌های تعامل اجتماعی	۴۰۰	۱	۵	۲/۴۲۶	۱/۰۵۳	۰/۳۹۴	-۰/۶۵۰
مدیریت ادراک	۴۰۰	۱	۵	۲/۴۶۲	۱/۰۸۱	۰/۴۳۱	-۰/۵۹۹
کاربرد برند	۴۰۰	۱	۵	۲/۳۶۰	۱/۱۲۲	۰/۴۲۵	-۰/۸۴۸
وفاداری به برند	۴۰۰	۱	۵	۲/۳۱۸	۱/۱۰۰	۰/۵۴۴	-۰/۵۹۸
اعتماد به برند	۴۰۰	۱	۵	۲/۳۱۳	۱/۱۱۱	۰/۵۴۷	-۰/۶۹۶

جدول ۶. نتایج حاصل از یافته‌های مدل اندازه‌گیری

نتیجه	ضریب استاندارد	مقدار تی	فرضیات مدل مفهومی
تأیید	۰/۸۸	۱۱/۲۳	جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی تأثیر مثبت بر نوع آگاهی مشترک می‌گذارد.
تأیید	۰/۷۸	۱۲/۴۵	جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی تأثیر مثبت بر آیین و سنت مشترک می‌گذارد.
تأیید	۰/۸۱	۱۰/۶۳	جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی تأثیر مثبت بر احساس مسئولیت و تعهدات اجتماعی می‌گذارد.
تأیید	۰/۷۵	۱۳/۴۲	نوع آگاهی مشترک تأثیر مثبت بر شیوه‌های شبکه ارتباط اجتماعی می‌گذارد.
تأیید	۰/۷۹	۱۳/۶۵	نوع آگاهی مشترک تأثیر مثبت بر شیوه کاربرد برند می‌گذارد.
تأیید	۰/۹۱	۱۵/۶۸	شیوه‌های مدیریت ادراک تأثیر مثبت بر اعتماد به برند می‌گذارد.
تأیید	۰/۸۹	۱۵/۳	شیوه کاربرد برند تأثیر مثبت بر اعتماد به برند می‌گذارد.
تأیید	۰/۸۳	۱۳/۴۳	اعتماد به برند تأثیر مثبت بر وفاداری به برند می‌گذارد.

بعد از تشریح برازندگی مدل و تعیین این که مدل از برازندگی خوبی برخوردار است به آزمون فرضیات تحقیق پرداخته می‌شود. مبنای تأیید و رد فرضیه‌ها مقایسه کمیت t با $1/96$ (سطح متناظر با توزیع نرمال استاندارد با $\alpha = 5\%$) می‌باشد. بنابراین به ازای مقادیر بزرگتر از $1/96$ فرضیه تأیید خواهد شد و برای مقادیر کمتر از آن فرضیه رد می‌شود. مدل مفهومی پژوهش در زیر قابل مشاهده می‌باشد.

شکل ۱. نمودار مدل اعداد معناداری مدل مفهومی (T-value)

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش بررسی تأثیر جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی بر عناصر جامعه و اعتماد و وفاداری به برند آدیداس بود. امروزه، رسانه‌های اجتماعی به ویژه جوامع برندی ظرفیت بالایی در جذب انبوه جمعیت دارند و بستر مناسبی برای ایجاد ارزش در دید مشتری هستند و می‌توان از آنها برای اعمال روش‌های بازاریابی استفاده کرد. نتایج نشان داد که جوامع برندی با شبکه‌های اجتماعی، تعامل اجتماعی، مدیریت ادراک و کاربرد برند آدیداس ارتباط مثبت و معناداری دارد که با یافته‌های لی و هیس، (۲۰۲۲)، هوانگ و همکاران (۲۰۱۹) و کاور و همکاران (۲۰۱۸) همخوانی دارد. در تبیین همخوانی این نتیجه می‌توان این گونه استنباط نمود که زمانی که مشتریان خود را عضوی از جامعه برند درک می‌کنند و می‌توانند ایده‌ها و نظرهای خود را با دیگر اعضای جامعه به اشتراک بگذارند، موجب می‌شود تا شبکه‌های اجتماعی یک دست‌تری شکل بگیرد و تعاملات اجتماعی از طریق آنها افزایش یابد، مشتریان برند را بیشتر تبلیغ کرده، اخبار خوب در مورد برند را با یکدیگر رد و بدل کنند و دلایلی بیاورند تا دیگران به استفاده از آن برند تشویق شوند. بنا به نظر آنتونویک (۲۰۲۲) اثر این شیوه‌ها در دوره‌های زمانی متفاوت می‌باشد، اثر عناصر جامعه نیز در طول زمان متفاوت می‌باشد و به بیان دیگر تکامل می‌یابد. در مطالعه لاروج و همکاران (۲۰۱۲) تأثیر نوع آگاهی مشترک بر مدیریت ادراک معنا دار بود و مطالعه جیانو و همکاران (۲۰۲۲) با تحقیق حاضر همخوانی داشت و نشان داد که مفاهیم رسانه اجتماعی و ترویج آن بسیار در بخش بازاریابی مهم و اثرگذار است و اثرات آن با گذشت زمان و تعامل بیشتر مردم در فعالیت‌های رسانه اجتماعی پدیدار می‌شود و افراد از منظر متغیر نوع آگاهی مشترک در جامعه برندی می‌توانند، آگاهی و نظرات خود را در فضای مجازی آزادانه مطرح کنند تا افراد عضو و غیرعضو را از نظرات‌شان آگاه کنند و این افراد کشش بالایی به همدیگر دارند که این امر خود سبب می‌شود تا افرادی که آگاهی از این برند ندارند به خوبی با این برند و افراد عضو در آن آشنا شوند.

نتایج این پژوهش نشان داد که بین شبکه‌های اجتماعی، تعامل اجتماعی، مدیریت ادراک و کاربرد برند با اعتماد به برند آدیداس رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و با نتایج کوانتو، لیچفیلد و اوبرون (۲۰۲۲)، وانگ، کانو و پارک (۲۰۱۹) و شکرچی زاده و ولیخانی (۲۰۲۲)

همخوانی دارد. در تبیین علت همخوانی می‌توان به این نکته اشاره نمود که با افزایش شباهت میان اعضا، شبکه‌های اجتماعی یکدست می‌شوند؛ همکاری و تعامل بین کاربران که علائق و اهداف مشترکی دارند، بیشتر می‌شود؛ تبلیغات در جوامع برندی بیشتر خواهد شد و افراد برای نظرهای خود دلایل توجیه کننده می‌آورند؛ اعتماد به برند نیز افزایش می‌یابد. نتایج این تحقیق با یافته‌های مظفری و همکاران (۲۰۱۴) که در تحقیق خود مدیریت ادراک را عامل مهمی بر اعتماد به برند می‌دانند، همخوانی دارد؛ شاید دلایل این همخوانی را بتوان یکسان بودن ابزار سنجش متغیرها یا شباهت فرهنگی جوامع مورد مطالعه دانست.

به طور کلی نتایج نشان داد از دید کاربران اینستاگرام تمام مؤلفه‌های عناصر جامعه با وفاداری و اعتماد به برند آدیداس رابطه معنی دار و مستقیمی داشت و هر چه نوع آگاهی مشترک، آیین و سنن مشترک و احساس تعهدات اخلاقی بیشتر باشد وفاداری و اعتماد هم به سمت مثبت سیر می‌کند و این متغیرها به این دلایل اهمیت داشتند که ایجاد انگیزه بیشتر در خرید و بهره‌وری بالا را به وجود می‌آوردند. همچنین موضوع جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی از مقوله‌های مهم و جدیدی هستند که در سازمان‌های امروزی حیاتی هستند و در نهایت باید گفت که شبکه‌های اجتماعی این قابلیت را دارد تا ارتباطات و تصمیم‌گیری‌ها و همچنین فروش محصولات با کیفیت بالا و هزینه کمتر را به ذینفعان ارائه می‌نماید و زمان پاسخگویی و کیفیت خدمات به مشتری را افزایش داده و به واحد بازاریابی اجازه می‌دهد تا مسائل و روندهای مشتریان را بهتر درک نماید. بنابراین به برندهای محصولات ورزشی پیشنهاد می‌شود، از آنجا که استفاده از رسانه‌های اجتماعی در فروش محصولات تأثیر زیادی دارند، شرکت‌های ورزشی از حمله برند آدیداس باید تلاش کنند از طریق دایر کردن صفحات مجازی بتوانند در جهت بهبود کسب و کار رقابتی گام بردارند. همچنین با توجه به ارتباط جوامع برندی مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی و اثربخشی بازاریابی برند پیشنهاد می‌گردد که شرکت‌ها و کارخانجات تولیدی برندهای ورزشی این طرح را اجرایی نمایند. بسته‌های هدیه (از قبیل کفش، کلاه، لباس و ...) به صورت رایگان برای ورزشکاران محبوب در فضای مجازی ارسال کنند تا از نظراتشان استفاده بهینه کنند تا در فروش و بازاریابی موفق‌تر باشند. برای ارتقای تلاش‌های بازاریابی رسانه‌های اجتماعی در محصولات ورزشی پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های تولیدکننده (آدیداس) محصولات ورزشی با ایجاد پیج‌های در شبکه‌های اجتماعی از تعاملات با مصرف‌کنندگان بهره کامل را ببرند و با ایجاد کمپین‌هایی در برخی از شبکه‌های اجتماعی، بازدهی تبلیغات را نیز افزایش دهند؛ به طوری که بازاریابی دهان به دهان الکترونیکی مثبتی ایجاد شود. همچنین با تلاش‌های بازاریابی رسانه‌های اجتماعی می‌توانند، ارزش ویژه برند را تقویت کنند؛ مانند حضور در کانال‌های آنلاین برای آگاهی دادن درباره محصولات جدید شرکت و یا آگاه کردن مصرف‌کنندگان درباره مواردی مانند تغییرات قیمت یا تغییر محل فروشگاه‌هایشان؛ همچنین برای ایجاد تصویر مثبت از برند می‌توانند فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکتی را با ایجاد کمپین‌های تبلیغاتی آنلاین افزایش دهند.

چندین مورد به منظور انجام پژوهش‌های آتی در ارتباط با موضوع پژوهش مطرح می‌گردد؛ که نیک امیدواریم مورد توجه سایر پژوهشگران محترم قرار گیرد؛

- با توجه به اهمیت تبلیغات الکترونیک و تأثیر آن بر قصد خرید مصرف‌کننده، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های دیگری درباره سایر عوامل مؤثر بر تبلیغات الکترونیک با نیت ارزش برند، انجام گیرد؛
- از آنجا که مورد مطالعه این پژوهش، مصرف‌کنندگان برند آدیداس است، پیشنهاد می‌گردد که پژوهش‌هایی در مورد شرکت‌های ارائه دهنده خدمات و محصولات دیگر و در ارتباط با مصرف‌کنندگان مناطق دیگر نیز انجام گیرد؛
- تحقیق جامعی به منظور بررسی تأثیر بازاریابی رسانه‌های اجتماعی در ایجاد تصویر برند و در نهایت بر رفتار مصرف‌کننده و بر میزان وفاداری محصولات تبلیغاتی کالاهای لوکس انجام گیرد؛
- پیشنهاد می‌گردد در تحقیق دیگری از مدل‌های ارزش ویژه برند همانند مدل‌های (کلر یا یو و دانتو و لی) که متغیرهای دیگری را به عنوان ابعاد ارزش ویژه برند استفاده کردند، بکار برده و تأثیر آن‌ها بر قصد خرید و تمایلات رفتاری مصرف‌کنندگان بررسی شود.

منابع

- باقری، ا.، قیاسی، م. و کلتی، س. (۱۴۰۱). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر توسعه سواد اطلاعاتی جوانان عضو کتابخانه‌های عمومی (مطالعه موردی: استان خراسان شمالی). *دانش‌شناسی*، ۱۵(۵۷)، ۱-۱۳.
- باقری، م.، الهی، ع.، و اکبری یزدی، ح. (۱۳۹۹). تعیین اثر تصویر برند یک شخصیت مشهور ورزشی بر وفاداری و تمایل به خرید مصرف‌کنندگان: مطالعه موردی حسن یزدانی قهرمان المپیک. *فصلنامه علمی مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی*، ۸(۲)، ۴۹-۶۰.
- جعفری، م.ب.، گل محمدی، ک.، جاویدی، ف.، و سمیعی، م. (۱۳۹۸). اثر بازاریابی رسانه‌های اجتماعی بر پاسخ مصرف‌کننده محصولات ورزشی با میانجی‌گری ارزش ویژه برند. *فصلنامه علمی مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی*، ۷(۲)، ۸۳-۹۴.
- مرادی هزاری، ر.، و فردی، ا. (۱۳۹۷). تأثیر پذیرش هویت اجتماعی با استفاده از برندهای معتبر ورزشی خارجی بر رفتار مصرفی مشتریان. *فصلنامه علمی مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی*، ۵(۳)، ۶۳-۷۶.
- رحیم‌نیا، ف.، قادری، ف.، و اسلامی، ق. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بازاریابی از طریق رسانه‌های اجتماعی با تبلیغات شفاهی الکترونیک به واسطه تصویر و آگاهی از برند (مورد مطالعه: مشتریان لباس ورزشی). *فصلنامه علمی مدیریت ارتباطات در رسانه‌های ورزشی*، ۷(۱)، ۵۱-۶۴.

References

- bagheri, A., ghyasi, M., & kalteh, S. (2022). The Effect of Social Networks on the Development of Information Literacy of Young Members of Public Libraries (Case Study: North Khorasan Province). *Journal of Knowledge Studies*, 15(57), 1-13. [In Persian]
- Bagheri, M., Elahi, A., & Akbari Yazdi, H. (2021). Determining The Effect of Sports Celebrity's Brand Image on Loyalty and Purchase Intention of Customers (Case Study: Iranian Olympic Champion Hassan Yazdani). *Communication Management in Sport Media*, 8(2), 49-60. [In Persian]
- CHinomona, R. (2016). Brand communication, brand image and brand trust as antecedents of brand loyalty in Gauteng Province of South Africa. *African Journal of Economic and Management Studies*, 7(1), 1-28.
- Clark, M., Black, H.G. and Judson, K. (2017). Brand community integration and satisfaction with social media sites: a comparative study. *Journal of Research in Interactive Marketing*, Vol. 111, 39-55.
- Du Plessis, C. (2017). The role of content marketing in social media content communities. *South African Journal of Information Management*, 19(1), 1-7.
- Lee, C. T., & Hsieh, S. H. (2022). Can social media-based brand communities build brand relationships? Examining the effect of community engagement on brand love. *Behaviour & Information Technology*, 41(6), 1270-1285.
- Li, Fangfang, Jorma Larimo, and Leonidas C. Leonidou. (2023). Social media in marketing research: Theoretical bases, methodological aspects, and thematic focus. *Psychology & Marketing*, 40 (1), 124-145.
- Hoang, H.T., Wang, F., Ngo, Q.V., & Chen, M. (2019). Brand equity in social media-based brand community. *Marketing Intelligence & Planning*, 11(8), 46-78.
- Kaur, P., Dhir, A., Rajala, R. and Dwivedi, Y. (2018). Why people use online social media brand communities: A consumption value theory perspective. *Online Information Review*, 42(2), 205-221.
- Koronios, K., Travlos, A., Douvis, J., & Papadopoulos, A. (2020). Sport, media and actual consumption behavior: An examination of spectator motives and constraints for sport media consumption. *EuroMed Journal of Business*, 15(2), 151-166.
- Kim, J., & Lee, K. H. (2019). Influence of integration on interactivity in social media luxury brand communities. *Journal of Business Research*, 99, 422-429.
- Kim, J. (2015). Sustainability in social brand communities: influences on customer equity. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 25(3), 246-258.
- Jafari, S. M., Golmohammadi, K., Javidi, F., & Samie, M. (2019). The Effect of Social Media Marketing Efforts on the Sport Products Consumer Response by Mediating Brand Equity. *Communication Management in Sport Media*, 7(2), 83-94. [In Persian]
- Jain, N.K., Kamboj, S., Kumar, V., & Rahman, Z. (2018). Examining consumer-brand relationships on social media platforms. *Marketing Intelligence & Planning*, 36, 63-78.
- Jeremy, J. Sierra a., Vishag, Badrinarayanan., & Taute, H. (2016). Explaining behavior in brand communities: A sequential model of attachment, tribalism, and self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 55(2), 626-632.
- Jiao, Y., Ertz, M., Jo, M. S., & Sarigollu, E. (2018). Social value, content value, and brand equity in social media brand communities: A comparison of Chinese and US consumers. *International Marketing Review*, 31(3), 12-29.
- Jones, R. & Kim, Y. (2011). Single-brandretailers: Building brand loyalty in the off-line environment. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 18, 333-340.

- Liu, Y., Lopez, R. A., & Zhu, C. (2014). The impact of four alternative policies to decrease soda consumption. *Agricultural and Resource Economics Review*, 43(1), 53-68.
- López, M., López, M., Sicilia, M., Sicilia, M., Moyeda-Carabaza, A. A., & Moyeda-Carabaza, A. A. (2017). Creating identification with brand communities on Twitter: The balance between need for affiliation and need for uniqueness. *Internet Research*, 27(1), 21-51.
- Moradi Hezari, R., & Fardi, E. (2018). The Effect of Reception Social Identity by Using Valid Foreign Sports Brands on Consumer Behavior of Customers. *Communication Management in Sport Media*, 5(3), 63-76. [In Persian]
- Pourhoseyn, Z., Abdavi, F., Javani, V., & Pashaie, S. (2020). The Effect of Social Network on Word of Mouth Advertising Due to Loyalty and Attachment to the Brand in Iran Football Premier League. *Communication Management in Sport Media*, 7(3), 81-90. [In Persian]
- Rahimnia, F., Ghaderi, F., & Eslami, G. (2019). Investigation Relationship between Social Media Marketing and Electronic Word of Mouth with the Mediator Role of Brand Awareness and Brand Image (Case Study: Sportswear Customers). *Communication Management in Sport Media*, 7(1), 51-64. [In Persian]
- Rossolatos, G. (2019). Negative brand meaning co-creation in social media brand communities: A laddering approach using NVivo. *Psychology & Marketing*, 36(12), 1249-1266.
- Schivinski, B. (2021). Eliciting brand-related social media engagement: A conditional inference tree framework. *Journal of Business Research*, 130, 594-602.
- Schivinski, B. & Dabrowski, D. (2015). The impact of brand communication on brand equity through Facebook. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 9(1), 31-53.
- Shekarchizadeh, Z., & Valikhani, Z. (2022). The Effects of Social Media Influencers on Online Purchase Intention through the Mediating Role of Attitude towards Advertising and Brand (Case of Study: Followers of Leather Clothing Pages on Instagram). *New Marketing Research Journal*, 11(4), 157-176. doi: 10.22108/nmrj.2022.129037.2464
- Wang, X. W., Cao, Y. M., & Park, C. (2019). The relationships among community experience, community commitment, brand attitude, and purchase intention in social media. *International Journal of Information Management*, 49, 475-488.
- Wong, A. (2023). How social capital builds online brand advocacy in luxury social media brand communities. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 70 (10), 23-46.

Analysis, Discovery And Explanation The Effective Factors In Web Knowledge Sharing And Ranking Them In Public Libraries

Leyli Taherkhani¹ | Safiyeh Tahmasebi Limooni^{2*} | Mitra Ghiasi³

1-Ph.D. Student, Department of Knowledge and Information Science, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran. leyli.taherkhani@gmail.com

2-Assistant Prof. Department of Knowledge and Information Science, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran. (Corresponding Author) tahmasbi@baboliau.ac.ir

3-Assistant Prof. Department of Knowledge and Information Science, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran. ghiasi@baboliau.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The purpose of this research is to identify and explain the effective factors in sharing web knowledge and ranking them in public libraries.
Article history: Received: 13 September 2022 Received in revised form: 01 October 2022 Accepted: 01 November 2022 Published online: 01 November 2022	Methodology: This research is mixed in terms of applied objective, in terms of exploratory approach and in terms of data collection method. The statistical population in the qualitative section includes 15 experts and in the quantitative section, all the employees of the country's public libraries are 7000 people, and 364 people were selected using Cochran's formula. The data collection tool was used in the qualitative part of semi-structured interviews, and in the quantitative part, the researcher-made questionnaire of web knowledge sharing was used. The formal, content and structural validity of the instrument and its reliability were confirmed. In order to identify the factors affecting the sharing of web knowledge from the theme analysis and to analyze the quantitative data obtained from the questionnaires and their ranking from the sign test, confirmatory factor analysis and structural equations were used and the data were analyzed by PLS3.8 software. were analyzed.
Keywords: Confirmatory factor analysis, Iran, Public libraries, Web knowledge sharing.	Results: The findings obtained from theme analysis and factor analysis showed that the three factors of desirability of web space, desirability of web information, and desirability of people with an influence coefficient of 0.917, 858. and 0.813 were placed in the first to third priorities. Also, the average results and significant levels showed that the sharing of web knowledge is at the desired level. Authenticity/value: Web knowledge sharing is a flexible capability to provide content with the aim of quickly accessing knowledge in the web space, so it is necessary for organizations to identify and exploit it.
Cite this article: Taherkhani, L., Tahmasebi Limooni, S., Ghiasi, M. (2022). Analysis, Discovery And Explanation The Effective Factors In Web Knowledge Sharing And Ranking Them In Public Libraries. <i>Journal of Knowledge Studies</i> , 15(58), 57-75.	
DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.5.3	

واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی

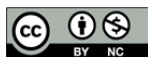
لیلی طاهرخانی^۱ | صفیه طهماسبی لیمونی^{۲*} | میترا قیاسی^۳

۱- دانشجوی دکتری، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران Leyli.taherkhani@gmail.com
 ۲- استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (نویسنده مسئول) sa.tahmasebi2@gmail.com
 ۳- استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران mighiasi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۰ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	هدف: هدف پژوهش حاضر واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی است. روش پژوهش: این پژوهش از جنبه هدف کاربردی، از لحاظ رویکرد اکتشافی و از نظر روش گردآوری اطلاعات آمیخته است. جامعه آماری در بخش کیفی شامل ۱۵ نفر از خبرگان و در بخش کمی کلیه کارکنان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به تعداد ۷۰۰۰ نفر تشکیل می‌دهند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۶۴ نفر انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کیفی مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و در بخش کمی نیز از پرسشنامه محقق ساخته اشتراک‌دانش‌وب استفاده شد. روایی صوری، محتوایی و سازه ابزار و پایایی آن تأیید گردید. جهت شناسایی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش‌وب از تحلیل تم و جهت تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه‌ها و رتبه‌بندی آنها از آزمون علامت، تحلیل عاملی تأییدی و معادلات ساختاری استفاده و داده‌ها از طریق نرم افزار PLS3.8 تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌ها: یافته‌های بدست آمده از تحلیل تم و تحلیل عاملی نشان داد که سه عامل مطلوبیت فضای وب، مطلوبیت اطلاعات وب و مطلوبیت افراد با ضریب تأثیر ۰/۹۱۷، ۰/۸۵۸ و ۰/۸۱۳ در اولویت‌های اول تا سوم قرار گرفتند. همچنین نتایج میانگین و سطوح معناداری نشان داد که اشتراک دانش‌وب در سطح مطلوب قرار دارد. اصالت/ارزش: اشتراک دانش‌وب قابلیت انعطاف‌پذیر برای ارائه محتوا با هدف دسترسی سریع به دانش در فضای وب است بنابراین ضرورت دارد سازمان‌ها آن را مورد شناسایی و بهره‌برداری قرار دهند.
واژه‌های کلیدی: اشتراک دانش‌وب، تحلیل عاملی تأییدی، کتابخانه‌های عمومی، ایران.	

استناد: طاهرخانی، ل.، طهماسبی لیمونی، ص.، قیاسی، م. (۱۴۰۱). واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی. *دانش‌شناسی*، ۱۵ (۵۸)، ۵۷-۷۵.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.5.3

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

پژوهش حاضر برگرفته از: طاهرخانی، لیلی (۱۴۰۰): تحلیل اکتشافی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش‌وب (WKS) و تأثیر آن بر کارآفرینی دانش با تعدیل‌گری پذیرش فناوری اطلاعات براساس مدل (TOE) مطالعه موردی: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور) در گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی. پایان نامه دکتری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل، بابل، ایران، است.

مقدمه

عصر حاضر را عصر "پاسارمایداری دانش بنیان"^۱ نام‌گذاری کرده‌اند (پیتر و همکاران^۲، ۲۰۲۱)، عصری که دانش به‌عنوان یک منبع حیاتی (لی^۳، ۲۰۲۱) و عامل مهمی برای ایجاد ارزش معرفی شده‌است (گامجی^۴ و همکاران، ۲۰۲۲). صاحب‌نظران بر ارزش استفاده از دانش در سازمان تأکید کرده و معتقدند استفاده و بهره‌گیری از دانش برخلاف دارایی‌های ملوس بر ارزش آن می‌افزاید (آور^۵، ۲۰۱۴). گارگ و ژائو^۶ (۲۰۱۸) اذعان دارند که مزیت رقابتی سازمان به دانش آن سازمان و بهره‌گیری از آن بستگی دارد، دارایی‌های دانش به تنهایی نمی‌توانند موفقیت را رقم بزنند و نیاز به اشاعه و اشتراک‌گذاری دارند. دانش تنها دارایی شناخته شده‌ای است که با سهیم شدن دیگران افزایش می‌یابد (اناری، ۱۳۹۱)، سهیم‌دانش به رشد آن کمک می‌کند و ارائه‌دهندگان با عرضه‌ی دانش خویش، بر اندوخته دانش خود می‌افزایند (کازمی و وحیدی‌مطلق، ۱۳۹۳). اشتراک‌دهندگان دانش یک فعالیت بسیار مهم در سازمان‌ها است، کارکنان از طریق فعالیت‌های دانشی به راحتی می‌توانند بهترین تجربیات خود را به اشتراک بگذارند و ایده جدیدی ایجاد و زمان زیادی را برای حل مشکلات سازمانی صرفه جویی نمایند (ماسفیکار^۷، ۲۰۱۷). نتایج مطالعات پیشین نشان داده‌است که اشتراک‌دانش و انتقال تجربیات ارزشمند کارکنان، هوش سازمانی را افزایش می‌دهد (رئیسینگانی^۸ و همکاران، ۲۰۱۶). در این راستا یکی عوامل تسهیل‌گر اشتراک‌دانش، بهره‌گیری از "وب"^۹ است، "وب ۲.۰" دارای ویژگی‌های فنی متمایز و منحصر به فردی است که اشتیاق کارکنان را به اشتراک‌دانش تقویت می‌نماید (نوروزی، مصطفایی، ۱۳۹۹). اصطلاح وب ۲.۰ به‌طور رسمی توسط "اریلی مدیا"^{۱۰} در سال ۲۰۰۴ ابداع شد که به نسل دوم خدمات مبتنی بر وب در شبکه‌های اجتماعی اشاره دارد. این نسل از وب قابلیت توسعه و انعطاف را برای تبادلات مختلف ایجاد و ارتباطات را تسهیل، تعامل، مشارکت و همکاری را گسترش داده‌است (امین^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۰). محیط وب ۲.۰ فضایی را ایجاد نموده است که افراد به‌واسطه جریان دوطرفه اطلاعات بتوانند، تشکیل یک شبکه عصبی را بدهند (شهرکی‌ثانوی، ۱۳۹۵)، به‌طوری‌که هر فرد همانند یک گره عصبی در شبکه اعصاب، می‌تواند سیگنال را دریافت و با تغییر در سیگنال‌های دریافتی، منشاء سیگنال‌های جدید باشد. وب ۲.۰ با امکانات و قابلیت‌های جدیدی که ارائه می‌دهد، سهمی انکارناپذیر در شکوفایی و برقراری ارتباطات میان افراد پیدا کرده (امین و همکاران، ۲۰۲۰) و این روند ارتباطی سریع بر عملکرد سازمان‌ها تأثیرشگرفی گذاشته‌است (نوروزی و مصطفایی، ۱۳۹۹). "اشتراک‌دانش وب"^{۱۲} پدیده‌ای است که با دادن فرصت و استفاده از هوش جمعی و فراهم کردن فضای مشارکتی و توفان‌ذهنی منجر به تولید دانش‌نوین، هم‌افزایی، خلق مداوم، اشاعه سریع و وارد کردن دانش به پیکره سازمان شده‌است (سیادت و مظفری مهر، ۱۳۹۷). اشتراک‌دانش از طریق سایت‌ها، ویکی‌ها، پادکست‌ها، شبکه‌های اجتماعی، آر.اس.اس و...^{۱۳}، خدمتی است که وب در حق جامعه اطلاعاتی نموده‌است (تقوایی‌یزدی و دیگران، ۱۳۹۸). اشتراک‌دانش وب قابلیتی برای سیستم‌های تولید محتوا در فضای اینترنت است که می‌تواند کاهش هزینه‌های تولید و پردازش اطلاعات، افزایش آگاهی عمومی و افزایش کارایی سیستم‌ها را به‌همراه داشته و منجر به اشتیاق بیشتر کاربران و پژوهشگران شود، آن‌ها می‌توانند در هر زمان و مکان به سادگی و به سرعت به دانش و اطلاعات مورد نظرشان بدون ترس از پیچیدگی‌های سلسله‌مراتب سازمانی دست پیداکنند (حسین‌زاده و عبدالهی، ۱۳۹۴).

1. Post capitalism is knowledge-based

2. Peters

3. lee

4. Gamji

5. Orr

6. Garg & Zhao

7. Musfikar

8. Raisinghani

9. Web

10. O'Reilly Media

11. Amin

12. Web knowledge sharing

13. Sites, Wikis, Podcasts, Social Networks, Rss

اشتراک دانش وب موانع موجود در مسیر دسترسی به جریان اطلاعات را به درجات زیادی از میان برداشته است، همچنین این امکان فراهم شده که حجم بالایی از اطلاعات با کمترین زمان در اختیار دیگران قرار گیرد، که در این مسیر رایانه‌های شخصی، تلفن‌های همراه و... دسترسی به اطلاعات را تسهیل کرده‌اند. مطمئناً شناسایی نیازها و ارائه راه‌حل‌ها بدون اطلاعات امکان پذیر نخواهد بود، وجود ارتباطات مؤثر و کارآمد با دیگران باعث می‌شود تا اطلاعات پردازش شده با مشارکت دیگران به مرحله اجرا درآید (طرز می، ۱۳۹۱). سازمان‌های امروزی خصوصاً جامعه دانش‌محور مانند کتابخانه‌ها، پژوهشکده‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، برای حفظ مزیت‌های رقابتی خود نیازمند بهنگام نگه داشتن دانش خود هستند، بدیهی است در چنین جامعه‌ای مهم است که افراد پس از آموختن دانش، آن را به اشتراک گذاشته و اطلاعات را با هم سهیم شوند که این هدف تنها از طریق ایجاد یک سیستم دانش‌پویا امکان‌پذیر خواهد بود. مطالعات بسیاری در ارتباط با شناسایی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش انجام شده است اما تاکنون "اشتراک دانش وب" مورد بررسی قرار نگرفته و ادبیات موجود در مورد پذیرش وب ۲.۰ و اشتراک دانش توسط کارکنان دانشی در یک مدل یکپارچه مورد واکاوی قرار نگرفته است، لذا در این تحقیق به کشف و تبیین عوامل و زیرعوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب و رتبه‌بندی و بررسی وضعیت آن در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور پرداخته می‌شود. در ادامه به منظور تفسیر یافته‌های حوزه اشتراک دانش وب به پیشینه‌های نزدیک به موضوع پرداخته می‌شود؛ پژوهش السولامی و عبدالجبار^۱ (۲۰۲۲)، نتیجه گرفت که سه عامل فناوری با ابعاد مزیت نسبی و سازگاری، عامل سازمانی با ابعاد مهارت کارکنان و دانش آنها و عامل محیطی با بعد فشار همکاران مهمترین شاخص اشتراک دانش از طریق وب هستند. همچنین لی (۲۰۲۱) نتیجه گرفت که تمایل اعضا به انطباق با هنجارهای گروهی و انگیزه‌درونی تأثیر قابل توجهی بر اشتراک دانش در فضای مجازی دارد. امین و همکاران (۲۰۲۰) به این نتیجه رسیدند که انعطاف‌پذیری و سهولت استفاده، اشتراک دانش با استفاده از فناوری‌های وب ۲.۰ را برای اهداف ارتباطی، همکاری و مستندسازی فراهم می‌آورد. تاباجین^۲ (۲۰۲۰) نیز ساختار فناوری را به عنوان عاملی دانست که قصد افراد را برای مشارکت در اشتراک دانش افزایش می‌دهد. نتایج پژوهش داویداوچین^۳ و همکاران (۲۰۲۰) حاکی از آن است که فرهنگ، انگیزه، تعارض، فناوری اطلاعات و ارتباطات، اعتماد و رهبری بر اشتراک دانش تأثیر دارد. ماهشوری^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود به طور خاص بر انگیزه‌های فردی متمرکز است و به این نتیجه رسید که نگرش نسبت به اشتراک دانش منجر به قصد به اشتراک گذاشتن دانش می‌شود و نگرش نسبت به اشتراک دانش با استفاده از وب ۲.۰ به طور مثبت با خودکارآمدی و عمل متقابل ارتباط دارد. سینگ^۵ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهش خود نشان دادند متخصصان تمایل دارند دانش را با انگیزه‌های درونی به جای انگیزه‌های بیرونی به اشتراک بگذارند و براهمیت لذت در به اشتراک گذاری دانش، خودکارآمدی و سودمندی دانش در ایجاد انگیزه برای اشتراک دانش از طریق وب تأکید می‌کنند همچنین دریافتند خودکارآمدی دانش و لذت از کمک به دیگران به طور قابل توجهی نگرش به اشتراک گذاری دانش را افزایش می‌دهد و نهایتاً مفیدبودن دانش منجر به اشتراک دانش وب می‌شود. به نظر پارکر^۶ (۲۰۱۷) فناوری اطلاعات و ارتباطات اشتراک گذاری دانش را به صورت کارآمدتر و مؤثرتر پیاده می‌کند. نتایج تحقیق لین^۷ و همکاران (۲۰۱۶) با در نظر گرفتن انگیزه‌های بیرونی و درونی، حاکی از آن است که بینش مشترک به عنوان مهم‌ترین عامل و پس از آن خودکارآمدی، شهرت و نوع دوستی بیشترین تأثیر را بر اشتراک دانش وب دارند. وو^۸ (۲۰۱۶)، در پژوهش خود نشان داد خودکارآمدی خلق دانش، سودمندی درک شده و جو سازمانی تأثیرات مثبتی بر اهداف به اشتراک گذاری دانش دارند. نتایج پژوهش سوتوآکوستا^۹ و همکاران (۲۰۱۴) نیز نشان داد که اشتراک گذاری دانش از طریق وب ۲.۰ از منابع سازمانی و فن آوری

1. Alsulami & Abduljabbar

2. Tabajen

3. Davidavičienė

4. Maheshwari

5. Singh

6. Parker

7. Lin

8. Wu

9. Soto-Acosta

داخلی به وجود می‌آید و نه از فشارهای خارجی. پدرو^۱ و همکاران (۲۰۱۴) نیز بر تأثیر عوامل فناوری، سازمانی و شیوه‌های مدیریت منابع انسانی بر اشتراک‌گذاری دانش‌وب تأکید کردند. پژوهش حسینی و هاشم‌پور^۲ (۲۰۱۲)، مهم‌ترین دلایل استفاده از ابزارهای وب ۲.۰ در اشتراک‌دانش سرعت و سهولت استفاده، مدیریت‌دانش شخصی، ارتباط آسان‌تر با کاربران و همکاران را معرفی نموده‌است. همچنین بررسی وضعیت استفاده از ابزارهای وب ۲.۰ در اشتراک‌دانش ۳۷ کتابدار شاغل نشان می‌دهد که آنها تمایل به استفاده از چنین ابزارهایی دارند. تحقیق پرهام‌نیا (۱۴۰۰) با هدف شناسایی عوامل رفتاری مؤثر بر اشتراک‌دانش حاکی از آن است که عامل رفتاری در سه بُعد روانشناختی، روانی و فردی اجتماعی نقش مهمی در شکل‌گیری اشتراک‌دانش افراد دارد. پژوهش احمدی قره‌بلاغ (۱۳۹۸) نشان‌داد برون‌گرایی، شهرت، نوع دوستی و رابطه پیش‌بینی شده بر اشتراک‌دانش صریح و ضمنی تأثیر معنی‌داری دارد. پژوهش کیخا (۱۳۹۷) حاکی از آن است که اعتماد بین فردی به میزان قابل توجهی قصد اشتراک‌دانش را در بین کاربران جوامع مجازی تحت تأثیر قرار می‌دهد. نتایج پژوهش راسخ (۱۳۹۶) نشان‌داد که سهولت‌درک شده تأثیر معناداری بر تسهیم اطلاعات در وبسایت‌های شبکه‌های اجتماعی آنلاین دارد. محمدی و همکاران (۱۳۹۶) نتیجه گرفتند که مؤلفه‌های سه‌گانه نشان‌داد که عوامل انسانی در رتبه نخست، عوامل سازمانی در رتبه دوم و سپس کاربرد ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در رتبه سوم مؤثر بر اشتراک‌دانش کارکنان وبسایت‌ها هستند و مهم‌ترین یافته نیز ایجاد حس مسئولیت و تعهد در محیط سازمانی در قبال اشتراک‌دانش است. نتایج پژوهش انتظاری و همکاران (۱۳۹۵) حاکی از آن است که به ترتیب شاخص‌های ابعاد فردی، گروهی و محیطی بر الگوی رفتار اشتراک‌دانش در فضای مجازی تأثیر گذارند. کاظمی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود متغیرهای تأثیرگذار بر اشتراک‌دانش در جوامع مجازی نتیجه گرفت که بین فاکتورهای مفهومی (هنجارهای تبادل‌دانش، اعتماد بین فردی) و فاکتورهای فردی (خودکارآمدی اشتراک‌دانش، مزیت مرتبط درک‌شده و سازگاری درک‌شده) همبستگی قوی وجود دارد. یافته‌های حاصل از پژوهش دخت‌عصمتی و زارعی (۱۳۹۲) حاکی از آن است اشتراک‌دانش و عوامل مؤثر بر آن شامل عوامل انسانی، سازمانی و فناوری اطلاعات در جامعه مورد مطالعه وضعیت مطلوبی دارد و یافته‌ها نشان‌دهنده آن است که از میان سه عامل فوق، عامل سازمانی نسبت به سایر عوامل مانع بیشتری بر اشتراک‌دانش هستند. بررسی متون نشان می‌دهد به دلیل تازگی و نوظهور بودن مفهوم اشتراک‌دانش‌وب، تاکنون این حوزه در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی مورد بحث و بررسی قرار نگرفته‌است و دامنه پژوهش‌های دانشگاهی آن به ویژه در زمینه شناسایی عوامل مؤثر در اشتراک‌دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی کشور انجام نشده‌است. لذا با توجه به مطالب فوق این پژوهش با هدف واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک‌دانش‌وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی - کشور انجام شده‌است و درصدد پاسخ به این سؤال است که عوامل و زیرعوامل مؤثر بر اشتراک‌دانش‌وب و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر آن کدامند و وضعیت اشتراک‌دانش‌وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از جنبه هدف کاربردی، از لحاظ رویکرد اکتشافی و از نظر روش گردآوری اطلاعات آمیخته (ترکیبی) است. جهت کشف عوامل مؤثر بر اشتراک‌دانش‌وب از فرآیند شش مرحله‌ای تحلیل تم براون و کلارک^۳ استفاده شده‌است. تحلیل‌تم روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای (مضامین) موجود درون داده‌ها است. این روش در حداقل، خود داده‌ها را سازمان‌دهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند. اما می‌تواند از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر کند. رویکردهای کیفی بسیار متنوع، پیچیده و ظریف هستند و تحلیل‌تم بایستی به عنوان یک روش اساسی برای تحلیل کیفی در نظر گرفته شود. تحلیل‌تم نخستین روش تحلیل کیفی است که محققان باید آن‌را فرا بگیرند، زیرا این روش، مهارت‌های اصلی که برای اجرای بسیاری از روش‌های دیگر تحلیل کیفی لازم است را فراهم می‌آورد (براون و کلارک، ۲۰۰۶). جامعه آماری این پژوهش را در بخش کیفی خبرگانی تشکیل دادند که آشنایی کامل با موضوع

1. Pedro

2. Hosseini & Hashempour

3. Braun & Clarke

اشتراک دانش وب داشتند. لذا ۱۵ نفر از اساتید گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و اساتید گروه فناوری با روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی به مرور انتخاب شد. همچنین جامعه آماری در بخش کمی، کلیه کارکنان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به تعداد ۷۰۰۰ نفر بودند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۶۴ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس انتخاب شدند که با توجه به خطای نمونه‌گیری (۰/۰۵) و نیز احتمال عدم بازگشت تمامی پرسشنامه‌ها ۳۸۳ پرسشنامه توزیع و تمامی پرسشنامه‌ها وصول و تحلیل شد. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کیفی مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته است که بر مبنای یافته‌های حاصل از تحلیل بخش کیفی پژوهش طراحی شده‌است و در بخش کمی نیز از پرسشنامه محقق ساخته اشتراک‌دانش‌وب استفاده شد. روایی‌صوری، محتوایی و سازه ابزار نیز مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آنها نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه و تأیید گردید. در این پژوهش جهت شناسایی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب از تحلیل تم و جهت تحلیل داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه‌ها از آزمون علامت، تحلیل عاملی تأییدی و معادلات ساختاری استفاده و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای spss22 و PLS3.8 تجزیه و تحلیل شدند.

تحلیلتم در این پژوهش بدین صورت است که ابتدا به مصاحبه با خبرگان پرداخته سپس از میان مصاحبه‌هایی که صورت گرفت، مصاحبه‌هایی که بیشترین، کامل‌ترین و دقیق‌ترین پاسخ‌ها را داشتند با دقت انتخاب گردید و با استفاده از شیوه "تحلیلتم" ابتدا نقل کوتاهی از هر پاسخ که در رابطه با سؤال مصاحبه پرسیده شده بود، ذکرگشته و سپس مفهوم مرتبط با آن به صورت یک مقوله، کدگذاری گردید. مصاحبه شامل ۲ سؤال کلی بود که در مورد عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور مطرح شد و از آن‌جا که پرسش‌ها از نوع سؤالات باز طرح شده بود، زمان و شیوه پاسخ به آن‌ها محدودیت زمانی نداشت، بدین صورت که مصاحبه‌ها ضبط گردیده و عوامل ضمن بررسی مصاحبه‌ها استخراج گردید.

سؤال‌های مصاحبه از قرار زیر بود:

- از دیدگاه شما، عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور کدامند؟
  - عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور را چگونه دسته‌بندی می‌کنید؟
- خلاصه سخنان مصاحبه‌شوندگان و پاسخ‌های ارائه‌شده آنان، ابتدا مکتوب و سپس به صورت داده‌های کیفی و قابل استناد جمع‌آوری گردید. با بازخوانی مصاحبه‌ها ۴۸ کد اولیه استخراج شد. جدول ۱ چگونگی کدگذاری باز و استخراج کدهای اولیه را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مفاهیم اولیه استخراج شده در مرحله کدگذاری باز

کد	مفهوم یا شرح کد اولیه	کد مصاحبه مستخرج
A1	احساس شایستگی و ارزشمندی	M3, M5, M6, M12, M15
A2	اطلاعات فضای وب به آسانی قابل تفسیر و انتخاب است	M3, M13, M7, M6, M14
A3	استفاده از اطلاعات وب منجر به افزایش سطح و عمق دانش من می‌شود (اطلاعات افزوده)	M14, M2, M5, M1, M2, M12
A4	محیطی کاربرپسند و آشنا است.	M7, M14, M9, M8
A5	اطلاعات فضای وب مفید است و من را در تصمیم‌گیری کمک می‌کند	M13, M7, M1, M2, M6, M11
A6	اطلاعات موجود در فضای وب پویا و روزآمد است	M7, M6, M14, M4, M1
A7	اطلاعات فضای وب با کیفیت بالا ارائه می‌شود	M8, M4, M3, M2
A8	تخصصی و گزینشی بودن اطلاعات تحت وب	M1, M3, M6, M12
A9	احساس اعتماد به نفس و عزت نفس	M4, M5, M12, M14
A10	تشویق دیگران و کسب منزلت اجتماعی	M7, M5, M8, M14, M9, M15
A11	وب به سؤالات و ابهامات پاسخ می‌دهد	M1, M3, M4, M5, M15

کد مصاحبه مستخرج	مفهوم یا شرح کد اولیه	کد
M1, M2, M4, M5, M6, M11	طراحی فضای وب واضح و فاقد پیچیدگی و انتقال اطلاعات ساده است	A12
M3, M6, M12, M18, M7	میل به اشتراک و پیشرفت	A13
M7, M1, M4, M5, M6, M12	غناي اطلاعاتی با استفاده از فضای وب ایجاد می‌شود	A14
M3, M6, M8, M14, M7, M6, M15	تقویت و توسعه دانش	A15
M13, M7, M2, M4, M5, M11	انتظار پاداش	A16
M7, M1, M3, M4, M5	از صحت اطلاعات اطمینان دارم	A17
M8, M14, M10	حذفی	A18
M13, M7, M1, M2, M3, M4	برقراری ارتباط و استفاده از کسوها در فضای وب به سادگی انجام می‌شود	A19
M7, M4, M5, M12,	دسترسی سریع و آسان به اطلاعات	A20
M3, M7, M5, M9, M11, M15, M6, M4,	قابلیت دسترسی از طریق شبکه‌های ارتباطی مختلف وجود دارد	A21
M6, M12, M1	حذفی	A22
M2, M3, M4, M12, M14	با چند کلیک به اطلاعات و انتقال فایل‌ها برایم مهیا می‌شود	A23
M13, M7, M1, M2, M11	اشتراک‌دانش در فضای وب به راحتی قابل انتشار و تکثیر است	A24
M2, M3, M5, M12, M15	در فضای وب دسترسی به اطلاعات تمام متن مهیا می‌شود	A25
M2, M3, M5, M6	امنیت در انتقال اطلاعات	A26
M2, M4, M5, M8, M11, M14	اطلاعات موجود در وب اقناع‌کننده هستند	A27
M7, M9, M1, M6, M8, M14	هم‌افزایی و سود متقابل	A28
M7, M9, M6, M12, M13	انتشار اطلاعات واضح، روشن و شفاف	A29
M14, M13	حذفی	A30
M7, M9, M2, M4, M5, M8, M14	اطلاعات و محتواهای ارائه شده مرتبط و تخصصی هستند	A31
M8 M2, M6, M4, M11	تشویق از ارائه محتوای مفید به جامعه	A32
M7, M3, M6, M11	قابلیت جستجو و سفارشی‌سازی در فضای وب امکان‌پذیر است	A33
M4, M5, M6, M14	اطمینان از در نظر گرفته شدن تدابیری برای ممانعت از دسترسی‌های غیرمجاز یادستکاری اطلاعات	A34
M3, M4, M6, M14, M7, M8	ترفع شغلی	A35
M7, M4, M5, M6, M14	نحوه کار در فضای وب ساده است و به راحتی می‌توانم برای رفع نیاز از فضای وب استفاده-کنم	A36
M4, M12, M11, M13	اطلاعات موجود در فضای وب برای من آموزنده است	A37
M7, M4, M5, M6	امنیت کانال‌های محتوای به اشتراک گذاشته شده	A38
M7, M1, M2, M3, M4, M5, M8	انعطاف‌پذیری فضای وب منجر به استفاده مکرر از آن می‌شود	A39
M4, M12, M11	در فضای وب بازخورد اطلاعات را می‌توانیم دریافت کنیم	A40
M13, M1, M2, M3, M6	دریافت و ارائه اطلاعات در زمان کم	A41

کد مصاحبه مستخرج	مفهوم یا شرح کد اولیه	کد
M7,M1,M4,M6, M8, M11, M15	درک مثبتی از اطلاعات موجود در فضای وب دارم، منجر به دریافت اطلاعات مکفی در من می شود	A42
M4,M12,M15,M7	لذت از کمک به دیگران	A43
M13,M7,M1,M2,M3,M4	از طریق وب با اتکای بر خود می توانم به حجم انبوهی از اطلاعات دسترسی پیدا کنم	A44
M9,M2,M3,M5, M8,M15	عدم محدودیت مکانی و زمانی	A45
M13,M7, M2,M5, M12	استفاده از انواع ابزارهای فناورانه نوین جهت اشتراک دانش در فضای وب به راحتی وجود دارد	A46
M3,M6,M12,M11	محیطی با کارایی بالا جهت تبادل اطلاعات	A47
M3, M4, M6,M14,M15	سادگی در استفاده منجر به استفاده مکرر از آن می شود	A48

پس از استخراج کدهای اولیه و حذف شدن ۳ مضمون به شماره‌های ۱۸، ۲۲ و ۳۰، محقق در جستجوی مضامین ثانویه (فرعی) با این پیش فرض که چگونه کدهای اولیه مختلف می توانند برای ایجاد مضامین ثانویه ترکیب شوند، به دسته‌بندی کدها پرداخته و از ترکیب آن‌ها مضامین ثانویه را مشخص کرده‌است. جدول ۲ کدگذاری محوری را در چارچوب شناسایی مضامین ثانویه نشان می‌دهد:

جدول ۲. مضامین ثانویه مشخص شده در مرحله کدگذاری محوری

کدهای اولیه ترکیب شده	مضمون ثانویه	کد مضمون ثانویه
A11,A17,A27,A31	قابلیت اعتماد و باورپذیری	B1
A2,A3,A29,A42	قابلیت درک	B2
A5,A6,A7,A8,A14,A18,A37	سودمندی	B3
A4,A12,A19,A24,A36,A46,A48	سهولت استفاده	B4
A20,A21,A22,A25,A44,A45	دسترس پذیری	B5
A23,A30,A33,A39,A40,A41,A47	کاربردی بودن	B6
A26,A34,A38	امنیت	B7
A1,A9,A13,A43	انگیزه‌های درونی	B8
A10,A15,A16,A28,A32,A35	انگیزه‌های بیرونی	B9

پس از ایجاد مضامین ثانویه براساس کدهای اولیه استخراج شده محقق در جستجوی مضامین اصلی با این پیش فرض که چگونه مضامین ثانویه می‌توانند برای ایجاد مضامین اصلی ترکیب شوند، به دسته‌بندی کدها پرداخته و از ترکیب آن‌ها مضامین ثانویه را مشخص کرده‌است. این مضامین از لحاظ انتزاعی بودن در سطح بالاتری نسبت به مرحله قبل قرار دارند در ادامه با بررسی و بازبینی مجدد مضامین ثانویه و تحلیل محتوای مضامین، مضامین اصلی شناسایی شده عبارتند از: مطلوبیت اطلاعات وب، مطلوبیت فضای وب، مطلوبیت افراد.

جدول ۳. مضامین اصلی مشخص شده در مرحله کدگذاری انتخابی

کد مضمون اصلی	مضمون اصلی	مضامین ثانویه ترکیب شده
C1	مطلوبیت اطلاعات وب	قابلیت اعتماد و باورپذیری / قابلیت درک / سودمندی B1, B2, B3
C2	مطلوبیت فضای وب	سهولت استفاده / دسترس پذیری / کاربردی بودن / امنیت B4, B5, B6, B7
C3	مطلوبیت افراد	انگیزه‌های درونی / انگیزه‌های بیرونی B8, B9

در نهایت در جدول ۴ تم‌های اصلی، تم‌های فرعی و مفاهیم مرتبط با تم‌های اصلی آورده شده است:

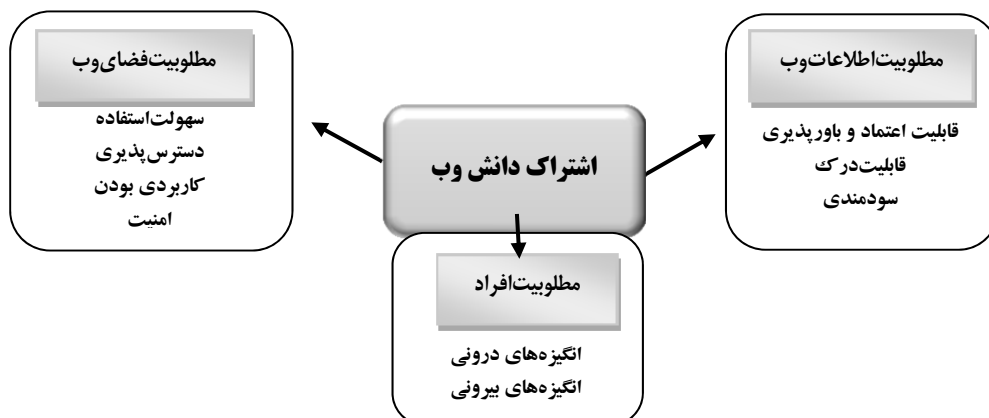
جدول ۴. تم‌های اصلی، تم‌های فرعی و مفاهیم مرتبط با تم‌های اصلی

تم اصلی	مولفه‌ها	گویه‌ها
مطلوبیت اطلاعات وب	قابلیت اعتماد و باورپذیری	وب به سؤالات و ابهامات پاسخ می‌دهد
		از صحت اطلاعات اطمینان دارم
		اطلاعات موجود در وب اقناع کننده هستند
		اطلاعات و محتواهای ارائه شده مرتبط و تخصصی هستند
	قابلیت درک	اطلاعات فضای وب به آسانی قابل تفسیر و انتخاب است
		استفاده از اطلاعات وب منجر به افزایش سطح و عمق دانش من می‌شود (اطلاعات افزوده)
		انتشار اطلاعات واضح، روشن و شفاف
		درک مثبتی از اطلاعات موجود در فضای وب دارم زیرا منجر به دریافت اطلاعات مکفی در من می‌شود.
	سودمندی	اطلاعات فضای وب مفید است و من را در تصمیم‌گیری کمک می‌کند
		اطلاعات موجود در فضای وب پویا و روزآمد است
اطلاعات فضای وب با کیفیت بالا ارائه می‌شود		
تخصصی و گزینشی بودن اطلاعات تحت وب		
مطلوبیت فضای وب	سهولت استفاده	غناي اطلاعاتی با استفاده از فضای وب ایجاد می‌شود
		حذفی
		اطلاعات موجود در فضای وب برای من آموزنده است
		محیطی کاربرپسند و آشنا است.
		طراحی فضای وب واضح و فاقد پیچیدگی و انتقال اطلاعات ساده است
مطلوبیت فضای وب	سهولت استفاده	برقراری ارتباط و استفاده از کوشها در فضای وب به سادگی انجام می‌شود
		اشتراک دانش در فضای وب به راحتی قابل انتشار و تکثیر است
		نحوه کار کردن در فضای وب ساده است و به راحتی می‌توانم برای رفع نیاز از فضای وب استفاده کنم
		استفاده از انواع ابزارهای فناورانه نوین جهت اشتراک دانش در فضای وب به راحتی وجود دارد

گویه‌ها	مؤلفه‌ها	تم اصلی
سادگی در استفاده منجر به استفاده مکرر از آن می‌شود	دسترس پذیری	
دسترسی سریع و آسان به اطلاعات		
قابلیت دسترسی از طریق شبکه‌های ارتباطی مختلف وجود دارد		
حذفی		
در فضای وب دسترسی به اطلاعات تمام متن مهیا می‌شود		
از طریق وب با اتکای بر خود می‌توانم به حجم انبوهی از اطلاعات دسترسی پیدا کنم		
عدم محدودیت مکانی و زمانی		
با چند کلیک به اطلاعات و انتقال فایل‌ها برایم مهیا می‌شود	کاربردی بودن	
حذفی		
قابلیت جستجو و سفارشی سازی در فضای وب امکان پذیر است		
انعطاف پذیری فضای وب منجر به استفاده مکرر از آن می‌شود		
در فضای وب بازخورد اطلاعات را می‌توانیم دریافت کنیم		
دریافت و ارائه اطلاعات در زمان کم		
محیطی با کارایی بالا جهت تبادل اطلاعات		
امنیت در انتقال اطلاعات	امنیت	
اطمینان از در نظر گرفته شدن تدابیری برای ممانعت از دسترسی‌های غیر مجاز یا دستکاری اطلاعات		
امنیت کانال‌های محتوای به اشتراک گذاشته شده		
احساس شایستگی و ارزشمندی	انگیزه‌های درونی	
احساس اعتماد به نفس و عزت نفس		
میل به اشتراک و پیشرفت		
لذت از کمک به دیگران	مطلوبیت افراد	
تشویق دیگران و کسب منزلت اجتماعی		
تقویت و توسعه دانش		
انتظار پاداش		
هم‌افزایی و سود متقابل		
تشویق از ارائه محتوای مفید به جامعه		
ترفع شغلی		

باتوجه به نتایج بدست آمده از تحلیل تم، مدل مفهومی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در کتابخانه‌ها ارائه شده‌است:

شکل ۱. مدل مفهومی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

یافته‌ها

در این بخش نخست یافته‌های توصیفی جمعیت خبرگان و در ادامه نتایج تحلیل تم آورده شده است:

مشخصات فردی نمونه آماری

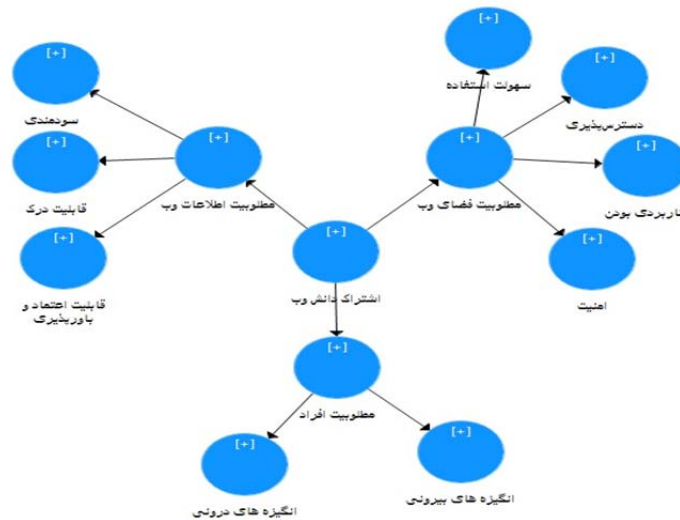
جدول ۵. نمونه آماری بخش کیفی پژوهش

تعداد کل	سابقه شغلی			تحصیلات		سن			جنسیت	
	۱۶ سال و بالاتر	۱۵-۱۱	۱۰-۹	دکتری	کارشناسی ارشد	بیشتر از ۵۰ سال	۴۰-۵۰ سال	کمتر از ۴۰ سال	مرد	زن
۱۵	۴	۵	۶	۱۲	۳	۵	۶	۴	۱۰	۵
درصد	۲۶/۷	۳۳/۳	۴۰	۸۰	۲۰	۳۳/۳	۴۰	۲۶/۷	۶۶/۷	۳۳/۳

باتوجه به نتایج به دست آمده از جدول ۵ مشاهده می‌شود که در بین خبرگان ۵ نفر (۳۳/۳ درصد) زن و ۱۰ نفر (۶۶/۷ درصد) مرد هستند که به لحاظ سنی، سن ۲۶/۷ درصد کمتر از ۴۰ سال، ۴۰ درصد ۴۰-۵۰ سال و ۳۳/۳ درصد بیشتر از ۵۰ سال است. تحصیلات ۳ نفر از خبرگان (۲۰ درصد) کارشناسی ارشد و ۱۲ نفر (۸۰ درصد) دکتری هستند که سابقه ۴۰ درصد ۶-۱۰ سال، ۳۳/۳ درصد ۱۱-۱۵ سال و ۲۶/۷ درصد ۱۶ سال و بالاتر دارند.

سؤال اول پژوهش: عوامل و زیرعوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور کدامند؟

عوامل و زیرعوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب ابتدا از طریق مصاحبه با خبرگان و تحلیل تم شناسایی شدند و برای تأیید این عوامل و زیرعوامل‌ها از تحلیل عاملی تأیید استفاده شد که نتایج در جدول ۶ آورده شده است:

نمودار ۱. عوامل و زیرعوامل اشتراک دانش وب

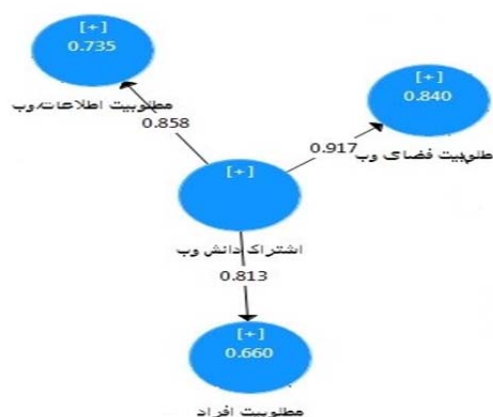
جدول ۶. نتایج حاصل از یافته‌های تحلیل عاملی تأییدی

متغیر	عامل	t-value	ضریب استاندارد بتا	ضریب تشخیص R2	زیرعامل	t-value	ضریب استاندارد بتا	ضریب تشخیص R2
اشتراک دانش وب	مطلوبیت اطلاعات وب	۴۲/۰۰۳	۰/۸۹۷	۰/۸۰۵	قابلیت اعتماد و باورپذیری	۲۶/۳۰۳	۰/۸۵۸	۰/۷۳۵
		۱۶/۷۲۳	۰/۷۷۴	۰/۶۰۰	قابلیت درک			
		۵۰/۹۵۷	۰/۹۱۰	۰/۸۲۷	سودمندی			
اشتراک دانش وب	مطلوبیت فضای وب	۵۰/۰۸۴	۰/۹۱۶	۰/۸۴۰	سهولت استفاده	۴۳/۷۸۶	۰/۹۱۷	۰/۸۴۰
		۴۴/۱۳۳	۰/۸۹۷	۰/۸۰۵	دسترسی پذیری			
		۴۳/۹۷۳	۰/۹۱۰	۰/۸۲۸	کاربردی بودن			
		۵/۳۸۵	۰/۵۳۲	۰/۲۸۳	امنیت			
اشتراک دانش وب	مطلوبیت افراد	۲۷/۶۷۷	۰/۸۷۹	۰/۷۷۲	انگیزه‌های درونی	۲۲/۲۹۰	۰/۸۱۳	۰/۶۶۰
		۳۶/۷۹۸	۰/۹۲۳	۰/۸۵۳	انگیزه‌های بیرونی			

نتایج تحلیل عاملی تأییدی مندرج در جدول ۶ نشان می‌دهند که متغیر اشتراک دانش وب دارای سه عامل «مطلوبیت اطلاعات وب، مطلوبیت فضای وب و مطلوبیت افراد» است. به طوری که برای عامل مطلوبیت اطلاعات وب عوامل "قابلیت اعتماد و باورپذیری، قابلیت درک و سودمندی"، برای عامل مطلوبیت فضای وب عوامل "سهولت استفاده، دسترسی پذیری، کاربردی بودن و امنیت" و در نهایت برای عامل مطلوبیت افراد عوامل "انگیزه‌های درونی و انگیزه‌های بیرونی" شناسایی شدند. در سطح اطمینان ۹۹٪ مقادیر t-value هر سه عامل مؤثر بر اشتراک دانش وب، در خارج بازه (۲/۵۸، -۲/۵۸) قرار دارند. با توجه به مقدار R2، و مقادیر بالای آن می‌توان نتیجه گرفت که متغیرها در سطح قوی قرار دارند. در رابطه با عامل مطلوبیت اطلاعات وب و زیرعامل هایش، بالاترین ضریب استاندارد (۰/۹۱۰) مربوط به زیرعامل سودمندی است. در رابطه با عامل مطلوبیت فضای وب و زیرعامل هایش، بالاترین ضریب استاندارد (۰/۹۱۶) مربوط به زیرعامل

سهولت استفاده است. در رابطه با عامل مطلوبیت افراد و زیرعامل هایش، بالاترین ضریب استاندارد (۰/۹۲۳) مربوط به زیرعامل انگیزه‌های بیرونی است. همچنین با توجه به مقادیر R^2 زیرعوامل فوق در سطح قوی هستند.

سؤال دوم پژوهش: رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش‌وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟
با توجه به نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی و نمودار ۱، میزان تأثیرگذاری عوامل اشتراک دانش‌وب در جدول ۷ آورده شده است:

نمودار ۲. ضرایب تأثیر عوامل و زیرعوامل اشتراک دانش‌وب

جدول ۷. بررسی میزان تأثیرگذاری عوامل اشتراک دانش‌وب

اولویت	عوامل اصلی	ضریب تأثیر (β)
۱	مطلوبیت فضای وب	۰/۹۱۷
۲	مطلوبیت اطلاعات‌وب	۰/۸۵۸
۳	مطلوبیت افراد	۰/۸۱۳

با توجه به نتایج بدست آمده در جدول ۷ مطلوبیت فضای وب با ضریب تأثیر ۰/۹۱۷، مطلوبیت اطلاعات‌وب با ضریب ۰/۸۵۸، و مطلوبیت افراد با داشتن ضریب ۰/۸۱۳ به ترتیب در اولویت‌های اول تا سوم قرار گرفتند. در این قسمت از پژوهش به منظور پاسخ به سؤالات سوم تا پنجم و ارزیابی وضعیت متغیرهای پژوهش و با توجه به رد فرض نرمال بودن متغیرها از آزمون علامت^۱ استفاده شده است. در تحقیق حاضر با توجه به طیف لیکرت پنج گزینه‌ای طراحی شده در پرسش‌نامه، حداکثر و حداقل میانگین امتیازات هر بعد به ترتیب برابر با ۵ و ۱ می‌باشد. اگر امتیاز مؤلفه‌ای حداقل ۵۰ درصد از کل امتیاز قابل اکتساب را به دست آورد، آن مؤلفه مطلوب در نظر گرفته می‌شود. بنابراین مقدار عددی ۳ به عنوان حدی در نظر گرفته شده که امتیاز بالاتر از آن به عنوان مطلوب بودن وضعیت است. چنانچه میانگین پاسخ‌ها در هر یک از مؤلفه‌های متغیرها از عدد ۳ بیشتر باشد متغیر در وضعیت مطلوبی از دیدگاه پاسخ‌دهنده‌ها قرار دارد، در غیراین صورت از نظر جامعه مورد آزمون، متغیر بررسی شده در وضعیت مطلوبی قرار نخواهد داشت.

سؤال سوم پژوهش: وضعیت اشتراک دانش‌وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور چگونه است؟
به منظور پاسخ به سؤال فوق از آزمون ناپارامتری علامت یا نشانه استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۸ آورده شده است:

^۱. Sign Test

جدول ۸. نتایج آزمون علامت جهت بررسی وضعیت اشتراک دانش وب

متغیر	میانگین	انحراف معیار	آماره z	P
مطلوبیت اطلاعات وب	۳/۵۰	۰/۴۸	۱۳/۹۹۵	۰/۰۰۰
مطلوبیت فضای وب	۳/۶۳	۰/۵۲	۱۵/۶۲۹	۰/۰۰۰
مطلوبیت افراد	۳/۵۱	۰/۶۳	۱۱/۹۱۶	۰/۰۰۰
اشتراک دانش وب	۳/۵۴	۰/۴۷	۱۵/۲۸۵	۰/۰۰۰

باتوجه به داده‌های جدول ۸ مشاهده می‌شود که میانگین متغیر اشتراک دانش وب و هر یک از عوامل آن بیشتر از متوسط ۳ شده است. از سوی دیگر سطح معناداری آزمون برای این متغیرها کمتر از ۰/۰۵ شده است. در نتیجه باتوجه به این میانگین‌ها و سطوح معناداری محاسبه شده با اعتماد بالای ۹۵ درصد می‌توان نتیجه گرفت که اشتراک دانش وب در سطح مطلوب هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر واکاوی، کشف و تبیین عوامل مؤثر در اشتراک دانش وب و رتبه‌بندی آنها در کتابخانه‌های عمومی است، باتوجه به یافته‌های بدست‌آمده از تحلیل تم سه عامل اصلی مطلوبیت اطلاعات وب (با ابعاد قابلیت اعتماد و باورپذیری، قابلیت درک و سودمندی)، مطلوبیت فضای وب (با ابعاد سهولت استفاده، دسترس‌پذیری، کاربردی بودن و امنیت) و مطلوبیت افراد (با ابعاد انگیزه‌های درونی و انگیزه‌های بیرونی) بر اشتراک دانش وب تأثیرگذار هستند که از این بین، عامل مطلوبیت فضای وب دارای بیشترین تأثیر و در اولویت اول، عامل مطلوبیت اطلاعات وب در اولویت دوم و مطلوبیت افراد در اولویت سوم میزان تأثیرگذاری قرار دارند. در مقایسه پژوهش حاضر با پژوهش‌های قبلی می‌توان بیان داشت که تاکنون پژوهشی به شناسایی تحلیل و دسته‌بندی عوامل مؤثر بر اشتراک دانش وب انجام نشده است از این رو، پژوهش حاضر از این جنبه با پژوهش‌های پیشین متفاوت است و جزء کمتر پژوهش‌هایی است که به بررسی جامع و طراحی مدل اشتراک دانش وب پرداخته‌است، بنابراین پیشینه‌های موجود نزدیک به موضوع یا به بررسی وضعیت پرداخته‌اند. در این زمینه تحقیق کاظمی و وحیدی مطلق (۱۳۹۳) و تحقیق راسخ (۱۳۹۶) به این نتیجه رسید که سهولت استفاده منجر به اشتراک گذاری اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی خواهد شد. نتایج تحقیق لی (۲۰۲۱) نشان داد که انگیزه‌های درونی تأثیر قابل توجهی بر اشتراک دانش در فضای مجازی دارد. حسینی و هاشم پور (۲۰۱۲)، بیان می‌کنند سهولت استفاده یکی دلایل استفاده از ابزارهای وب ۲ در اشتراک دانش است. همچنین یافته‌های تحقیق عارف و همکاران (۲۰۲۲) نشان داد لذت از کمک به دیگران و سهولت استفاده بر اشتراک دانش تأثیر می‌گذارند. تحقیق السولامی و عبدالجبار (۲۰۲۲)، نتیجه گرفت عامل فناوری با ابعاد مزیت نسبی، سازگاری از مهمترین عوامل اشتراک دانش از طریق وب هستند و پژوهش امین و همکاران (۲۰۲۰) نیز انعطاف‌پذیری و سهولت استفاده را عواملی بر اشتراک دانش قلمداد می‌نمایند. پژوهش ماهشواری و همکاران (۲۰۲۰) بر انگیزه‌های فردی در اشتراک دانش تأکید دارند. مطالعه سینگ و همکاران (۲۰۱۸) بر انگیزه‌های درونی، لذت در به اشتراک گذاری دانش و سودمندی دانش در ایجاد انگیزه برای اشتراک دانش از طریق وب تأکید می‌کند، لین و همکاران (۲۰۱۶) به این نتیجه رسیدند که انگیزه‌های بیرونی و درونی بر اشتراک دانش وب تأثیرگذارند، وو (۲۰۱۶) نشان داد سودمندی درک شده تأثیر مثبتی بر اهداف به اشتراک گذاری دانش دارد که پژوهش‌های فوق با پژوهش حاضر همسو و هم راستا هستند.

در ادامه به معرفی پژوهش‌هایی اشاره می‌شود که با یافته‌های این پژوهش مغایرت دارند و نتایج متفاوتی دریافت نموده‌اند؛ تحقیق پرهام‌نیا (۱۴۰۰) حاکی از آن است که عامل رفتاری در سه بُعد روانشناختی، روانی و فردی اجتماعی نقش مهمی در شکل‌گیری اشتراک دانش افراد دارد. افجه و همکاران (۱۳۹۵) به این نتیجه رسیدند که به ترتیب عوامل گروهی، عوامل فردی و عوامل محیطی بر اشتراک دانش در شبکه اجتماعی اثرگذار هستند. شریفی (۱۳۹۶) در تحقیق خود نشان داد که به ترتیب عوامل انسانی، عوامل سازمانی سپس کاربرد ابزارهای

فناوری اطلاعات و ارتباطات بر اشتراک دانش وب‌سایت کتابخانه‌های دانشگاهی تأثیر گذارند. کیخا (۱۳۹۷) نشان‌داد که اعتماد بین فردی (توانایی، خیرخواهی، صداقت، قابل پیش‌بینی‌بودن، شایستگی، دیدگاه مشترک، رشد دانش) بر افزایش رفتار اشتراک‌دانش در جوامع مجازی تأثیر مثبت دارند. نتایج تحقیق احمدی قره‌بلاغ (۱۳۹۸) حاکی از آن است که برون‌گرایی، شهرت و نوع‌دوستی بر اشتراک دانش تأثیر معنی‌داری دارند. محمدی و همکاران (۱۳۹۶) نیز نتیجه‌گرفت عوامل انسانی در رتبه نخست، عوامل سازمانی در رتبه دوم و سپس کاربرد ابزارهای فناوری در رتبه سوم قراردارند و مهم‌ترین یافته نیز ایجاد حس مسئولیت و تعهد در محیط سازمانی در قبال اشتراک دانش است. دخت‌عصمتی و زارعی (۱۳۹۲) حاکی از آن است عوامل انسانی، سازمانی و فناوری اطلاعات در جامعه مورد مطالعه وضعیت مطلوبی دارد و از میان سه عامل فوق، عامل سازمانی نسبت به سایر عوامل مانع بیشتری بر اشتراک‌دانش هستند. نتایج تحقیق السلوامی و عبدالجبار (۲۰۲۲)، نشان‌داد عامل سازمانی (مهارت و دانش کارکنان) و عوامل محیطی (فشار همکاران) بر اشتراک دانش وب تأثیر گذارند، نتایج داویدوایچین و همکاران (۲۰۲۰) نشان داد فرهنگ، انگیزه، تعارض، فناوری اطلاعات و ارتباطات، اعتماد و رهبری عواملی هستند که بر اشتراک دانش در جوامع مجازی تأثیر مستقیم دارند. تاباجین (۲۰۲۰) نتیجه‌گرفت ساختار فناوری عامل مؤثری بر استفاده از پورتال‌وب در اشتراک‌دانش محسوب می‌شود. پدرو و همکاران (۲۰۱۴) نیز به تأثیر عوامل فناوری و سازمانی و شیوه‌های مدیریت منابع انسانی بر اشتراک‌گذاری دانش وب تأکید کردند. لی (۲۰۲۱) در بررسی خود به نقش استراتژی‌های مدیریت اشاره نمود. با بررسی مطالعات انجام‌شده در این زمینه مشخص می‌شود که بیشتر تحقیقات انجام شده بر عوامل انسانی، سازمانی و محیطی نقش تأثیرگذاری در اشتراک دانش وب داشته که با یافته‌های این پژوهش که سه عامل مطلوبیت اطلاعات وب، مطلوبیت فضای وب و مطلوبیت افراد را بر اشتراک دانش وب شناسایی کرده، متفاوت است. در تبیین یافته‌های این پژوهش و در رابطه با عامل مطلوبیت اطلاعات وب می‌توان گفت که اطلاعات وب به ویژه در سال‌های اخیر، یکی از مهم‌ترین کانال‌های جست‌وجو و دریافت اطلاعات علمی و پژوهش بوده‌اند و اغلب دانشجویان و پژوهشگران بخشی از نیازهای اطلاعاتی خود را از طریق اطلاعات موجود در وب برطرف می‌کنند؛ از سوی دیگر، اغلب اطلاعات وب‌سایت‌ها معتبر نیستند. لذا مطلوبیت اطلاعات وب برای استفاده‌کنندگان از این اطلاعات نقش بسیار مهمی در استفاده و تسهیم-اطلاعات دارد. همچنین اطمینان از صحت اطلاعات وب، قانع‌کننده بودن اطلاعات موجود در وب، مرتبط و تخصصی بودن اطلاعات و محتواهای ارائه شده در وب، سهولت در تفسیر و انتخاب اطلاعات فضای وب، افزایش سطح و عمق دانش، انتشار اطلاعات واضح، روشن و شفاف بودن اطلاعات وب، درک مثبت از اطلاعات موجود، مفیدبودن اطلاعات فضای وب، پویا و روزآمدبودن اطلاعات موجود در فضای وب، کیفیت بالای اطلاعات فضای وب، تخصصی و گزینشی بودن اطلاعات تحت وب، غنای اطلاعاتی و آموزنده بودن اطلاعات موجود در فضای وب باعث می‌شود که میزان رضایت و بهره‌گیری کاربران از اطلاعات وب ارتقاء یابد و همچنین تعداد مراجعات به وب افزایش پیدا کند. درنهایت این عوامل می‌توانند زمینه‌ساز اشتراک دانش وب گردند. همچنین از ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد وب در انتشار اطلاعات روزآمدسازی سریع اطلاعات منتشر شده؛ امکان ارائه‌ی اطلاعات به شکل چندرسانه‌ای؛ امکان جست‌وجوی سریع و آسان اطلاعات ارائه شده است که باعث شده تا حجم عظیمی از اطلاعات از این طریق منتشر شود که این امر افزایش روزافزون استفاده‌کنندگان از وب را در پی داشته‌است. در رابطه با عامل مطلوبیت فضای وب نیز می‌توان گفت که بسیاری از کاربران انتظار دارند تا فضای وب از سهولت استفاده و قابلیت دسترسی بالایی برخوردار باشد. درصد بالایی از کاربران وب آنهایی هستند که به دلیل ناتوانی در پیدا کردن مسیر درست هنگام کار با وب، مجبور به ترک آن شده‌اند. دیویس^۱ و همکاران (۱۹۹۹) بیان می‌دارند که سهولت استفاده درجه‌ای است که کاربر انتظار دارد تا بدون کمترین تلاشی به هدف خود دست یابد. دوجنبه کلی درخصوص سازه سهولت استفاده به چشم می‌خورد. اول آنکه صفحات وب به آسانی خوانده و فهمیده شوند و دیگر آنکه حرکات بین صفحات و به‌طور کلی، فرایند کار با وب‌سایت آسان باشد. از سوی دیگر دسترس‌پذیری بیش از هر چیز به فراهم ساختن امکان استفاده از ابزارها و سامانه‌ها بستگی دارد و از همین رو، بیشتر تداعی‌کننده‌ی بحث تعامل و ارتباط با ابزارها و سامانه‌هاست. دسترس‌پذیرسازی وب استفاده از آنها را برای کاربران عادی آسان‌تر می‌کند.

^۱. Davies

وب دسترس پذیر، موانع دیداری، شنیداری، فیزیکی، شناختی و حسی حرکتی کاربران در بهره گیری از وب را برطرف نموده و به آنها کمک می کند تا بتوانند از خدمات وب بهره لازم را ببرند. اجرای اصول و استانداردهای دسترس پذیری در وب ممکن است هزینه طراحی را یک تا دو درصد افزایش دهد، اما بازدیدکنندگان وب را تا بیست درصد افزایش خواهد داد (حسن زاده و حسینی، ۱۳۸۹). همچنین در رابطه با امنیت وب می توان گفت، در طراحی وب باید حریم خصوصی ارتباطات امن و رعایت حفظ اطلاعات شخصی افراد در نظر گرفته شده است و برای ایجاد حریم خصوصی در وب باید رویه هایی برای ایجاد امنیت و حفظ اطلاعات شخصی افراد در نظر گرفت که آنها هنگام ارتباط با وب احساس امنیت کنند. به این علت که در صورت نبود اطمینان مناسب در وب ممکن است افراد از فعالیت در وب خودداری کنند، هر چند که بقیه مشخصه های دیگر وب مثبت باشد. از طرفی دیگر، درخصوص عوامل فضای وب می توان گفت کاربرپسند و آشنا بودن محیط وب، وضوح و عدم پیچیدگی فضای وب، سهولت در برقراری ارتباط و استفاده از کوشها در فضای وب، راحتی اشتراک دانش در فضای وب، سادگی در نحوه کارکردن، سهولت وجود انواع ابزارهای فناورانه نوین جهت اشتراک دانش در فضای وب، سادگی در استفاده از ابزارهای فضای وب، دسترسی سریع و آسان به اطلاعات، قابلیت دسترسی به شبکه های ارتباطی مختلف، دسترسی به تمامی اطلاعات، دسترسی به حجم انبوهی از اطلاعات، عدم محدودیت مکانی و زمانی در کار با فضای وب، قدرت سریع انتقال اطلاعات، امکان پذیر بودن قابلیت جست و جو و سفارشی سازی فضای وب، انعطاف پذیری آن، امکان دریافت و ارائه اطلاعات در زمان کم، کارایی بالای فضای وب جهت تبادل اطلاعات، امنیت بالا در انتقال اطلاعات و در نظر گرفته شدن تدابیری برای ممانعت از دسترسی های غیر مجاز یا دستکاری اطلاعات و امنیت کانال های محتوای به اشتراک گذاشته شده در فضای وب نقش مؤثری در اشتراک دانش در بین کاربران دارند. در نهایت در تفسیر عامل مطلوبیت افراد به عنوان عاملی مؤثر بر اشتراک دانش وب می توان گفت که احساس شایستگی و ارزشمندی در استفاده از فضای وب، احساس اعتماد به نفس و عزت نفس در استفاده از آن، لذت از کمک به دیگران در حین فعالیت در فضای وب، هم افزایی و سود متقابل در بکارگیری فضای وب و تشویق شدن در ارائه محتوای مفید به جامعه در فضای وب نقش مؤثری در اشتراک دانش وب دارد. لذا باتوجه به یافته سؤال اول نشان داد که سه عامل اصلی مطلوبیت اطلاعات وب، مطلوبیت فضای وب و مطلوبیت افراد بر اشتراک دانش وب تأثیر گذار هستند پیشنهادهایی به تفکیک هر یک از عوامل ارائه گردید؛

در ارتباط با عامل مطلوبیت اطلاعات وب پیشنهاد می گردد:

- ارائه محتوای با کیفیت، جذاب، بروز و متناسب با نیاز کاربران در فضای وب از سوی مدیران نهاد کتابخانه های عمومی؛
- برگزاری دوره ها و کارگاه های آموزشی درخصوص تولید محتوا و استفاده از اساتید مجرب در این زمینه.
- در ارتباط با عامل مطلوبیت فضای وب پیشنهادهای زیر ارائه می گردد:
- در نظر گرفته شدن تدابیری از سوی مدیران نهاد کتابخانه های عمومی کشور برای ممانعت از دسترسی های غیر مجاز، دستکاری اطلاعات، امکان دسترسی سریع و آسان به اطلاعات در فضای وب از سوی مسئولان و طراحان فضای وب؛
- مدیران و برنامه نویسان تلاش نمایند تا قابلیت دسترسی از طریق ابزارهای ارتباطی مختلف به وب ایجاد و تقویت گردد.
- در ارتباط با عامل مطلوبیت افراد پیشنهادهای زیر ارائه می گردد:
- تشویق و در نظر گرفتن ترفیع و پاداش برای کارکنان و مدیران فعال در زمینه وب، اشتراک دانش وب و همچنین طراحان وب؛
- بالا بردن انگیزش کارکنان در زمینه اشتراک دانش وب از طریق ایجاد اعتماد به نفس و منزلت و شخصیت اجتماعی برای آنها.

همچنین در ارتباط با وضعیت اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه های عمومی کشور از آزمون علامت استفاده شد که نتایج نشان داد میانگین اشتراک دانش وب دارای وضعیت متغیر مطلوب بوده است، همچنین در بین زیرعوامل اشتراک دانش وب میانگین مطلوبیت فضای وب بالاترین نمره و مطلوبیت افراد و مطلوبیت اطلاعات وب در مراحل بعدی قراردارند که تا حدی ضعیف مشاهده شده است. در این راستا یافته های پژوهش حسینی و هاشم پور (۲۰۱۲) نشان می دهد مهم ترین دلیل استفاده از ابزارهای وب ۲۰٪ در اشتراک دانش سرعت و سهولت استفاده، مدیریت دانش شخصی، ارتباط آسان تر با کاربران و همکاران است. در تبیین یافته های فوق می توان گفت امروزه مدیران و

کارکنان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به این مهم به‌خوبی واقفند، هنگامی که کارکنان دانش و تجربیاتشان را با همکاران در کتابخانه یا کتابداران کل سازمان به اشتراک بگذارند، این دانش به دانش سازمانی کتابخانه‌ها تبدیل می‌شود. در نتیجه، این اشتراک دانش به تولید دانش جدید منجر و در صورت مدیریت و استفاده‌ی صحیح از آن در نهایت موفقیت، پویایی و کارایی بیشتر کتابخانه‌های عمومی را در پی خواهد داشت. بنابراین، اشتراک دانش فرایندی است که کارکنان از طریق آن می‌توانند به تبادل دو جانبه‌ی یا چندجانبه دانش با یکدیگر پرداخته و دانش فردی را به دانش سازمانی تبدیل و بدین‌وسیله فرصت جهت یادگیری دانش جدید و اجرایی شدن آن فراهم می‌شود. از سویی دیگر پیشرفت‌های فناوری و اینترنت، اشتراک‌دانش را برای تمامی کارکنان و بالاخص کتابداران مانند دیگر آحاد جامعه تسهیل نموده‌است. اینترنت تبادل دانش را از طریق فناوری‌های نوین فراهم ساخته و کتابداران با بهره‌گیری از این ظرفیت توانسته‌اند خدمات مطلوب‌تری را ارائه و کاربران بیشتری را جذب نمایند. با توجه به رسالت نهاد کتابخانه‌های عمومی، در حوزه اطلاع‌رسانی، ضروری است توجه ویژه‌ای به اشتراک دانش وب داشته و با تلفیق دیدگاه‌های مختلف اقدام به شناسایی و کشف وضعیت مطلوب نموده و ارائه خدمات نماید، لذا با توجه به نتایج تحقیق که نشان‌داد وضعیت اشتراک دانش وب در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور مطلوب است اما همچنان تا رسیدن به وضعیت عالی اختلاف وجود دارد، پیشنهاد می‌شود در راستای برگزاری دوره‌های آموزشی و ضمن خدمت برای کارکنان کتابخانه به منظور معرفی ابزار فناوری اطلاعات، شفاف‌سازی در خصوص کاربرد وب در امور کتابخانه و اشتراک دانش وب پرداخته‌شود، همچنین نسبت به پیاده‌سازی زیرساخت‌های فناوری و فرهنگی و آموزشی توسط مدیران، برنامه‌ریزان و مسئولان کتابخانه به‌منظور ایجاد بستری مناسب برای اشتراک‌گذاری دانش به شکل صحیح و مطلوب در میان کارمندان کتابخانه در سطوح مختلف سازمانی اقدام لازم مبذول گردد.

سپاسگزاری

بدین‌وسیله از کلیه افرادی که در انجام پژوهش حاضر همکاری نمودند، تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

منابع

- احمدی قره‌بلاغ، ف. (۱۳۹۸). *عوامل مؤثر بر اشتراک‌دانش بین پزشکان و پرستاران در شبکه‌های اجتماعی*. [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران].
- اناری، ف. (۱۳۹۱). *بررسی مقایسه‌ای استفاده از رسانه‌های اجتماعی تعاملی وب ۲ در به اشتراک‌گذاری دانش بین کتابداران دانشگاه لیمریک ایرلند و دانشگاه اصفهان*. [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم تربیتی و روانشناسی اصفهان].
- انتظاری، ع.، امیری، م.، و مرتجی، ن. (۱۳۹۵). ارائه الگوی رفتار اشتراک دانش متخصصان ایرانی در فضای مجازی. *مطالعات رسانه‌های نوین*، ۲(۵)، ۱۶۸-۲۰۵.
- پرهام‌نیا، ف. (۱۴۰۰). عوامل رفتاری مؤثر بر اشتراک دانش: مرور نظام مند یک دهه پژوهش در دو پایگاه اطلاعاتی فارسی. *مدیریت دانش سازمانی*، ۴(۲)، ۱۲۹-۱۸۵.
- تقوایی یزدی، م.، گل افشانی، ع.، آقامیرزایی محلی، ط.، آقابتاررودباری، ج.، و یوسفی سعیدآبادی، ر. (۱۳۹۸). بررسی وضعیت بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات و تأثیر آن بر عملکرد اعضای هیات علمی. *پژوهش در آموزش علوم پزشکی*، ۱۱(۲)، ۶۴-۷۳.
- حسن‌زاده، م.، و حسینی، س.م. (۱۳۸۹). دسترس‌پذیری وب: مفاهیم و کاربردها. *رهیافت*، ۴(۴)، ۳۳-۴۴.
- حسین‌زاده، پ.، و عبدالمهی، م. (۱۳۹۴). اشتراک‌دانش در عصر وب ۲. *کتاب مهر*، ۱۷ و ۱۸، ۸۰-۹۷.
- دخت‌عصمتی، م.، و زارعی، ه. (۱۳۹۲). مطالعه وضعیت اشتراک‌دانش و مدیریت وب‌سایت کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۲۸(۴)، ۹۶۹-۹۴۵.

- راسخ، س. (۱۳۹۶). تصور مشتریان از اشتراک‌گذاری اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی آنلاین مرتبط با گردشگری. [پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی ارشاد دماوند].
- سیادت، س.ح.، و مظفری مهر، آ. (۱۳۹۷). ارائه چارچوبی برای سیستم مدیریت دانش در محیط رایانش ابری و وب ۲. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۳۳ (۴)، ۱۳۹۳-۱۴۱۸.
- شریفی، و. (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر اشتراک‌دانش در ایجاد و گسترش وب‌سایت کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان. [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم].
- شهرکی ثانوی، ن. (۱۳۹۵). شناسایی ابزار قابلیت‌ها و امکانات فهرست‌های کتابخانه‌ای مبتنی بر وب ۲ و پیشنهاد الگویی برای فهرست‌های کتابخانه‌ای ایران. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء].
- طرز می، ح. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین میزان بکارگیری سیستم‌های اطلاعاتی منابع انسانی با جو خلاقانه و تعهد سازمانی مدیران در دستگاه‌های اجرایی شهرستان مرند. [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ولی عصر رفسنجان].
- کاظمی، م.، وحیدی مطلق، ط.، و وحیدی مطلق، س. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر عوامل اثرگذار بر اشتراک‌دانش در جوامع مجازی ایرانی. پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۷ (۲۳)، ۱۰۷-۱۲۸.
- کیخا، ف. (۱۳۹۷). عوامل اعتماد بین فردی مؤثر بر رفتار اشتراک دانش در جوامع مجازی. پردازش و مدیریت اطلاعات، ۳۴ (۱)، ۲۷۵-۳۰۰.
- محمدی، م.، شریفی، و.، و نوروزی، ی. (۱۳۹۶). بررسی مولفه‌های مؤثر بر اشتراک دانش کارکنان وب‌سایت‌ها (مورد مطالعه: کتابخانه‌های دانشگاهی اصفهان). علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ۳ (۴)، ۴۳-۷۰.
- نوروزی، ی.، و مصطفایی، م. (۱۳۹۹). تعیین اولویت‌های به‌کارگیری قابلیت‌های وب ۲ در سامانه مدیریت کتابخانه‌های عمومی کشور. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۶ (۳)، ۵۴۲-۵۲۱.

References

- Ahmadi Gharebolagh, F. (2019). *Factors affecting knowledge sharing between physicians and nurses in social networks*. [Master's Thesis, University of Tehran]. [In Persian]
- Alsulami, Z. A., & Abduljabbar, Z. A. (2022). Model to enhance knowledge sharing process in academia during COVID-19. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*, 11(1), 558-566.
- Amin, N. A. N., Almunawar, M. N., Hasnan, A. S., & Besar, N. N. (2020). The utilization of web 2.0 for knowledge sharing: The case of tertiary education in brunei darussalam. In *Handbook of Research on Managerial Practices and Disruptive Innovation in Asia*, 1-25.
- Anari, F. (2012). *A comparative study of the use of web 2 interactive social media in sharing knowledge between librarians of Limerick University of Ireland and the University of Isfahan*. [Master's thesis, Isfahan University of Educational Sciences and Psychology]. [In Persian]
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
- Davidavičienė, V. Al Majzoub, K. & Meidute-Kavaliauskiene, I. (2020). Factors Affecting Knowledge Sharing in Virtual Teams. *Sustainability*, 12, 6917.
- Dokhtesmati, M., & Zarei, H. (2014). Study of knowledge sharing and university libraries website management in Tehran City. *Information Processing and Management*, 28 (4), 945-969. [In Persian]
- Entezari, A., Amori, M., & Mortaji, N. S. (2016). Knowledge-Sharing Behavior Model of Iranian Professionals in Cyberspace. *New media studies*, 2(5), 168-206. [In Persian]
- Gamji, M. B. U., Kara, N., Nasidi, Q. Y., & Abdul, A. I. (2022). The challenges of digital divide and the use of web 2.0 platforms as knowledge sharing tools among Nigerian academics. *Information Development*, 38(1), 149-159.
- Garg, P., & Zhao, M. (2018). Knowledge Sourcing by Multidivisional Firms. *Strategic Management Journal*, 39(13), 3326-3354.
- Hassanzade, M., & Hosseini, S. (2010). Web Accessibility: Concepts and Applications. *Rahyaft*, 20(46), 33--44. [In Persian]
- Hosseini, E., & Hashempour, L. (2012). The Status of Librarians' Knowledge Sharing by the Usage of Web 2.0 Tools: A Case Study of Central Libraries of Tabriz Governmental Universities. In *International Symposium on Information Management in a Changing World*, 128-137.

- Hosseinzadeh, P. & Abdolahi, M. (2015). Knowledge Sharing in the Web Age 2. *Mehr Book*, 17&18, 80-97. [In Persian]
- Kazemi, M., Vahidi Motlagh, T., & Vahidi Motlagh, S. (2014). Investigating the impact of factors affecting knowledge sharing in Iranian virtual communities. *Public Management Researches*, 7 (23), 107-128. [In Persian]
- Keikha, F. (2018). Interpersonal trust factors affecting members' knowledge sharing behavior in virtual communities. *Iranian Journal of Information Processing and Management*, 34 (1), 275-300. [In Persian]
- Lee, A.R. (2021). Investigating Moderators of the Influence of enablers on Participation in Knowledge Sharing in Virtual Communities. *Sustainability*, 13(17), 9883.
- Lin, T. C., Lai, M. C., & Yang, S. W. (2016). Factors influencing physicians' knowledge sharing on web medical forums. *Health Informatics Journal*, 22(3), 594-607.
- Maheshwari, B., Sarrion, M., Motiani, M., O'Sullivan, S., & Chandwani, R. (2021). "Exploration of factors affecting the use of Web 2.0 for knowledge sharing among healthcare professionals: an Indian perspective". *Journal of Knowledge Management*, 25(3), 545-558.
- Mohammadi, M., Sharifi, V., & Norouzi, Y. (2017). Study of effective factors in Knowledge sharing on the website employees (case study: Academic libraries of Isfahan). *Sciences and Techniques of Information Management*, 3(4), 43-70. [In Persian]
- Musfekar, R. (2017). The best Factors for Influence Knowledge Sharing Among Teachers Through Website Technology. *Cyberspace: Journal Pendidikan Teknologi Informati*, 1(2), 101-110.
- Norouzi, Y., & Mostafaei, M. (2020). Determining the priorities of using web2.0 features in the Iran's public library management system (SAMAN). *Research on Information Science and Public Libraries*, 26 (3), 542-521. [In Persian]
- Orr, S.R., IV. (2014). A value-focused assessment of knowledge sharing in a closed information environment.
- Parhamnia, F. (2021). The Behavioral Factors Affecting knowledge Sharing: A Systematic Review of One Decade of Research in Persian Databases. *Management of Organizational Knowledge*, 4(2), 129-185. [In Persian]
- Parker, D. L. (2017). *Knowledge Sharing within Virtual Teams: A Qualitative Case Study of the Role Technology Plays in Team Sharing Practices*. [Doctoral Dissertation, University of Northcentral University].
- Pedro S.-A., Ricardo, C.-P., & Simona, P. (2014). Web Knowledge Sharing and its Effect on Innovation: an empirical investigation in SMEs. *Knowledge Management Research & Practice*, 12(1), 103-113.
- Peters, M. A., Besley, T., Jandrić, P., & Zhu, X. (2021). *Knowledge Socialism. The Methodology and Philosophy of Collective Writing: An Educational Philosophy and Theory Reader*. Routledge.
- Raisinghani, M. S., Bekele, R., Idemudia, E., & Nakarmi, A. (2016). Managing knowledge in organizations: Tools & techniques for competitive advantage. *Journal of Business Management and Economics*, 4(2), 9-13.
- Rasekh, S. (2017). *The opinion of customers about information sharing in online social networks related to tourism*. [Master's Thesis, University of Ershad Damavand]. [In Persian]
- Shahraki Sanavi, N. (2016). *Identification of the tools, capabilities and facilities of web 2.0-based libraries catalogue and proposing a model for web 2.0-based library catalogues in Iran*. [Master's thesis, University of Al-Zahra]. [In Persian]
- Sharifi, Vahid (2016). *Investigating the factors affecting knowledge sharing in the creation and expansion of the website of university libraries in Isfahan city*. [master's thesis, University of Qom]. [In Persian]
- Siadat, S H., & Mozafari Mehr, A. (2018). A Framework for Knowledge Management System in the Cloud Computing Environment and Web 2.0. *Information Processing and Management*, 33(4), 1393-1418. [In Persian]
- Singh, J. B., Chandwani, R., & Kumar, M. (2018). Factors affecting Web 2.0 adoption: exploring the knowledge sharing and knowledge seeking aspects in health care professionals. *Journal of Knowledge Management*.
- Soto Acosta, P., Popa, S., & Palacios Marqués, D. (2017). Social web knowledge sharing and innovation performance in knowledge-intensive manufacturing SMEs. *The Journal of Technology Transfer*, 42(2), 425-440.
- Tabajen, M. R. (2020). Factors Affecting Teacher's Use of Web Portal in Knowledge Sharing: A Behavioral Intention and Technology Acceptance Perspective. *The Normal Lights*, 14(1).
- Taghvaei Yazdi, M., Golafshani, A., Aghamirzaee mahali, T., Aghatabar rodbari, J., & Uosefi Saeed Abadi, R. (2019). Status of using Information and Communication Technology (ICT) and Its Effect on Faculty Members' Performance. *Research in medical education*, 11 (2), 64-73. [In Persian]
- Tarzmi, H., Ziyadini, M., Nagarestani, H. (1391). *Investigating the relationship between the use of human resources information systems with the creative atmosphere and the organizational commitment of managers in the executive bodies of Marand city*. [Master's thesis, Vali Asr University Rafsanjan]. [In Persian]
- Wu, B. (2016). Identifying the influential factors of knowledge sharing in e-learning 2.0 systems. *International Journal of Enterprise Information Systems*, 12(1), 85-102.

Bibliotherapy Studies In Various Research Fields In The World (Scientometric Analysis)

Razieh Farshid¹ | Ahmadreza Ahmadi Mirghaed^{2*} | Nosrat Riahinia³

1-Ph.D. student of information and knowledge retrieval. Kharazmi University. Razieh.farshid@gmail.com

2-Ph.D. student of information and knowledge retrieval. Kharazmi University. (Corresponding Author). ahmadreza501@yahoo.com

3- Full Professor of Information Science and knowledge, Kharazmi University. riahinia@khu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The purpose of this study is to identify and analyze the scientific products of various research areas of bibliotherapy indexed in the Web of Science database.
Article history: Received: 19 October 2022 Received in revised form: 18 November 2022 Accepted: 29 November 2022 Published online: 20 December 2022	Methodology: The present study is a descriptive study with scientometric approach and content analysis method and has been done by using co-word analysis techniques. Data analysis was performed with Histcite, Gephi, BIBexcel and SPSS software data Mapping was performed with Vos viewer software. Conclusion: More than 75% of the products in this field are related to the fields of clinical psychology, psychology, multidisciplinary psychology, general medicine, and library and information science. The highest number of citations related to the field of bibliotherapy is to the two fields of clinical psychology and psychology. There is a significant difference between different domains and the number of productions and the number of citations.
Keywords: bibliotherapy, scientometrics, Co-lexical analysis, intellectual structure of knowledge	

Cite this article: Farshid, R., Ahmadi Mirghaed, A., Riahinia, N. (2022). Bibliotherapy Studies In Various Research Fields In The World (Scientometric Analysis). *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 76-90.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.6.4

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه‌های پژوهشی گوناگون در جهان (تحلیل علم‌سنجی)

راضیه فرشید^۱ | احمدرضا احمدی میرقائد*^۲ | نصرت ریاحی‌نیا^۳

۱- دانشجوی دکتری بازیابی اطلاعات و دانش. دانشگاه خوارزمی. Razieh.farshid@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری بازیابی اطلاعات و دانش. دانشگاه خوارزمی. (نویسنده مسئول) ahmadreza501@yahoo.com

۳- استاد علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشگاه خوارزمی. riahinia@khu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۰۸ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	هدف: هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تحلیل تولیدهای علمی حوزه‌های پژوهشی مختلف کتاب‌درمانی نمایه شده در پایگاه وب‌آوساینس است. همچنین شناسایی و تحلیل موضوعات تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی به تفکیک حوزه‌ها از اهداف این پژوهش است. روش پژوهش: پژوهش حاضر از نوع توصیفی با رویکرد علم‌سنجی و روش تحلیل محتوا است و با بهره‌مندی از فنون تحلیل هم‌واژگانی انجام شده است. تحلیل داده‌ها، با نرم‌افزارهای هیست‌سایت، گفی، بیب‌اکسل و اس-پی‌اس‌اس و ترسیم داده‌ها نیز با نرم‌افزار ووس و یور انجام شده است. یافته‌ها: در حوزه کتاب‌درمانی بیشترین میزان تولیدات، متعلق به سال ۲۰۱۶ با ۵۹ اثر می‌باشد. در میان پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه depression, self-help, bibliotherapy به ترتیب با فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ بیشترین تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند و کشور ایالات متحده در جایگاه اول قرار گرفته است فعال‌ترین نویسندگان حوزه کتاب‌درمانی Scogin F و Cuijpers P با ۲۱ اثر بیشترین میزان تولیدات، و Scogin F و Clum GA و Cuijpers P بیشترین میزان اثرگذاری را در این حوزه داشته‌اند. میزان H ایندکس این حوزه ۷۴ می‌باشد. در میان مؤسسات Univ Alabama در جایگاه اول است. همچنین نشریه Behaviour Research and Therapy و مجله Journal of Consulting and Clinical Psychology در جایگاه اول قرار دارند. نتیجه‌گیری: بیش از ۷۵٪ تولیدات این حوزه مربوط به حوزه‌های روان‌شناسی بالینی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی چندرشته‌ای، پزشکی عمومی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. همچنین بیشترین میزان استناد به حوزه کتاب‌درمانی مربوط به ۲ حوزه روان‌شناسی بالینی و روان‌پزشکی است. میان حوزه‌های مختلف و تعداد تولیدات و تعداد استنادات، تفاوت معناداری مشاهده شده است.
واژه‌های کلیدی: کتاب‌درمانی، علم‌سنجی، تحلیل هم‌واژگانی، ساختار فکری دانش.	

استناد: فرشید، ر.، احمدی میرقائد، ا.، ریاحی‌نیا، ن. (۱۴۰۱). مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه‌های پژوهشی گوناگون در جهان (تحلیل علم

سنجی). دانش‌شناسی، ۱۵(۵۸)، ۷۶-۹۰.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.6.4

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

در جهان امروز، میلیون‌ها نفر در سراسر جهان با مشکلات روانی، عصبی و رفتاری مواجه هستند؛ به کارگیری شیوه‌های کم‌هزینه با محتوای فرهنگی و آموزشی، به‌عنوان مکمل درمان اصلی، می‌تواند گزینه مناسبی برای کمک به بهبود بیماران باشد (سلمانی ندوشن و همکاران، ۱۳۸۶). کتاب‌درمانی معادل لاتین Biblio therapy است، از دو بخش Biblio (به معنی کتاب یا درباره کتاب) و therapy (به مفهوم درمان یا بهبود) تشکیل شده است و به عنوان یک درمان بینشی، به صورت غیرعلمی و غیرکلاسیک، سابقه‌ای طولانی به قدمت تاریخ مکتوب دارد (ریاحی‌نیا و عظیمی، ۱۳۹۱). اگرچه اصطلاح «کتاب درمانی» در سال ۱۹۱۶ توسط ساموئل کروترز^۱ معرفی شد، اما استفاده از متن ادبی برای شفای بیماران، به مصر باستان، یونان و روم برمی‌گردد (مارتینک و همکاران^۲، ۲۰۲۲). قدمت آن را با قدمت کتاب یا حتی با قدمت خواندن یکی می‌دانند (هرنیک^۳، ۱۹۸۷ نقل در تبریزی، ۱۳۷۲). بنجامین راش^۴ یکی از اولین افرادی است که خواندن را برای بیماران تجویز کرد (ویمرسکیچ^۵، ۱۹۶۵) او در اوایل دهه ۱۸۰۰ کتاب مقدس را برای مطالعه‌درمانی توصیه می‌کرد (میشل^۶، ۱۹۹۴) همچنین در سال ۱۸۱۲ میلادی برای بیمارانش، مطالعه کتاب‌های داستانی خاصی را توصیه می‌کرد (زارع‌فراشبندی و سلیمی، ۱۳۹۲). کتاب‌درمانی، نوعی از درمان بالینی است که اغلب در ارتباط با روان‌درمانی استفاده می‌شود. کتاب‌درمانی بین خواننده و تجربه دیگران، ارتباط برقرار می‌کند و به فرد برای شناخت بهتر محیط کمک می‌کند و نقش راهنمایی و مشاوره و یاری‌دهنده فرد را ایفا می‌کند (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰). بطور خاص خواندن، منبع آرامش‌بخشی برای درمان اختلالات بهداشت روان (یعنی اختلالات اضطرابی، خلقی، دوره‌های افسردگی، فوبیا، اختلالات خواب و غیره) یا برای تقویت روان‌شناختی تندرستی به کار گرفته می‌شود (استیپ^۷، ۲۰۲۰). در روش درمان با کتاب، مطالب خواندنی که در اختیار خواننده قرار می‌گیرد، تأثیر درمانی و شفابخشی دارد (شجاعی کاریزی و همکاران، ۱۳۹۴). هدف کتاب‌درمانی، استفاده از فن کتاب خواندن برای راهنمایی فرد و گروه است که می‌تواند در حوزه‌های مختلف مورد استفاده قرار گیرد. کتاب‌درمانی اگرچه یک فن درونی نیست، اما بر اساس آگاهی خواننده از فرآیند پویایی که در درون وی رخ می‌دهد، پی‌ریزی شده است (آریا و تبریزی، ۱۳۸۲). اهداف اصلی کتاب درمانی عبارتند از:

- به خواننده اطلاع می‌دهد که افراد دیگری نیز با مشکلات مشابه او روبرو هستند؛
- به خواننده اجازه این امکان را می‌دهد که متوجه شود راه‌حل‌های زیادی برای مشکل او وجود دارد؛
- به خواننده کمک می‌کند تا انگیزه‌های مختلفی را که افراد در شرایط خاص درگیر آن می‌شوند را مشاهده کند؛
- به خواننده کمک می‌کند تا در مورد مشکل خود تجربه پیدا کند؛
- به خواننده کمک می‌کند تا راه حل مناسبی را برای شناسایی وضعیت موجود پیدا کند؛
- خواننده را تشویق می‌کند تا از دیدگاهی واقع بینانه با مشکل روبرو شود (بروستر^۸، ۲۰۰۹).

حیطه کتاب درمانی بسیار وسیع است و در زمینه‌های مختلفی کاربرد دارد. از این فن روان‌شناسان، کتابداران و پرستاران بیشترین استفاده را می‌کنند (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). انواع مختلفی از کتاب‌درمانی وجود دارد که بر اساس هدف کاربرد آنها، تعریف شده است. اگرچه این اصطلاح حاوی کلمه درمانی است، اما لزوماً نباید از این رویکرد برای درمان اختلالات روانی استفاده و اعمال شود (ووکادین^۹، ۲۰۲۲). به دلیل کاربردهای فراوان کتاب درمانی در حوزه‌های مختلف این حوزه به حوزه‌ای بین‌رشته‌ای تبدیل شده است. از کتاب‌درمانی برای ایجاد اعتماد به نفس در جوانان استفاده می‌شود؛ همچنین با مراجعه به کتاب‌های خاص که با دقت در موضوعات مختلف انتخاب شده

1. Samuel Crothers
 2. Renata Martinec
 3. Hernyék
 4. Benjamin Rush
 5. Weimerskirch
 6. Mitchell
 7. Stip
 8. Brewster
 9. Vukadin

است می‌توان به بیمارانی که شرایط سختی را تجربه می‌کنند، کمک شایانی کرد. بنابر توضیحات داده شده، کتاب‌درمانی را می‌توان به عنوان عمل استفاده از کتاب یا سایر منابع حاوی اطلاعات، برای کمک به افراد در حل مسائل شخصی که از نظر عاطفی و روانی، آن‌ها را در یک دوره زمانی خاص تحت تأثیر قرار می‌دهد، توصیف کرد. همچنین می‌توان آن را فرآیند استفاده از کتاب برای کمک به افراد، صرف نظر از سن یا موقعیت اجتماعی، در درک و مدیریت چالش‌های روانی، اجتماعی و عاطفی تعریف نمود (اولوآسیه^{۱۰}، ۲۰۱۷). به مرور زمان کتاب‌درمانی به عنوان جنبه‌ای از حرفه‌ی کتابداری شناخته شد. بعد از مدتی کاربردهای عمومی و پزشکی کتاب‌درمانی، روانپزشکی و گروه‌های مربوط به آن تشکیل شدند (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰). بنابراین نقش کتابدار از اهمیت بالایی برخوردار گردید. یک کتابدار متخصص اطلاعات مهمی را در اختیار بیمار و خانواده‌اش قرار می‌دهد در فرآیند کتاب‌درمانی انطباق کتاب با شخص یعنی انتخاب کتاب با توجه به خصوصیت‌های روحی وی که این نکته از اهمیت زیادی برخوردار است. این امر نقش و اهمیت کتابدار را به عنوان تسهیل‌کننده فرآیند کتاب‌درمانی دوچندان می‌کند. کتابدار می‌تواند با شناسایی و انتخاب کتاب مناسب و انطباق آن با فرد مورد نظر به طور مستقیم به او یاری رساند (زارع فراشندی و سلیمی، ۱۳۹۲). زمانی که فردی کتابی را مطالعه می‌کند، رابطه عمیقی میان فرد و کتاب مورد نظر ایجاد می‌شود و در نتیجه تغییرات مثبت و قابل توجهی در زندگی فرد ایجاد می‌شود (گوپتا، ۲۰۱۷). مزایای اصلی استفاده از کتاب‌درمانی در «زمینه بالینی» است. کتاب‌درمانی می‌تواند برای بیماران افسرده نیز مفید باشد، به ویژه برای افرادی که شدت افسردگی‌شان خفیف‌تر است (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶).

نقشه‌های دانش در طی چند دهه گذشته، به عنوان یکی از مهمترین وجوه مطالعات سنجشی علم، اهمیت بسیاری در حوزه‌های مختلف کسب کرده است. ارائه تصویر کلان از وضعیت پژوهش‌های صورت گرفته و چگونگی ارتباط حوزه‌های مختلف و آگاهی از چگونگی رشد و توسعه این حوزه‌ها در طی زمان، از اهداف نقشه‌های دانش است (نوروزی چاکلی، ۱۳۹۱). نقشه‌های دانش با استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های مختلفی ترسیم می‌شوند که هم‌رخدادی واژگان، یکی از آنهاست. در این روش از واژگان کلیدی مدارک در عنوان، چکیده، کلیدواژه‌ها و متن مقالات برای مطالعه ساختار مفهومی یک حوزه استفاده می‌شود. در این تحلیل از شاخص‌ها برای فراوانی هم‌رخدادی دو مورد مانند شاخص نزدیکی و شباهت که برای اندازه‌گیری میزان ارتباط بین موردهاست استفاده می‌شود. براساس این شاخص‌ها، مفاهیم در گروه‌هایی خوشه‌بندی و به صورت شبکه ترسیم می‌شوند که برای برجسته کردن موضوع‌های اصلی موجود در یک حوزه و یافتن ارتباطات پنهان در آن حوزه به کار می‌روند (هی^{۱۱}، ۱۹۹۹، نقل از ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۹۵).

براساس جستجوهای صورت گرفته توسط نویسندگان در پایگاه‌های علمی مختلف، پژوهش‌هایی که با رویکرد علم‌سنجی به بررسی حوزه‌های برتر و بررسی آنها در حوزه کتاب‌درمانی را مورد بررسی قرار داده باشد، در داخل کشور یافت نشد؛ بنابراین در ادامه فقط به بیان پیشینه‌هایی که تا حدودی سعی در ارزیابی این حوزه داشته‌اند، اشاره می‌گردد.

امین اسماعیلی و سردارپور گودرزی (۱۳۸۸)، با هدف تعیین دورنمای پژوهش‌های مرتبط با اختلال‌های خلقی در ایران با روش توصیفی از نوع مطالعات ثانویه و پژوهش بر پژوهش انجام شده است. یافته‌های بدست آمده حاکی از آن است که از مجموع ۹۷۳ مقاله دارای معیارهای ورود، اختلال‌های افسردگی در ۷۸/۴ درصد اختلال‌های دوقطبی در ۷/۸ درصد و خودکشی در ۴ درصد مقاله‌ها به عنوان موضوع پژوهش برگزیده شده بودند. پژوهش‌های همه‌گیرشناختی با ۵۳/۸ درصد بیش از بقیه حوزه‌ها مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند. روش‌شناسی ۳۲/۸ درصد مقاله‌ها، توصیفی، ۳۹/۵ درصد توصیفی - تحلیلی و ۲۸ درصد آنها تحلیلی بود. ۳۲/۸ درصد پژوهش‌ها مقطعی بوده و مطالعات هم‌گروهی، نظریه‌پردازی، مرور نظام‌مند و اقتصادی هر کدام کمتر از ۱ درصد را به خود اختصاص دادند که نشان‌دهنده رشد روزافزون آنها می‌باشد. در پژوهشی دیگر (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰)، که با هدف بررسی میزان تأثیر کتاب‌های داستانی مناسب با رویکرد کتاب‌درمانی بر پرخاشگری کودکان گروه سنی الف انجام دادند که با روش تجربی تک آزمودنی و با استفاده از پیش‌آزمون و پس‌آزمون انجام گرفت. از سیاهه واریاسی بر گرفته از توصیه‌های پرخاشگری هیوز و رایس برای گردآوری اطلاعات استفاده شد. جامعه

¹⁰. Oluwaseye

¹¹. Hee

پژوهش، ۵ کودک مهد کودک وابسته به دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد در مقطع پیش دبستانی (سنین ۵-۶ سال) در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ انتخاب شدند. ۱۰ داستان از مجموعه داستان‌هایی که در پژوهش‌های پیشین برای کنترل و یا کاهش رفتار پرخاش‌گرانه مناسب تشخیص داده شده بود، در نظر گرفته شد. داده‌های به دست آمده نشان داد که به جز یک مورد، سایر رفتارهای پرخاش‌گرانه که در پیش‌آزمون شناسایی شده بود، تا حدی کاهش پیدا کردند. در مطالعه‌ای دیگر که توسط تاجداران و همکاران در سال ۱۳۹۳ با هدف درمان خودیاری از طریق کتاب بر اساس نظرات درمان‌گران و مراجعان، به روش پیمایشی استفاده که برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. نمونه شامل ۲۵ نفر روان‌شناس و مشاور کلینیک‌های مشاوره و روان‌شناسی منطقه ۶ تهران و ۸۵ نفر از مراجعان آن‌ها بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که اکثر روان‌شناسان و مشاوران کلینیک‌های منطقه ۶ تهران با روش خودیاری از طریق کتاب در سطح متوسط ۵۲ درصد آشنایی داشتند و از این روش برای درمان مراجعان خود در حد متوسط ۳۶ درصد استفاده می‌کردند، همچنین این روش را به عنوان روش مکمل درمان مناسب نمی‌دانستند، از نظر اکثر آن‌ها میزان موفقیت این روش در آینده در حد متوسط ۴۸ درصد است. میزان سودمندی این روش از دیدگاه مراجعان برای رفع مشکلاتشان از این قرار بود که ۴۲/۸ درصد روش خودیاری از طریق کتاب را برای رفع مشکلاتشان مؤثر ندانسته‌اند. حمدی‌پور و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی دیگر با هدف تحلیل ۵۰ سال پژوهش در حوزه روان‌درمانی با رویکرد علم‌سنجی انجام شد. جامعه آماری پژوهش را ۱۳۸۱۶ مقاله در حوزه روان‌درمانی در وبگاه علوم طی سال‌های ۱۹۶۸-۲۰۱۸ تشکیل می‌دهند. یافته‌ها نشان داد در طی سال‌های مورد بررسی انتشار مقالات روند صعودی را طی نموده است. پرکارترین مجله *Psychotherapy* و فعال‌ترین دانشگاه، دانشگاه هاروارد بوده است. همچنین نویسندگان ایرانی با ارائه ۱۵ مقاله در حوزه روان‌درمانی در رتبه ۴۰ قرار دارند. همچنین کرم‌بخش و ثالثی (۱۳۹۸)، با هدف بررسی وضعیت تولید علم در حوزه روانشناسی و روان‌پزشکی نظامی در ایران در پایگاه اسکوپوس پرداختند. نتایج به دست آمده از تولیدات حوزه روان‌شناسی و روان‌پزشکی نظامی در دنیا 91223 مورد بوده که آمریکا و انگلستان رتبه اول و دوم را به خود اختصاص داده‌اند و ایران در جایگاه ۲۱ است. برترین دانشگاه در ایران در این حوزه دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله بوده و در بین مجلات این حوزه فعال‌ترین مجله، مجله طب نظامی می‌باشد. همچنین بیشترین ارجاع به مقالات این حوزه مربوط به مقاله چاپ شده در مجله *Basic and clinical pharmacology and toxicology* در سال 1771 میلادی می‌باشد. در این راستا، نعمتی و عطاپور (۱۳۹۹)، در پژوهشی به بررسی مقالات نمایه شده حوزه کودکان استثنایی در پایگاه *Web of Science* در بازه زمانی ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۸ می‌پردازد. نتایج بدست آمده گویای رشد صعودی مقالات در این حوزه است. مقالات این حوزه تحت سیطره نویسندگانی از کشورهای ایالات متحده، انگلستان، و کانادا بوده است. همچنین علم ژنتیک و عصب‌شناختی در اغلب حوزه‌های موضوعی کودکان استثنایی بکار رفته است. دلقتدی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهش خود با عنوان "اثربخشی مطالعات کتاب‌درمانی در حوزه کودکان و نوجوانان با روش فراتحلیل" پرداختند. یافته‌ها نشان داد که اندازه اثر کلی برای کتاب‌درمانی ۱/۰۰۴ است به این معنا که کتاب‌درمانی اثربخشی بالایی دارد. همچنین، متغیرهای تعدیل‌کننده مانند گروه کنترل، نوع هدایتگر و تماس با هدایتگر، تا اندازه‌ای بر یافته‌ها اثربخش است؛ اما تعدیل‌کننده‌هایی مانند جنسیت، بر اثربخشی نتایج تأثیری ندارند و اثربخشی کتاب‌درمانی برای هر دو جنسیت، یکسان است. نتیجه‌ای که از این پژوهش ارائه شده، مبین این است که کتاب‌درمانی، اثربخشی بالایی برای کودکان و نوجوانان دارد و می‌تواند برای رفع اختلالات و مشکلات مختلف در کودکان و نوجوانان استفاده شود. خوئینی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی تحلیل هم‌واژگانی برنده‌های علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه وب‌آوساینس پرداختند. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که تولیدات علمی حوزه کتاب‌درمانی از نرخ رشد مناسبی برخوردار نیستند و نرخ رشد کل تولیدهای علمی این حوزه برابر با ۳ درصد بوده است. حوزه روانشناسی با ۴۹ درصد به عنوان فعال‌ترین حوزه شناخته شد. همچنین شبکه هم‌واژگانی تشکیل‌شده خوشه موضوعی را دادند. کلیدواژه کتاب‌درمانی پرتکرارترین کلیدواژه شناسایی شد. کلیدواژه‌های کتاب‌درمانی، افسردگی و خودیاری به ترتیب دارای بیشترین مرکزیت رتبه، بینایی و نزدیکی بودند. در مطالعه‌ای دیگر کاریاکوس و هارشا^{۱۲} (۲۰۱۶) به بررسی کاربردهای کتاب‌درمانی با

¹². Joshy Kuriakose & E.C. Harsha

استفاده از چند شاخص علم‌سنجی پرداختند. در این زمینه مقالات اندکی در حوزه علوم کتابداری منتشر شده است. نتایج این پژوهش نشان داد که کتاب‌درمانی و رفتار درمانی - شناختی، درمانی نیمه روانپزشکی، با کمک کتاب یا اطلاعات، به ویژه توسط یک کتابدار آموزش دیده است. در پژوهشی دیگر سورالیناتی^{۱۳} و همکاران (۲۰۱۸)، به بررسی ۵۱۸ برونداد پژوهشی با موضوع کتاب‌درمانی که در طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۵ توسط محققان منتشر شده بود را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. یافته‌های حاکی از آن بود که بیشترین تعداد مقالات با ۴۵ رکورد مربوط به سال ۲۰۱۵ بوده و رتبه‌ی بعدی، مربوط به سال ۲۰۱۲ با ۳۳ رکورد است. کمترین تعداد مقالات نیز با فراوانی ۵ رکورد مربوط به سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۰ بوده است.

مقایسه نتایج پیشینه‌های انجام گرفته نشان می‌دهد استفاده از رویکرد علم‌سنجی و فن هم‌رخدادی واژگان در حوزه‌های مشابه داخلی و خارجی رایج است و در سال‌های اخیر نیز پرتعداد بوده و دستاوردهای متعددی به‌همراه داشته، با توجه به قدمت و اهمیت و کم‌هزینه بودن این موضوع در سطح ملی و بین‌المللی، انجام چنین پژوهشی که به موضوع کتاب‌درمانی به صورت هویتی مستقل بنگرد، ضروری است؛ اما تاکنون پژوهش مستقلی در خصوص استفاده از فن هم‌رخدادی واژگان، در تولیدهای حوزه‌های علمی مختلف درخصوص مطالعات کتاب‌درمانی انجام نشده است. در این راستا، این پژوهش درصدد است با استفاده از تکنیک فوق، کاربرد کتاب‌درمانی در حوزه‌های علمی گوناگون را تبیین نموده و اساساً به آزمون فرضیه وجود تفاوت معنادار میان حوزه‌های مختلف علمی به لحاظ تعداد تولیدها و استنادهای دریافتی در موضوع کتاب‌درمانی می‌پردازد.

از آنجائی که کتاب‌درمانی، تأثیرهای اساسی در رفتار و عملکرد بیماران دارد، از سویی به‌عنوان یکی از رویکردهای درمانی موفق، در بیمارستان‌های اعصاب و روان، جلسات مشاوره، جلسات مشاوره‌درمانی، جلسات خانواده‌درمانی، جلسات آموزش اولیا در طرح‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت به کار گرفته می‌شوند، از سوی دیگر با توجه به کم‌هزینه بودن و کاربردهای فراوان، میان رشته‌ای بودن کتاب‌درمانی در ادبیات حوزه‌های مختلف و ضرورت ارتباط آن با حوزه‌های مختلف است. در حوزه‌های پژوهشی دیگر نیز پژوهش‌های متعددی درباره کتاب‌درمانی توسط پژوهشگران منتشر می‌گردد. به نظر می‌رسد آشکارسازی روابط مفهومی و معنایی در مطالعات این حوزه ذیل مطالعات سنجش‌علم که با استفاده از روش‌هایی مانند تحلیل هم‌واژگانی به عنوان یکی از روش‌های رایج می‌تواند به پیشبرد این حوزه کمک کند. نتایج این پژوهش می‌تواند از یک سو تأمین‌کننده اطلاعات مورد نیاز جهت انجام تحقیقات آینده و از سوی دیگر نقشه راهی برای تعیین اولویت‌های تحقیقاتی پژوهشگران دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی باشد. همچنین پژوهشگران، سیاست‌گذاران علمی کشورها می‌توانند از این نتایج برای شناخت وضع موجود پژوهش در حوزه کتاب‌درمانی، استفاده کرده و سیاست‌های پژوهشی مرتبط با این حوزه را ارزیابی و پایه‌ریزی کنند. بنابراین پژوهش حاضر به دنبال شناسایی و تحلیل تولیدهای علمی حوزه‌های پژوهشی مختلف کتاب‌درمانی، نمایه شده در پایگاه وب‌آوساینس، همچنین شناسایی و تحلیل موضوعاتی تولیدات علمی حوزه کتاب‌درمانی به تفکیک حوزه‌ها نیز از اهداف این پژوهش است. و به منظور رسیدن به اهداف مذکور، باید به پرسش‌های زیر، پاسخ گوید.

- ساختار مطالعات حوزه کتاب‌درمانی از جنبه‌های مختلفی مانند قالب اثر، زبان، کشورها، مؤسسات و پژوهشگران مشارکت‌کننده، حوزه‌های پژوهشی دخیل و استنادکننده و نشریات چگونه است؟
- خوشه‌های موضوعی موضوع‌های حوزه کتاب‌درمانی چگونه است؟
- آیا تفاوت معناداری میان حوزه‌های علمی مربوط به تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی به لحاظ تعداد استنادها و تعداد رکورد‌های تولید شده وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - کاربردی است که با رویکرد علم‌سنجی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمام آثار

¹³. Surulinathi, M.

علمی مرتبط با موضوعات کتاب‌درمانی در وبگاه علم^۱ از سال ۱۹۰۰ تا ۲۰۲۰ تشکیل می‌دهند و تلاش شده تمامی آثار منتشر شده در این حوزه را در برگیرد. با توجه به هدف پژوهش حاضر، به منظور بازیابی رکوردهای مرتبط، «کتاب درمانی» به صورت زیر جست‌وجو، و داده‌های آنها بطور جداگانه دریافت شد.

(TS="Bibliotherapy") OR (TS="Book therapy")

پس از بازیابی رکوردهای مرتبط و یکپارچه‌سازی داده‌ها، بر اساس اهداف و پرسش‌های پژوهش اقدام به تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای بیب‌اکسل^۲، هیست‌سایت^۳، اکسل^۴ و گفی^۵ شد. لازم به ذکر است در مرحله اولیه یک سری داده‌ها به صورت کامل و یک سری در پنج حوزه پژوهشی برتر، با توجه به پایگاه وب آو ساینس استخراج شدند. این پنج حوزه، بیش از ۷۵ درصد پژوهش‌ها را به خود اختصاص دادند. تعداد پژوهش‌های به‌دست‌آمده از آثار کتاب‌درمانی ۷۸۲ و تعداد کلیدواژه‌های آثار کتاب‌درمانی ۲۶۵۰ بود. جهت تحلیل داده‌ها، ابتدا داده‌ها در نرم‌افزار بیب‌اکسل فراخوانی شدند و در مرحله دوم به کمک اکسل داده‌ها یکدست گردید. همچنین برای ترسیم نمودار به کمک نرم‌افزار ووس ویور^۶، از طریق ساخت اصطلاحنامه کلیدواژه‌های مشابه، یکسان، مشابه، و حالت‌های جمع و مفرد ادغام گردیدند و همچنین کلیدواژه‌های غیر تخصصی حذف گردیدند و در نهایت نقشه‌های دانش این حوزه، ترسیم شد.

یافته‌ها

برای پاسخ به سؤال اول پرتکرارترین کلیدواژه‌های موضوعی مطالعات حوزه کتاب‌درمانی مورد بررسی گرفتند. در جدول ۱. پرتکرارترین کلیدواژه‌های حوزه کتاب‌درمانی در وبگاه علم گزارش شده است.

جدول ۱. پرتکرارترین کلیدواژه‌های موضوعی حوزه کتاب‌درمانی

ردیف	کلیدواژه	فراوانی
۱	کتاب درمانی	۲۴۶
۲	خودباری ^۷	۱۰۰
۳	افسردگی ^۸	۹۳
۴	اضطراب ^۹	۳۷
۵	روان درمانی ^{۱۰}	۳۵

بر اساس جدول ۱ پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه، کتاب‌درمانی، خودباری و افسردگی به ترتیب با بیشترین فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند. این کلیدواژه‌ها بعد از یکدست‌سازی کلیدواژه‌ها به ترتیب به صورت نزولی مرتب شده و بیشترین فراوانی بدست آمده است. در ادامه در جدول ۲ ساختار مطالعات مرتبط با حوزه کتاب‌درمانی از جنبه‌های مختلفی مانند قالب اثر، زبان، کشورها، مؤسسات و پژوهشگران مشارکت‌کننده گزارش شده است. روند انتشارات تولیدهای علمی، قالب و زبان آثار تولیدی، کشورها، نویسندگان، مؤسسات و نشریات برتر به آثار حوزه کتاب‌درمانی در وبگاه علم را نشان می‌دهد.

1. Web Of Science (WOS)
 2. Bib Excel
 3. Histcite
 4. Excel
 5. Gephi
 6. VOSviewer
 7 self-help
 8 Depression
 9 Anxiety
 10 Psychotherapy

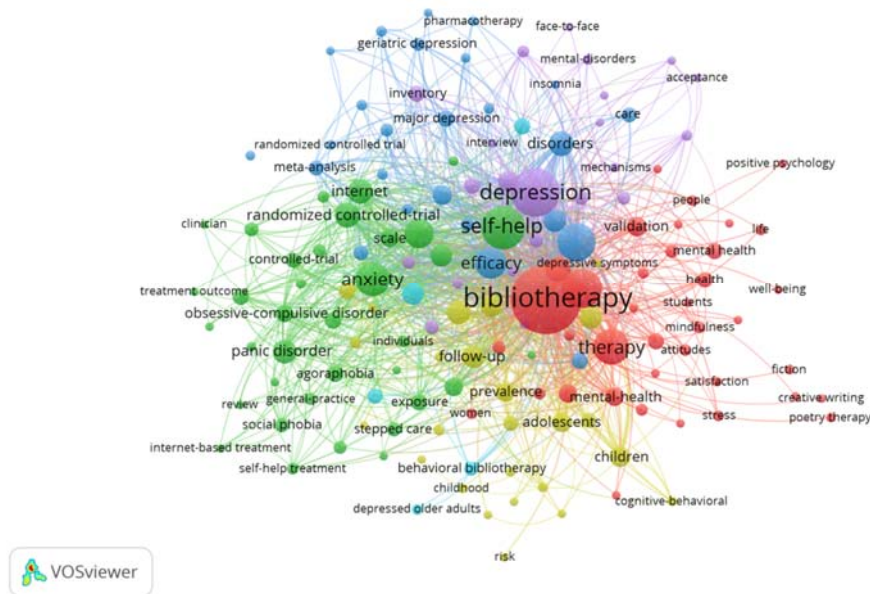
جدول ۲. پنج رتبه برتر تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی از نظر ویژگی‌های مختلف آثار علمی

رتبه اول (تعداد رکورد)	رتبه دوم (تعداد رکورد)	رتبه سوم (تعداد رکورد)	رتبه چهارم (تعداد رکورد)	رتبه پنجم (تعداد رکورد)	ویژگی آثار علمی
۲۰۱۶ ۵۹	۲۰۱۵ ۵۳	۲۰۲۰ ۵۰	۲۰۱۷ ۴۵	۲۰۱۸ ۴۵	سال انتشار
مقالات ۶۰۳	مقالات مروری ۷۶	خلاصه جلسات ۳۳	سرمقالات ۱۶	گزارش شرح مذاکرات ۱۵	قالب (نوع)
انگلیسی ۷۲۷	آلمانی ۲۱	فرانسوی ۸	روسی ۷	اسپانیایی ۶	زبان
آمریکا ۲۶۷	انگلیس ۱۲۶	استرالیا ۸۳	کانادا ۵۵	هلند ۴۸	کشور
Cuijpers P ۲۱	Scogin F ۲۱	Rohde P ۱۷	Stice E ۱۷	Shechtman Z ۱۴	نویسنده (میزان تولید)
Scogin F ۲۹۳	Clum GA ۲۱۴	Cuijpers P ۱۵۷	Gould RA ۱۵۶	Andersson G ۱۲۲	نویسنده (میزان استناد محلی ^۱)
Univ Alabama ۲۲	Karolinska Inst ۲۰	Vrije Univ Amsterdam ۱۹	Oregon Res Inst ۱۸	Univ Melbourne ۱۶	موسسه (میزان تولید)
Behaviour Research and Therapy ۲۴	Journal of Consulting and Clinical Psychology ۲۴	Journal of Poetry Therapy ۲۰	Journal of Clinical Psychology ۱۶	Behavioural and Cognitive ۱۵	نشریه

بر اساس جدول ۲، بیشترین تولیدهای حوزه کتاب‌درمانی مربوط به سال ۲۰۱۶، ۲۰۱۷ و ۲۰۲۰ بوده است. مجله تحقیق و درمان رفتاری و مجله مشاوره و روانشناسی بالینی از نظر تولید بهترین عملکرد را داشته‌اند. همانطور که مشاهده می‌شود کوچیزز پی، پرکارترین نویسنده تولیدهای این حوزه و اسکوگین اف دارای بیشترین میزان استناد است. آمریکا بیشترین میزان تولید را به خود اختصاص داده است و نشریه تحقیقات رفتاری و درمان بیشترین میزان تولید را از لحاظ مشارکت داشته است.

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش و بررسی تعداد خوشه‌های موضوعی تشکیل شده از نرم‌افزار ووس و یور استفاده شده است. در نقشه ۱ خوشه‌های موضوعی حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

^۱. Local Citation Score (LCS)

نقشه ۱. نقشه هم‌رخدادی واژگان حوزه کتاب‌درمانی

براساس ارتباطات و نقشه هم‌رخدادی واژگان، داده‌های بدست آمده حاکی از تشکیل هفت خوشه موضوعی در حوزه کتاب‌درمانی است. اطلاعات کلیدواژه‌های موضوعی خوشه‌های حوزه کتاب‌درمانی در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. مفاهیم و موضوع‌های حاصل از هم‌رخدادی واژگان حوزه کتاب‌درمانی

خوشه	مفاهیم و موضوعات خوشه‌های حوزه کتاب‌درمانی
۱	کتاب درمانی، درمان، اعتبارسنجی، سلامتی، کتاب، سلامت روان
۲	رفتار درمانی شناختی، خودیاری، اضطراب، کارآزمایی تصادفی کنترل شده
۳	شیوع، cbt، رفتار، درمان خودگردان
۴	روان درمانی، اثر، بزرگسالان مسن‌تر، افسردگی شدید
۵	افسردگی، اختلال، هزینه اثر بخشی، خودیاری هدایت شده، اهمیت بالینی
۶	مداخله، علائم، پیگیری، جلوگیری، برنامه، کارآزمایی تصادفی
۷	مراقبت‌های اولیه، کتاب درمانی شناختی، افسردگی تک قطبی، کتاب درمانی رفتاری

براساس داده‌های بدست آمده از جدول ۳ نقشه هم‌رخدادی واژگان در حوزه کتاب‌درمانی در هفت خوشه قرار گرفتند. در ادامه برای بررسی بهتر مفاهیم و موضوع‌های به سنجه‌های مرکزیت خواهیم پرداخت.

برای پاسخ به سؤال سوم پژوهش و بررسی تفاوت معناداری میان میزان تولیدها و استنادهای دریافتی حوزه‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در جدول ۴ آمار توصیفی تولیدها و استنادهای دریافتی حوزه‌های کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۴. آمار توصیفی استنادهای پنج دریافتی حوزه کتاب‌درمانی

حوزه	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین
علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۹/۹۳	۱۰/۶۸	۰	۳۹
پزشکی عمومی	۱۰۲/۸۰	۱۵۰/۰۷	۴	۶۲۴
روان‌پزشکی	۲۵۲/۶۸	۲۶۸/۸۵	۲	۱۱۲۸
روانشناسی بالینی	۳۳۴/۵۸	۲۵۹/۹۶	۳	۹۵۶
روانشناسی چندرشته‌ای	۴۲/۸۶	۵۳/۴۲	۰	۲۳۶

بر اساس جدول ۴ بیشترین میزان استاندارد مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روان‌پزشکی در طی سال‌های متفاوت می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. برای بررسی میزان تفاوت از آزمون آنوا و یا آزمون تحلیل واریانس استفاده گردید. آزمون تحلیل واریانس یک از آزمون‌های پرکاربرد است و زمانی که پژوهشگر بخواهد به بررسی تفاوت‌های میانگین بیش از دو جامعه (نمونه) پردازد، استفاده می‌کند. در این صورت، وضعیت چند گروه را با هم مقایسه می‌کنیم و تفاوت بین گروه‌های مختلف داده‌ها بررسی می‌شود. برای این که بدانیم کدام گروه‌ها در متغیر مورد نظر با یکدیگر تفاوت دارند، باید از آزمون‌های تعقیبی استفاده کنیم. آزمون‌های تعقیبی به مقایسه جفتی و دوبه‌دوی گروه‌ها می‌پردازد. از آزمون شفه زمانی استفاده می‌شود که حجم گروه‌ها نابرابر باشد. در جدول ۱۰ آمار استنباطی استنادات پنج حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۵. آمار استنباطی استنادهای پنج حوزه کتاب‌درمانی

معناداری	آماره F	مربع میانگین	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۰۰۰	۱۲/۴۹	۴۸۳۰۳۶/۳	۴	۱۹۳۲۱۴۵/۳	بین گروهی
		۳۸۶۶۸/۵	۱۱۶	۴۴۸۵۵۴۷/۲	درون گروهی
			۱۲۰	۶۴۱۷۶۹۲/۵	مجموع

در پژوهش حاضر به دلیل تفاوت در میزان حوزه‌های موضوعی مختلف از این آزمون تعقیبی استفاده شد. براساس جدول ۱۰، نتایج تحلیل واریانس یک طرفه نشان داد در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند. $F=12/49$ و $P \text{ value}=./000$ است. برای اینکه بتوان به طور قطعی بیان کرد که نمره میانگین کدام حوزه‌ها با یکدیگر تفاوت دارد، باید از مقایسه جفتی با حوزه‌های مختلف به کمک آزمون‌های تعقیبی بهره برد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد که میان حوزه‌های موضوعی میان حوزه اول با حوزه سوم و چهارم، حوزه دوم با چهارم، حوزه سوم با اول و پنجم، حوزه چهارم با پنجم تفاوت معناداری مشاهده می‌شود و بیشترین میزان میانگین مربوط به حوزه چهارم و دوم است. در ادامه جدول ۱۱ آمار توصیفی تعداد تولیدهای پنج حوزه برتر کتاب‌درمانی ارائه شده است.

جدول ۶. آمار توصیفی تعداد تولیدهای پنج حوزه برتر کتاب‌درمانی

حوزه	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین
علم اطلاعات و دانش‌شناسی	۳/۰۷	۱/۷۶	۱	۷
پزشکی عمومی	۲/۲۹	۱/۵۹	۱	۵
روان‌پزشکی	۱/۸۵	۰/۹۳۳	۱	۴
روانشناسی بالینی	۶/۷۹	۴/۲۵	۱	۱۷

روانشناسی چندرشته‌ای	۸/۱۹	۳/۶۸	۲	۱۷

بر اساس جدول ۶ بیشترین میزان تعداد تولیدهای مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روانشناسی چندرشته‌ای در طی سال‌های متفاوت می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد و نشان از تولیدهای و فعالیت بیشتر این دو حوزه در مقایسه با دیگر حوزه‌ها دارد. در ادامه در جدول ۷ آمار استنباطی تعداد تولیدهای پنج حوزه کتاب‌درمانی گزارش شده است.

جدول ۷. آمار استنباطی تعداد تولیدهای پنج حوزه کتاب‌درمانی

مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	آماره F	معناداری
۸۱۰/۸	۴	۲۰۲/۷	۲۳/۰۳	۰/۰۰۰
۱۰۲۰/۸	۱۱۶	۸/۸		
۱۸۳۱/۷	۱۲۰			

بر اساس جدول ۷ در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=23/03$ و $Pvalue=0/000$ است و این بدین معناست که میان میانگین حوزه‌های مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد. برای این که بتوان به طور قطعی بیان کرد که نمره میانگین کدام حوزه‌ها با یکدیگر تفاوت دارد، باید از مقایسه جفتی با حوزه‌های مختلف به کمک آزمون‌های تعقیبی بهره برد. آزمون تعقیبی شفه نشان داد بیشترین میزان میانگین مربوط به حوزه چهارم و اول است. همچنین میان حوزه‌های موضوعی میان حوزه اول با حوزه سوم و چهارم، حوزه دوم با سوم و چهارم، حوزه سوم با پنجم، حوزه چهارم با پنجم، تفاوت معناداری مشاهده می‌شود و این نشان از اثر بخشی بیشتر حوزه‌های مشارکت کننده است.

بحث و نتیجه‌گیری

کتاب‌درمانی، به‌عنوان مکمل درمان، در حوزه پزشکی و روانشناسی بالینی، برای کمک به افراد دارای مشکلات احساسی یا بیماری‌های روانی و حل مشکلات شخصی، از راه مطالعه جهت‌دار و هدف‌مند به کار می‌رود. یک نکته حائز اهمیت در حوزه کتاب‌درمانی آن است که کتاب درمانی وابستگی زیادی به مهارت‌های خواندن افراد دارد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). انتخاب کتاب مناسب هم بسیار مؤثر است و به دلیل هزینه‌های بسیار اندک آن در برابر دیگر راه‌های درمان، در بسیاری از رشته‌ها کاربرد دارد و این امر سبب شده که از آن در رشته‌های مختلف، استفاده‌های بسیار زیادی شود و در کل، به یک موضوع بین‌رشته‌ای تبدیل شده است، همین امر سبب انتخاب و بررسی موضوعات پنج حوزه برتر این حوزه شده است؛ چرا که این پنج حوزه بیش از ۷۵ درصد تولیدهای این حوزه را به خود اختصاص می‌دهند. به همین سبب پژوهش حاضر با هدف شناسایی موضوع‌های تولیدهای علمی حوزه کتاب‌درمانی نمایه شده در پایگاه وب آو ساینس و تبیین کاربرد آن بر مبنای شناسایی واژگان تولیدهای علمی این حوزه در حوزه‌های علمی مختلف با استفاده از فن هم‌رخدادی واژگان انجام شد. بر اساس داده‌های بدست آمده در حوزه کتاب‌درمانی، بیشترین میزان تولیدهای، متعلق به سال ۲۰۱۶ با ۵۹ اثر می‌باشد که در مقایسه با پژوهش سورلیناتی و همکاران (۲۰۱۸) افزایش یافته است زیرا در پژوهش وی بیشترین میزان انتشارهای متعلق به سال ۲۰۱۵ با ۴۵ اثر است. در این میان کشور ایالات متحده با فاصله بسیار زیاد در جایگاه اول قرار گرفته است و انگلستان و استرالیا به ترتیب در جایگاه دوم و سوم قرار گرفته‌اند. در میان پرتکرارترین کلیدواژه‌های این حوزه، کتاب‌درمانی، خودیاری و افسردگی به ترتیب با فراوانی ۲۴۶ و ۱۰۰ و ۹۳ بیشترین تکرار کلیدواژه را به خود اختصاص داده‌اند، همچنین در پژوهش سورلیناتی و همکاران (۲۰۱۸) کتاب‌درمانی و خودیاری، پرتکرارترین کلیدواژه‌ها به حساب می‌آید.

کتاب‌درمانی از دو جنبه بررسی می‌شود کتاب‌درمانی رشدی و کتاب‌درمانی بالینی. کتاب‌درمانی رشدی برای کمک به افراد سالم، در جهت رشد و تکامل طبیعی آنها به کار می‌رود و می‌کوشد نیازها را پیش از این که مشکل‌ساز شود، پیش‌بینی و رفع کند. کتاب‌درمانی رشدی به افراد کمک می‌کند تا مراحل زندگی را با اطلاعات از پیش فراهم آمده و الگو گرفتن طی کنند. اما کتاب‌درمانی بالینی شامل روش‌هایی روان‌درمانی است که پزشکان مجرب، از آن با یک برنامه درمانی خاص، برای افرادی استفاده می‌کنند که دچار مشکلات عاطفی- رفتاری هستند (شاهرودی به نقل از تاجداران و همکاران، ۱۳۹۳) که به زعم بسیاری از محققان و پژوهشگران علوم انسانی، خودیاری با استفاده از کتاب و نظیر آن، از شیوه‌های مکمل روان‌درمانی محسوب می‌شود و از قضا رابطه‌ای نزدیک و تنگاتنگ با سرانته مطالعه هر کشور و ترویج عادت کتاب‌خوانی دارد (تاجداران و همکاران، ۱۳۹۳)، بنابراین کتابداران می‌توانند ایفای نقش نموده و با معرفی کتاب‌های مناسب برای برطرف کردن مشکلات خفیف بیماران در کنار درمان‌های پزشکی نقش مؤثری داشته باشند. فعال‌ترین نویسندگان حوزه کتاب‌درمانی، کوچپرز پی و و اسکوگین اف با ۲۱ اثر، بیشترین میزان تولیدها را دارا می‌باشند. در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) اسکوگین اف با ۱۸ اثر در جایگاه اول و در جایگاه دوم کوچپرز پی با ۱۵ اثر قرار گرفته است. همچنین در میان نویسندگان این حوزه، اسکوگین اف و کلام‌گا و کوچپرز پی بیشترین میزان اثرگذاری را داشته‌اند که در مقاله سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) اسکوگین اف بیشترین میزان اثرگذاری را داشته است. در میان مؤسسات به ترتیب دانشگاه آلباما و مؤسسه کارولینسکا و دانشگاه ورجی آمستردام، جایگاه اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. در میان نشریات نیز نشریه تحقیق و درمان رفتاری و مجله مشاوره و روان‌شناسی بالینی در جایگاه اول قرار دارند و در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) نیز مجله مشاوره و روان‌شناسی بالینی بیشترین تعداد آثار را در این حوزه منتشر کرده است. تحلیل نقشه‌های هم‌رخدادی موضوعات حوزه کتاب‌درمانی نشان از تشکیل ۷ خوشه موضوعی دارد. این موضوعات در خوشه‌های مختلف دسته بندی شده است که هر خوشه، موضوع خاصی را پوشش می‌دهد. در خوشه اول کتاب‌درمانی و اعتبار آن است که با استفاده از انتخاب کتاب مناسب و درست، اثربخشی آن بیشتر خواهد شد، خوشه دوم روند درمان و خودیاری است و استفاده از آن برای برطرف کردن مشکلات خفیف مانند اضطراب و استرس با کمک راه‌کارهای کتاب‌درمانی است، خوشه سوم انواع درمان‌ها و رفتارهای درست و توسعه کتاب‌درمانی است. خوشه چهارم تأثیر کتاب‌درمانی بر روی افراد بزرگسال و برطرف کردن بیماری‌های جدی‌تر است، خوشه پنجم عوامل استفاده از کتاب‌درمانی و اهمیت آن است، خوشه ششم راه‌های درمان، مداخله و پیگیری در برنامه ریزی‌های مداوم برای تأثیر بیشتر کتاب‌درمانی و خوشه هفتم انواع کتاب‌درمانی را پوشش می‌دهند که نتایج حاصله در پژوهش خوئینی و همکاران (۱۴۰۰) نیز هم‌راستا است. در پژوهش سورالیناتی و همکاران (۲۰۱۸) نیز کتاب‌درمانی محور اصلی پژوهش است. اهمیت کتاب‌درمانی بر درمان افسردگی، در پژوهش‌های زیادی تأیید شده است. همچنین به نظر می‌رسد کتاب‌درمانی در کاهش علائم افسردگی در درازمدت نیز مؤثر باشد و یک درمان سریع و مقرون به صرفه‌ای ارائه می‌دهد که می‌تواند مصرف داروها را کاهش دهد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). همانطور که در تمامی حوزه‌ها نمایان است، نقش کتاب‌درمانی در بهبود افسردگی به کمک انتخاب کتاب مناسب، می‌تواند نقش بسیار پررنگی در بهبود و درمان بیماران داشته باشد و این امر نشان از نقش کتابداران و اهمیت کلیدی آنها در این فرآیند دارد. نتایج به دست آمده از این پژوهش، حاکی از آن است که بیشترین میزان استناد حوزه کتاب‌درمانی و انتشارات این حوزه مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روان‌پزشکی می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. نتایج به دست آمده از بررسی میزان تفاوت از آزمون آنوا و یا آزمون تحلیل واریانس میان میزان تولیدها و استنادهای دریافتی نشان داد که حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=12/49$ و $P \text{ value} = .000$ است. همچنین آزمون تعقیبی شفه، نشان داد که در میان حوزه‌های موضوعی، میان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی با حوزه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی؛ حوزه پزشکی عمومی با روان‌شناسی بالینی؛ حوزه روان‌پزشکی با روانشناسی چندرشته‌ای؛ حوزه روان‌شناسی بالینی با روانشناسی چندرشته‌ای تفاوت معناداری مشاهده می‌شود. بیشترین میزان تعداد تولیدها، مربوط به حوزه روانشناسی بالینی و روانشناسی چندرشته‌ای می‌باشد. همچنین بیشترین میزان میانگین نیز مختص به این دو حوزه می‌باشد. نتایج بدست آمده در تحلیل میزان تفاوت میانگین میزان تولیدات و حوزه‌های مختلف، حاکی از آن است که در میان حوزه‌های مختلف دارای میزان اثربخشی متفاوتی هستند $F=23/03$ و $P \text{ value} = .000$ است. کتاب‌درمانی به انسان

کمک می‌کند تا با خواندن مشکلات دیگران، مشکلات خود را بشناسد و راه حل مسائل خود را بدون نیاز به دخالت سایرین بیابد و هیجان‌های خود را تخلیه کند. اما باید به این نکته نیز توجه داشت که در صورتی روش درمان به وسیله کتاب موفق خواهد بود که در فرد بیمار، علاقه به کتاب و مطالعه وجود داشته باشد. همچنین محتوای کتاب، باید متناسب با شرایط بیمار باشد تا به هنگام مطالعه بر او تأثیر قابل توجهی داشته باشد (خوئینی و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به ماهیت حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کتاب‌درمانی، که هر دو به کتاب متکی هستند، می‌توان پیوند عمیقی بین این دو رشته برقرار کرد. کتاب‌درمانی بسیار کم‌هزینه است و متخصصان می‌توانند به‌عنوان یک مکمل (در کنار تجویز دارو و درمان) به عنوان ابزار کارآمد و مؤثری برای درمان بیماران استفاده کنند. همچنین کتابداران با توجه به مهارت‌هایشان می‌توانند نقش بسزایی در انتخاب کتاب و بهبود بیماران داشته باشند. کتابداران می‌توانند با قرار دادن خود را در تیم‌های پژوهشی پزشکی، هم جایگاه خود را در این زمینه مستحکم نموده و هم نقش بسزایی در امر درمانگری داشته باشند. با توجه به مباحث مطرح شده و همچنین نقش علم‌سنجی که بررسی موضوعات و روابط بین آنها است، موضوعات پرکاربرد و کم کاربرد حوزه کتاب‌درمانی، شناسایی و رصد شدند که می‌تواند سبب پیشرفت و تقویت مطالعات این حوزه موضوعی شود. باید توجه داشت که شناسایی و رصد خوشه‌های موضوعی مربوط به حوزه کتاب‌درمانی در جهان، کاستی‌ها و خلاءهای مرتبط با این حوزه را هویدا خواهد ساخت و از این جهت، نقش بسزایی در توسعه و تکوین علم، ایفا می‌نماید. در واقع علم کنونی، بر پایه پژوهش‌ها و آثار علمی گذشته بنا شده و در قالب داده‌های استنادی نمود می‌یابد. کنکاش در اینگونه داده‌ها، بافت تاریخی علم و شبکه‌ای از الگوهای مختلف را در برابر دیدگان پژوهشگران و علاقه‌مندان، هویدا نموده و میزان تأثیرگذاری تحقیقات و نویسندگان پیشین را بر وضعیت موجود آشکار می‌کند. بنابراین در این پژوهش با عنایت به داده‌ها و یافته‌های ارائه شده، پرکارترین و اثرگذارترین پژوهشگران حوزه کتاب‌درمانی در طی سال‌های مختلف مشخص گردید، همچنین خوشه‌های مختلف این حوزه و فعالیت‌های صورت گرفته در هر کدام از این زیرشاخه‌ها، به جهت مشخص نمودن خلاءهای پژوهشی در هر کدام از این گرایش‌ها و نیز بیان جهش‌های تاریخی کتاب‌درمانی که در تکوین و تقویت مبانی نظری و بنیان‌های کارکردی کتاب‌درمانی اثر داشته‌اند، پرداخته و با رهیافت بررسی و تحلیل داده‌های کتابشناختی حوزه کتاب‌درمانی در جهان، جایگاه و چشم‌انداز این حوزه را آنگونه که در جهان هست و وجود دارد را بررسی و پیش روی پژوهشگران به این رشته قرار داده، تا از این طریق با محوریت‌ها و موضوع‌های داغ حوزه کتاب‌درمانی شناخت بهتری پیدا کرده و ضرورت و موارد مطالعه خود را به شکل واقع بینانه‌ای انتخاب نمایند و در نهایت نویسندگان این مقاله امیدوارند با انجام این کار، در راستای تکامل و شکل‌گیری ساختارهای پویای علم و دانش، گامی هر چند کوچک ولی مؤثر برداشته باشند. در آخر پیشنهاد می‌شود با آموزش‌های تخصصی‌تر کتابداران، می‌توان از مهارت‌های آنها در جهت بهبود و درمانگری افراد استفاده کرد. همچنین کتابداران با ورود به این حوزه، علاوه بر تولید آثار علمی و پژوهشی گوناگون و دریافت استنادهای علمی بیشتر، می‌توانند در کنار روانشناسان، روان‌درمانگران و کادر درمانی، اثرگذاری بیشتر و پویایی نیز در فرآیند درمان داشته باشند.

منابع

- آریا، ع. و تبریزی، م. (۱۳۸۲). کتاب‌درمانی؛ روان‌درمانی با استفاده از فن کتاب خواندن. فراروان، چاپ اول.
- امین اسماعیلی، م.، و سردارپور گودرزی، ش. (۱۳۸۸). تحلیل کتاب‌سنجی پژوهش‌های مربوط به اختلالات خلقی در ایران. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران (اندیشه و رفتار)، ۱۵(۲)، ۱۵۹-۱۶۷
- پریرخ، م.، و ناصری، ز. (۱۳۹۰). بررسی میزان تأثیر برنامه‌های کتاب‌درمانی بر کاهش پرخاشگری کودکان. مطالعات ادبیات کودک، ۲۳-۳۳، ۶۰-۳۳ (۱)، ۲
- تاجداران، م.، علی‌پور، ن.، طهماسبی آشتیانی، س.، و تقی‌زاده میلانی، ک. (۱۳۹۳). بررسی نحوه آشنایی و استفاده از کتاب‌های طب سنتی توسط دانشجویان دختر دانشکده روانشناسی دانشگاه‌های الزهرا (س) و تهران برای درمان بیماری‌ها و ارائه پیشنهاداتی در جهت افزایش میزان استفاده از این کتاب‌ها. مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۵(۲).

- تاجداران، م.، سعیدی محمد، ز.، قنبری، م.، و چراغ‌ملایی، ل. (۱۳۹۳). درمان خودیاری از طریق کتاب: بررسی نظرات درمانگران و مراجعان. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱۰ (۳).
- تبریزی، م. (۱۳۷۲). کتاب‌درمانی. تهران: فراروان، چاپ اول.
- حمیدی پور، ع.، عطاپور، ح.، و زرداری، س. (۱۳۹۹). ۵۰ سال تحقیق در روان‌درمانی: یک مطالعه علم‌سنجی. *مجله پژوهش‌های نوین روانشناسی*، ۱۵ (۵۹)، ۸۷-۱۰۸.
- خوئینی س.، نوروزی ع.، جوزی ز.، و مصطفوی ا. (۱۴۰۰). تجزیه و تحلیل شبکه همکاری تولیدات علمی جهانی حوزه‌ی کتاب‌درمانی در پایگاه وب آو ساینس. *پیاورد سلامت*، ۱۵ (۶)، ۵۷۷-۵۶۲.
- خوئینی، س.، نوروزی، ع.، و فهیم‌نیا، ف. (۱۳۹۶). شناسایی مؤلفه‌های پیاده‌سازی کتاب‌درمانی در کتابخانه‌های عمومی کشور از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و روانشناسی و ارائه الگوی پیشنهادی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۳ (۱)، ۸۹-۱۱۰.
- دلغندی، ف.، ریاحی‌نیا، ن.، کدیور، پ. و صرامی، غ. (۱۳۹۷). *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۹ (۲)، ۷۵-۵۲.
- ذوالفقاری، ث.، توکلی زاده راوری، م.، میرزایی، ا.، سهیلی، ف.، و سجادیان، م. (۱۳۹۵). کاربرد نقشه‌های به دست آمده از تحلیل هم‌رخدادی واژگان پروانه‌های ثبت اختراع در آشکارسازی دانش فنی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات (مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات)*، ۲۷ (۳)، ۱۴۷-۱۵۹.
- ریاحی‌نیا، ن.، و عظیمی، ع. (۱۳۹۱). *مبانی نظریه‌ها و کاربرد کتاب‌درمانی*. ویراسته محمدتقی فراهانی. - نشر چاپار.
- زارع فراشبندی، ف.، و سلیمی، س. (۱۳۹۳). کتاب‌درمانی: کاربردها، راهکارها، نقش‌ها. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۱ (۱)، ۱۲۴-۱۳۴.
- سلمانی ندوشن، الف.، حبیبی، ش. و اکبری، ع. (۱۳۸۶). *فصلنامه کتاب*، ۷۲ (۷۲)، ۱۹۳-۲۰۰.
- شجاعی کاریزکی، ش.، حاجی‌زین‌العابدینی، م. و شاپوری، س. (۱۳۹۴). تأثیر کتاب‌درمانی بر کاهش میزان افسردگی در کودکان (مطالعه موردی بهزیستی استان تهران). *فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۱ (۲)، ۲۹۷-۳۰۸.
- کرمبخش، ع. و ثالثی، محمود (۱۳۹۸). مروری بر تولیدات علمی ایران در حوزه روانشناسی و روانپزشکی نظامی بر اساس پایگاه داده Scopus: یک مطالعه علم‌سنجی تا سال ۲۰۱۸. *نشریه طب نظامی*، ۶ (۶).
- نعمتی، ش.، و عطاپور، ه. (۱۳۹۸). ترسیم نقشه علمی مقالات نمایه شده حوزه کودکان استثنایی در پایگاه Web of Science: پژوهش میان‌رشته‌ای تخصصی. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، ۵۶ (۵۶)، ۲۹۳-۳۱۹.

References

- Amin Esmaeili, M., & Sardarpour Gudarzi, S. (2009). Bibliometric Analysis of Research on Mood Disorders in Iran. *Iranian Journal of psychiatry ad Clinical Psychology*, 15 (2), 159-167. [In Persian]
- Arya, A., & Tabrizi, M. (2003). *book therapy; Psychotherapy using book reading technique*. Fara ravan, first edition.. [In Persian]
- Amin Esmaili, M., & Sardarpour Gudarzi, Sh. (2008). Bibliometric analysis of research related to mood disorders in Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology (thought and behavior)*, 15(2), 159-167. [In Persian]
- Brewster, L. (2009). Books on Prescription: Bibliotherapy in the United Kingdom. *Journal of Hospital Librarianship*, 9(4), 399-407. doi:10.1080/15323260903253456
- Delghandi, F., RiahiNia, N., Kadivar, P., & Sarami, G. (2019). meta analysis of effectievness of bibliotherapy on anxiety disorders and depression in children and adolescence. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, 26(2), 233-245. [In Persian]
- Gupta, V. K., Mishra, R., & Saini, P. K. (2017). Bibliotherapy: A therapeutic adjuvant in medicine. *Gyankosh-The Journal of Library and Information Management*, 8(1), 32-41.
- Hamdipour, A., Atapour, H., & Zardary, S. (2020). 50 years of research in the psychotherapy: a scientometric

study. *Journal of Modern Psychological Researches*, 15(59), 87-108. [In Persian]

Karambakhsh, A., & Salesi, M. (2019). The review of the scientific productions of Iran in the field of military psychology and psychiatry on the Scopus database: A scientometric study by 2018. *Military Medicine*, 21 (6), 557-566. [In Persian]

Khoeini S., Noruzi A. R., Jozi Z., Mostafavi E. (2022). Analyzing the Collaboration Network of Global Scientific Outputs in the Field of Bibliotherapy in the Web of Science Database. *Payavard*, 15 (6), 562-577. URL: <http://payavard.tums.ac.ir/article-1-7157-fa.html>. [In Persian]

Khoeni, S., Nurozi, A., & Fahimnia, F. (2017). Components of the Implementation of Bibliotherapy in Public Libraries: Viewpoints of LIS and Psychology professionals. *Research on Information Science & Public Libraries*, 23(1), 89-110. [In Persian]

Kuriakose, J., & Harsha, E.C. (2016). Bibliotherapy and Cognitive Behavioural Therapy- with special reference to Librarians. *International Journal of Library Science and Information Management (IJLSIM)*, 2 (4), 22-33.

Martinec, R.; Šimunović, D. & Jerković, V. K. (2022). Various aspects of using bibliotherapy in the field of education and rehabilitation. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 58, 87-103.

Mitchell, D. J. (1994). Toward A Definition of Information Therapy. *Proc Annu Symp Comput Appl Med Care*, 71-5.

Nemati, S., & Atapour, H. (2020). Exceptional children. *Journal of Modern Psychological Researches*, 14(56), 293-319.

Noroozi Chakoli, A. (2012). The Role and Situation of the Scientometrics in Development., *Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IranDoc)*. 27(3), 723-736.

Parirukh, M., & Naseri, Z. (2011). Investigating the effect of book therapy programs on reducing children's aggression. *Children's Literature Studies*, 2(1), 33-61. doi: 10.22099/jcls.2012.443. [In Persian]

Riahiniya, N., & Azimi, A. (2019). *Basic theories and application of book therapy*. Chapar Publishing.

Salmani Nodoushan, E., Habibi, S., & Akbari, A. (2008). Book therapy: principles and methods. *Librarianship and Information Organization Studies*, 18(4), 193-200.

shojaee karizaki, S., Haji Zeinolabedini, M., & Shapoori, S. (2015). The Effect of Bibliotherapy on the Reduction of Depression of Children: (Case Study of Dar-Al-Qora Orphanage Center, Tehran, Iran). *Research on Information Science & Public Libraries*, 21 (2), 297-308.

Stip, E., Östlundh, L., & Abdel Aziz, K. (2020). Bibliotherapy: reading OVID during COVID. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1278.

Surulinathi, M., Muthuraj, A., & Rajkumar, T. (2018). Measuring the Research Productivity on Bibliotherapy: A Global Perspective, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.ResearchGate.net/publication/323935059>, Conference Paper · March 2018.

Tabrizi, M. (1993). *book therapy*. Paravan. [In Persian]

Tajdaran, M., Alipour, N., Tahmasebi Ashtiani, S., & Taghizadeh Milani, K. (2014). Reviews how did and use traditional medicine books by female students of Faculty of psychology University's of Alzahra and Tehran to treat diseases and provide suggestions in order to increase the amount of use of these books. *Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine*, 5 (2), 140-150. [In Persian]

Tajdaran, M., Saeedi Moghadam, Z., Ghanbari, M., & Cheragh Mollai, L. (2014). Self-help treatment through books: reviewing therapists and clients comments. *Journal of Psychological Studies*, 10(3), 79-94. doi: 10.22051/psy.2015.1780. [In Persian]

Vukadin, M. D. (2022). Developmental Bibliotherapy in Storytelling with very Young Learners. *KNJIŽEVNOST ZA DECU U NAUCI I NASTAVI*, Jul 2022, publication at: <https://www.researchgate.net/publication/362045950>

Weimerskirch, P. J. (1965). Benjamin rush and john minson galt, II: Pioneers of Bibliotherapy in america. *Bulletin of the Medical Library Association*, 53(4), 510.

Zare Farashbandi, F., & Salimi, S. (2013). Therapy book: applications, solutions, roles. *Health Information Management*, 11(1), 124-134.

Zulfiqari, S., Tavakolizadeh Raori, M., Mirzaei, A., Sohaili, F., & Sajjadian, M. (2016). The Application of Patent Co-Word Map Analysis in Technical Knowledge Disclosure. *Librarianship and Information Organization Studies*, 27(3), 147-159. [In Persian]

The Relationship Between Librarians' Knowledge-Management Skills And Service Innovation (Case Study: Public Libraries Of Semnan Province)

Somaieh Kalteh^{1*} | Tahereh Araaby²

1-Master of Information Science and Knowledge, Data management. (Corresponding Author)

somaiehkaltch@gmail.com

2-Master of Information Science and Knowledge, information management, librarian of Imam Khomeini library in Semnan araaby.th@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: One of the sources of meeting the information needs of citizens is the public libraries. Public libraries need experienced and creative librarians to provide services to their users so that they can use their knowledge and experience. By using creative ideas and knowledge sharing, public libraries can connect people and maintain the excellence of the organization and its position in the society. The purpose of this study is to investigate the relationship between knowledge management and service innovation in public libraries of Semnan province
Article history: Received: 25 October 2022	Methodology: The current research was conducted in terms of practical purpose using survey. To collect data, the questionnaire of Islam, Agrawal, and Aqida was used and distributed among the sample. The statistical population was the librarians of public libraries in Semnan province. The sample size was determined according to Morgan table 89 Librarians. Data analysis was performed using SPSS software. Validity and reliability have already been confirmed in the research of Batani. Cronbach's alpha test was used for the reliability of the present study, and the coefficient was 0.93.
Received in revised form: 19 November 2022	Results: Findings showed that there is a positive and significant relationship between knowledge management (with the sub-comparisons of knowledge acquisition and creation, $r = 0.658$; knowledge dissemination and transfer, $r = 0.709$; use and Application of knowledge, $r = 0.782$) and innovation in library services. Examining the favorable state of innovation in library services and knowledge management shows that in all variables, the sample average is higher than the theoretical average, and the state of innovation in library services and knowledge management was favorable among library employees in Semnan province.
Accepted: 22 November 2022	Conclusion: The results of the present study showed the relationship between knowledge management and service innovation in public libraries in Semnan province. Examining the desirability of the state of innovation in library services and knowledge management showed that in all the investigated variables, the sample average was higher than the theoretical average, this indicates that the public library librarians of Semnan province have new ideas and provide services to the users and offer new services. Knowledge management plays an important role in the innovation process by creating a culture of knowledge sharing in libraries.
Published online: 20 December 2022	
Keywords: Public libraries, Librarians, Knowledge management, Service innovation	

Cite this article: Kalteh, S., Araaby, T. (2022). The Relationship Between Librarians' Knowledge-Management Skills And Service Innovation (Case Study: Public Libraries Of Semnan Province). *Journal of Knowledge Studies*, 15(58),91-101.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.7.5

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

رابطه مهارت‌های مدیریت دانش کتابداران با نوآوری خدمات (مطالعه موردی: کتابخانه‌های عمومی استان سمنان)

سمیه کلتنه*^۱ | طاهره اعرابی^۲

۱- کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مدیریت اطلاعات (نویسنده مسئول) somaiehkaltteh@gmail.com

۲- کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مدیریت اطلاعات، کتابدار کتابخانه امام خمینی سمنان. araaby.th@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: پژوهش حاضر با هدف رابطه مهارت‌های مدیریت دانش کتابداران با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان انجام گرفته است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۳	روش پژوهش: پژوهش حاضر از هدف کاربردی و به روش پیمایشی انجام گرفته است. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه اسلام، آگروال و اکیداً استفاده گردید، تعداد جامعه آماری ۱۱۰ نفر کتابدار کتابخانه‌های استان سمنان و نمونه مورد نظر طبق جدول مورگان ۸۹ نفر تعیین شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار اسپس اس انجام گردیده است. پایایی پژوهش حاضر نیز ۰/۹۳ به دست آمد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۲۸	یافته‌ها: بین مدیریت دانش با زیر مقیاس‌های کسب و خلق دانش ($r = ۰/۶۵۸$)؛ اشاعه و انتقال دانش ($r = ۰/۷۰۹$) = r ؛ استفاده و کاربرد دانش ($r = ۰/۷۸۲$) با نوآوری در خدمات کتابخانه رابطه همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. بررسی مطلوب بودن وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مبین آن است که در تمامی متغیرها، میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتری برخوردار بوده و در بین کارکنان کتابخانه‌های استان سمنان وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مطلوب بود.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱	نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاضر ارتباط بین مدیریت دانش و نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان نشان داد. بررسی مطلوب بودن وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مبین آن بود که در تمامی متغیرهای مورد بررسی، میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتری برخوردار بود، این امر نشانگر آن است که کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان ایده‌های نو دارند و به کاربران خدمات جدید ارائه می‌دهند. مدیریت دانش نقش مهمی را با فرهنگ سازی تسهیم دانش در کتابخانه‌ها در فرآیند نوآوری بر عهده دارد.
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	
واژه‌های کلیدی: کتابخانه‌های عمومی، کتابداران، مدیریت دانش، نوآوری خدمات.	

استناد: کلتنه، س.، اعرابی، ط. (۱۴۰۱). رابطه مهارت‌های مدیریت دانش کتابداران با نوآوری خدمات (مطالعه موردی: کتابخانه‌های عمومی استان سمنان). *دانش‌شناسی*، ۱۵ (۵۸)، ۹۱-۱۰۱.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.7.5

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

مدیریت دانش به تعبیر ساده استفاده از تجربیات ارزشمند کارکنان برای بهبود امور سازمان می‌باشد. سرمایه‌دانشی که در اذهان کارکنان شکل گرفته، خیلی ارزشمند است؛ زیرا بر اساس تجربه زیست در سازمان به دست آمده است. اگر دانش کارکنان مورد بهره‌برداری قرار گیرد باعث ارزش افزوده خدمات کارکنان در سازمان می‌گردد. مدیریت دانش شامل فرآیند شناسایی، سازمان‌دهی، ذخیره‌سازی، انتشار و به‌کارگیری دانش به‌منظور نوآوری سازمانی است (آقاگبونا، اوکوها^۱، ۲۰۲۰). کتابداران در کتابخانه‌های عمومی یک عنصر کلیدی در اجرای مدیریت دانش در تمامی بخش‌های کتابخانه هستند (سیاه‌بیدی و همکاران، ۱۳۹۴).

اندرسون^۲ (۲۰۰۳) نوآوری را به‌عنوان هر تغییر یا سازگاری توصیف می‌کند که ارزش کتابخانه‌های عمومی را برای ذینفعان آن‌ها افزایش دهد نوآوری خدمات را می‌توان به‌عنوان «فرآیند چندمرحله‌ای» مفهوم‌سازی کرد که به‌موجب آن سازمان‌ها ایده‌ها را به محصولات، خدمات یا فرآیندهای جدید یا بهبود یافته تبدیل می‌کنند تا بتوانند خود را با موفقیت در بازار پیش ببرند، رقابت کنند و متمایز شوند (بارگه^۳ و همکاران، ۲۰۰۹). سیویتلو^۴ (۲۰۱۷) نوآوری خدمات را به‌عنوان پاسخ طبیعی کتابخانه‌های عمومی به مشکلات روزانه آن‌ها توصیف می‌کند. اکثر مطالعات نشان می‌دهند که نوآوری‌ها در کتابخانه‌های عمومی شامل دسترسی به اطلاعات، فناوری، خدمات، پشتیبانی و تخصص برای خدمت‌رسانی بهتر به مشتریان و جوامع مختلف است (گورهام و برتوت^۵، ۲۰۱۸). خلاقیت در کتابخانه‌ها از جنبه‌های داخلی و خارجی قابل بررسی است. بعد داخلی بر فراهم کردن شرایط بروز خلاقیت در بین کارکنان کتابخانه نظارت دارد و بعد بیرونی شرایط خلاقیت استفاده‌کنندگان از کتابخانه را در نظر می‌گیرد (سهیلی و خاصه^۶، ۲۰۱۵). نوآوری‌ها نقش مهمی برای کتابخانه‌های عمومی و مراجعین آن‌ها ایفا می‌کنند (سین و وکاری^۷، ۲۰۱۵). یکی از اهداف مهم تمامی فعالیت‌های نوآورانه، بهبود عملکرد و ارتقای اثربخشی سازمان است (هاولز و تتر^۸، ۲۰۰۴). نوآوری‌ها به کتابخانه‌های عمومی کمک می‌کنند تا نتایج مثبت اجتماعی-اقتصادی و یادگیری مادام‌العمر را برای مشتریان، جوامع و سایر ذینفعان خود ایجاد کنند.

مدیریت دانش به دو دلیل اهمیت دارد. دلیل نخست این است که امروزه بیشتر مشاغل به اطلاعات نیاز دارند. دوم فناوری‌های اطلاعاتی دستگاه‌های اجتماعی را تغییر داده و خلاقیت در کارکنان تحت تأثیر آن است (محمدمدی فرانی، ۱۳۹۸). امروزه سازمانی موفق می‌شود که به دانش جدید سازمانی دسترسی داشته باشد. مدیریت مؤثر تمام دانش تولیدشده در یک سازمان اغلب به‌عنوان معیاری کلیدی برای نوآوری محصولات و خدمات جدید در سازمان شناخته می‌شود (اسلام^۹ و همکاران، ۲۰۱۷).

مکی زاده و فرزین یزدی (۱۳۹۴) در تحقیقی ابعاد سیستم مدیریت دانش و نوآوری و ارزیابی وضعیت آن‌ها در کتابخانه‌های عمومی شهر یزد را بررسی کرد. یافته‌ها نشان داد کلیه ابعاد مدیریت دانش به‌جز بعد «خلق و کسب دانش» بر نوآوری تأثیر دارند.

خواست (۱۳۹۶) در پژوهش خود رابطه مدیریت دانش و نوآوری سازمانی در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی بررسی کرد و به این نتیجه رسید که بین مدیریت دانش و نوآوری سازمانی رابطه معناداری وجود دارد.

بستامی (۱۳۹۷) در پژوهش خود رابطه مدیریت دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که چنانچه مدیریت کتابخانه و کتابداران دانش سازمانی خود را اجرا کنند، کتابخانه می‌تواند با ایده‌های خلاق خود نیاز کاربران را برآورده سازد.

1. Aghaegbuna & Ukoha

2. Anderson

3. Baregheh

4. Civitello

5. Gorham and Bertot

6. Soheili & Khasseh

7. Sin and Vakkari

8. Howells & Tether

9. Islam

محمدی فرانی (۱۳۹۸) در تحقیقی نقش مکانیزم‌های مدیریت دانش جهت بهبود نوآوری در کتابخانه‌های عمومی قزوین را بررسی کرد. نتایج نشان داد طرح‌های انگیزشی و سیستم‌های تشویقی می‌تواند بر علاقه کارمندان برای یافتن راه‌حل‌های نوآوری مؤثر باشد.

محمودی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به شناسایی نقش مدیریت دانش در تأثیر اجرای سرمایه‌های فکری بر نوآوری در کتابخانه‌های عمومی پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که شناسایی، بهبود و تقویت سرمایه فکری و ابعاد آن به‌عنوان یکی از قابلیت‌های مهم کتابخانه‌های عمومی در خلق، ذخیره، تسهیم، کاربرد، ارزیابی دانش سازمانی، می‌تواند باعث توسعه فعالیت‌های نوآورانه شود.

اسلام^۱ و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهش خود چارچوبی برای مدیریت دانش برای نوآوری خدمات در کتابخانه‌های دانشگاهی ارائه کردند. یافته‌های اولیه نشان داد کتابداران از این چارچوب پشتیبانی می‌کنند.

وگو، اکره^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی تأثیر مدیریت دانش بر نوآوری خدمات می‌پردازد. به این نتیجه رسیدند که جذب/ایجاد دانش به اشتراک‌گذاری/انتقال دانش و کاربرد/استفاده از دانش به‌طور قابل توجهی بر نوآوری خدمات در کتابخانه‌های دانشگاه تأثیر می‌گذارد.

ساتایاراکاسا و بون آیت^۳ (۲۰۱۸) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که مدیریت دانش تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد نوآوری محصول دارد.

برهم^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود به بررسی اثر مدیریت دانش بر نوآوری خدمات سازمان‌ها پرداختند. نتایج نشان داد بین مدیریت دانش با نوآوری رابطه مستقیمی وجود دارد.

لام^۵ و همکاران (۲۰۲۱) مطالعه‌ای به‌منظور بررسی رابطه بین فرهنگ سازمانی، مدیریت دانش و قابلیت نوآوری در محیط نوآوری انجام دادند. نتایج نشان داد که مدیریت دانش به‌شدت با قابلیت نوآوری همبستگی دارد.

استنتاج از نتایج پژوهش‌های داخل کشور نشان می‌دهد که بعضی از پژوهش‌ها روی موضوع رابطه مدیریت دانش و نوآوری خدمات در کتابخانه‌ها پرداختند و به این نتیجه رسیدند که کتابخانه می‌تواند با اجرای طرح‌ها و ایده‌های خلاق، خدمات خود را مطابق با نیاز روز کاربران کنند و رضایت آنان را فراهم آورند. هم‌چنین بین مدیریت دانش و نوآوری رابطه معناداری وجود دارد.

استنتاج از نتایج پژوهش‌های خارج کشور نشان می‌دهد که بیشتر روی مسائل مدیریت دانش و نوآوری خدمات در کتابخانه‌های دانشگاهی تمرکز داشته‌اند و به این نتیجه رسیدند که جذب/ایجاد دانش به اشتراک‌گذاری/انتقال دانش و کاربرد/استفاده از دانش به‌طور قابل توجهی بر نوآوری خدمات در کتابخانه‌های دانشگاه تأثیر می‌گذارد در نتیجه، فرآیند نوآوری خدمات را می‌توان در کتابخانه‌های دانشگاهی با استفاده از مراحل چرخه مدیریت دانش افزایش داد.

در دنیای پیچیده کنونی، سازمان‌ها در رقابت با سایرینی که از فرصت‌ها بیشتترین استفاده را می‌کنند موفق هستند و این امر جز با افزایش خلاقیت و نوآوری در سازمان میسر نمی‌شود. امروزه در کتابخانه‌ها جذب کاربر و رضایت وی از طریق کتابداران بسیار مهم است لذا کتابداران باید نوآور باشند. برای همین خلاقیت و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های عمومی مهم است. نوآوری‌ها فرصتی برای کتابخانه‌های عمومی فراهم می‌آورد تا موقعیت خود را برای انطباق بهتر با نیازها و اولویت‌های متغیر جوامع تغییر دهند. نوآوری‌ها، به‌طور کلی، از گنجاندن ایده‌های جدید ضروری برای آینده کتابخانه حمایت می‌کنند. نوآوری و مدیریت دانش می‌تواند برای سازمان ارزشمند باشند. شناسایی رابطه مدیریت دانش با نوآوری سبب افزایش کارایی سازمان می‌شود. کتابخانه‌های عمومی برای ارائه خدمات به کاربران خود به کتابداران باتجربه و خلاق نیاز دارند تا بتوانند از دانش و تجربه آنان استفاده نمایند. علاوه بر این، با استفاده از ایده‌های خلاق و اشتراک دانش می‌تواند باعث ارتباط افراد شده و تعالی سازمان و جایگاه خود را در جامعه حفظ نمایند. بررسی‌ها نشانی می‌دهد

1. Islam

2. Ugwu & Ekere

3. Sattayarakasa & Boon- itt

4. Barham

5. Lam

تاکنون پژوهشی به بررسی رابطه مدیریت دانش و نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی سمنان پرداخته است و در کتابخانه‌های دانشگاهی به این زمینه پرداخته‌اند. کتابخانه‌های عمومی با توجه به جامعه استفاده‌کنندگان، خدمات و اهداف با سایر کتابخانه‌ها تفاوت دارند. در این پژوهش تلاش شده به رابطه بین مدیریت دانش با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان پرداخته شود و نیز به این سؤال پاسخ داده شود: آیا بین ابعاد مدیریت دانش با نوآوری خدمات کتابخانه‌های عمومی رابطه وجود دارد؟

هدف اصلی این پژوهش بررسی رابطه بین مدیریت دانش با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی است.

اهداف فرعی پژوهش: تعیین وضعیت مدیریت دانش و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های عمومی استان سمنان،

و تعیین رابطه ابعاد مختلف مدیریت دانش با خدمات نوآورانه در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان می‌باشد.

فرضیه اصلی پژوهش: وضعیت مدیریت دانش و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های استان سمنان در وضع مطلوبی قرار دارد.

فرضیه فرعی اول: بین ابعاد مختلف مدیریت دانش (کسب و خلق دانش^۱، اشاعه و انتقال دانش^۲، کاربرد و استفاده از دانش^۳) با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه فرعی دوم: بین مدیریت دانش کل (تمام ابعاد مدیریت دانش) با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر روش پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان (استان سمنان یک استان کم‌جمعیت است) بوده که شامل ۱۱۰ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی انجام شده است. حجم نمونه طبق جدول مورگان ۸۶ نفر محاسبه گردید. پرسشنامه‌ها بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان توزیع گردید. بعد از توزیع پرسشنامه‌ها، تعداد ۶۹ نفر پرسشنامه تکمیل و برگشت داد شد (نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها ۸۰/۲۳ درصد بوده است) که مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. لازم به ذکر است تعداد کل کارکنان و کتابداران استان سمنان ۱۴۰ نفر می‌باشد که شامل ۱۱۰ نفر کتابدار و ۳۰ نفر نیروهای غیرکتابدار و ستادی بوده‌اند که با توجه به اهداف پژوهش پرسشنامه بین جامعه کتابداران بر اساس برآورد حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان توزیع شده و داده‌های پژوهش گردآوری گردید.

روش گردآوری اطلاعات در پژوهش حاضر پیمایشی و کتابخانه‌ای است، از روش کتابخانه‌ای جهت گردآوری اطلاعات در زمینه مبانی نظری و تدوین چارچوب نظری پژوهش استفاده شده است. از روش پیمایشی نیز با استفاده از ابزار گردآوری داده‌ها که از پرسشنامه (اسلام و همکاران، ۲۰۱۷) استفاده و پس از اعتباریابی میان جامعه موردپژوهش توزیع گردید. روایی آن در پژوهش بستانی (۱۳۹۷) تأیید شده بود. برای تحلیل پایایی پژوهش از آلفای کرونباخ استفاده گردید که در پژوهش حاضر ۰/۹۳ به دست آمد. داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار اسپاس پی اس نسخه ۲۴ تجزیه و تحلیل شد. برای آزمون فرضیه اصلی آزمون تی تک نمونه‌ای، برای فرضیه‌های فرعی از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد. از آزمون تی تک نمونه‌ای باهدف بررسی وضعیت مدیریت دانش و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های استان سمنان، آزمون همبستگی باهدف بررسی رابطه مدیریت دانش با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان و آزمون تحلیل رگرسیون باهدف پیش‌بینی نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان بر اساس مؤلفه‌های مدیریت دانش استفاده گردید.

1. Knowledge creation/capture

2. Knowledge sharing/transfer

3. Knowledge application/use

یافته‌ها

بررسی داده‌های پژوهش در حیطه اطلاعات جمعیت شناختی نشان داد که اکثر آن‌ها زن (۸۹/۹ درصد)، متأهل (۷۲/۵ درصد)، در دامنه سنی ۳۱-۴۰ سال (۴۳/۵) و دارای تحصیلات کارشناسی (۷۲/۵ درصد) بودند. افزون بر این، یافته‌های توصیفی نشان داد وضعیت استخدامی اکثر شرکت‌کنندگان رسمی آزمایشی است (۴۳/۵ درصد) و بین ۱۶-۲۰ سال سابقه کار دارند (۳۳/۳ درصد). اطلاعات جمعیت شناختی در جدول شماره ۱، نمایش داده شده است.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت شناختی و پایه شرکت‌کنندگان

متغیر	فراوانی	درصد
جنسیت		
مرد	۷	۱۰/۱
زن	۶۲	۸۹/۹
وضعیت تأهل		
مجرد	۱۹	۲۷/۵
متأهل	۵۰	۷۲/۵
دامنه سنی		
۲۱-۳۰ سال	۱۲	۱۷/۴
۳۱-۴۰ سال	۳۰	۴۳/۵
۴۱-۵۰ سال	۲۶	۳۷/۷
۵۱ سال و بیشتر	۱	۱/۴
میزان تحصیلات		
کارشناسی ارشد	۱۹	۲۷/۵
کارشناسی	۵۰	۷۲/۵
وضعیت استخدام		
قراردادی	۱۰	۱۴/۵
پیمانی	۱۹	۲۷/۵
رسمی آزمایشی	۳۰	۴۳/۵
رسمی قطعی	۱۰	۱۴/۵
سابقه کار		
۵ سال و کمتر	۱۰	۱۴/۵
۶-۱۰ سال	۱۴	۲۰/۳
۱۱-۱۵ سال	۶	۸/۷
۱۶-۲۰ سال	۲۳	۳۳/۳
۲۱-۲۵ سال	۱۴	۲۰/۳
۲۹ سال و بیشتر	۲	۲/۹

میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش در جدول ۲ ارائه شده است. نتایج توصیفی نشان می‌دهد میانگین (انحراف معیار) نوآوری در خدمات کتابخانه ۳۳/۵۷ (۴/۳۰) به دست آمده است. افزون بر این، میانگین (انحراف معیار) نمره کلی مدیریت دانش ۸۲/۵۳ (۱۴/۷۰) محاسبه شد. همچنین، میانگین (انحراف معیار) زیر مقیاس‌های مدیریت دانش شامل کسب و خلق دانش، اشاعه و انتقال دانش و استفاده و کاربرد دانش به ترتیب ۲۴/۴۶ (۳/۹۷)، ۲۴/۵۲ (۵/۱۹) و ۳۳/۵۵ (۶/۴۶) به دست آمد. برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد و نتایج نشان داد که متغیرهای پژوهش از منحنی نرمال تبعیت می‌کند.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین نظری	میانگین نمونه	انحراف معیار	آزمون تی تک نمونه‌ای	
				آماره t	معناداری
نوآوری در خدمات کتابخانه	۲۱	۳۳/۵۷	۴/۳۰	۲۴/۲۴۸	۰/۰۰۰**
کسب و خلق دانش	۲۱	۲۴/۴۶	۳/۹۷	۷/۲۴۳	۰/۰۰۰**
اشاعه و انتقال دانش	۱۸	۲۴/۵۲	۵/۱۹	۱۰/۴۲۲	۰/۰۰۰**
استفاده و کاربرد دانش	۲۴	۳۳/۵۵	۶/۴۶	۱۲/۲۷۴	۰/۰۰۰**
مدیریت دانش	۶۳	۸۲/۵۳	۱۴/۷۰	۱۱/۰۳۶	۰/۰۰۰**

فرضیه اصلی پژوهش این بود که وضعیت مدیریت دانش و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های استان سمنان در وضع مطلوبی قرار دارد. برای آزمون فرضیه اصلی پژوهش و در راستای رسیدن به اهداف پژوهش از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور بررسی مطلوب بودن وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مبین آن بود که در تمامی متغیرهای مورد بررسی، میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتر بود ($P < ۰/۰۵$) که بیانگر آن است در کارکنان کتابخانه‌های عمومی سمنان وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مطلوب است؛ بنابراین فرضیه اصلی پژوهش تأیید گردید.

برای بررسی فرضیه‌های فرعی پژوهش به منظور بررسی رابطه بین مدیریت دانش و نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج بررسی در جدول ۳ نمایش داده شده است.

جدول ۳. ماتریس همبستگی مدیریت دانش با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵
۱ کسب و خلق دانش	۱				
۲ اشاعه و انتقال دانش	۰/۷۶۴**	۱			
۳ استفاده و کاربرد دانش	۰/۷۵۸**	۰/۹۱۰**	۱		
۴ مدیریت دانش	۰/۸۷۴**	۰/۹۶۰**	۰/۹۶۶**	۱	
۵ نوآوری در خدمات کتابخانه	۰/۶۵۸**	۰/۷۰۹**	۰/۷۸۸**	۰/۷۸۲**	۱

$$P < ۰/۰۵^* P < ۰/۰۱^{**}$$

فرضیه فرعی اول پژوهش این بود که بین ابعاد مختلف مدیریت دانش (کسب و خلق دانش، اشاعه و انتقال دانش، کاربرد و استفاده از دانش) با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان رابطه معناداری وجود دارد.

بر اساس داده‌های جدول شماره ۳، نتایج ماتریس همبستگی مبین آن است که بین مدیریت دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P=0/000$ ؛ $r=0/782$). افزون بر این، بین زیرمقیاس‌های کسب و خلق دانش ($P=0/000$ ؛ $r=0/658$)، اشاعه و انتقال دانش ($P=0/000$ ؛ $r=0/709$)، استفاده و کاربرد دانش ($P=0/000$ ؛ $r=0/782$) با نوآوری در خدمات کتابخانه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ بنابراین فرضیه فرعی اول پژوهش تأیید می‌گردد.

فرضیه فرعی دوم پژوهش این بود که بین مدیریت دانش کل (تمام ابعاد مدیریت دانش) با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی سمنان رابطه معناداری وجود دارد. بر اساس نتایج جدول ۴، ضریب همبستگی برابر $R=0/802$ و ضریب تعیین برابر $R^2=0/643$ محاسبه شد؛ بنابراین، زیرمقیاس‌های مدیریت دانش می‌توانند $64/3$ درصد از تغییرات نوآوری در خدمات کتابخانه را پیش‌بینی کنند. مقدار F به‌دست آمده که در سطح خطای کوچک‌تر از $0/01$ معنادار است، نتایج نشان می‌دهد مدل رگرسیونی به‌دست آمده مدل خوبی است و به کمک آن می‌توان تغییرات نوآوری در خدمات کتابخانه را بر اساس زیرمقیاس‌های مدیریت دانش تبیین کرد و ضرایب محاسبه‌شده از نظر آماری معنادار هستند. در تفسیر نتایج این مدل رگرسیونی می‌توان اظهار داشت به ازای افزایش یک انحراف استاندارد در میزان هر یک از زیرمقیاس‌های کسب و خلق دانش، اشاعه و انتقال دانش، استفاده و کاربرد دانش میزان نوآوری در خدمات کتابخانه به ترتیب به میزان $0/231$ ، $0/146$ و $0/746$ انحراف استاندارد تغییر خواهد یافت.

جدول ۴. نتایج رگرسیون چندگانه برای تعیین سهم زیرمقیاس‌های مدیریت دانش در پیش‌بینی نوآوری در خدمات کتابخانه

مدل	متغیر پیش‌بین	B	B	R	R ²	F	Sig.
	(ثابت)	-	۱۳/۷۳۸				
۱	کسب و خلق دانش	۰/۲۳۱	۰/۲۵۰				
	اشاعه و انتقال دانش	۰/۱۴۶	۰/۱۲۱	۰/۸۰۲	۰/۶۴۳	۳۸/۹۵۱	۰/۰۰۰
	استفاده و کاربرد دانش	۰/۷۴۶	۰/۴۹۸				

$P < 0/05$ * $P < 0/01$ **

بحث و نتیجه‌گیری

ما در این پژوهش به دنبال بررسی رابطه مدیریت دانش با نوآوری خدمات در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان بودیم. بر اساس نتایج پژوهش، فرضیه اصلی پژوهش تأیید گردید و نتایج نشان داد که وضعیت مدیریت دانش و نوآوری در خدمات کتابخانه‌های عمومی استان سمنان در وضع مطلوبی قرار دارد. بررسی مطلوب بودن وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مبین آن بود که در تمامی متغیرهای مورد بررسی، میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتری برخوردار بود و کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان ایده‌های نو دارند و به کاربران خدمات جدید ارائه می‌دهند. در صورت برنامه‌ریزی برای افزایش خلاقیت نتایج آن در سطح کیفیت خدمات کتابخانه‌ها محسوس خواهد بود.

نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای به‌منظور بررسی مطلوب بودن وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مبین آن بود که در تمامی متغیرهای مورد بررسی، میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتر بود ($P < 0/05$) که بیانگر آن است که در کارکنان کتابخانه‌های عمومی سمنان وضعیت نوآوری در خدمات کتابخانه و مدیریت دانش مطلوب است. نتایج این قسمت از پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های پیشین همچون بستامی (۱۳۹۷) همخوانی دارد. بالاترین میانگین مربوط به مدیریت دانش ($82/53$) و کمترین میانگین مربوط به کسب و خلق دانش ($24/45$) است. بالاتر بودن میانگین مدیریت دانش در کتابخانه به این معنی است که کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان

از مدیریت دانش مطلوبی برخوردار هستند و این نشان‌دهنده این است که مدیریت دانش در سازمان از اهمیت برخوردار بوده و در کتابخانه‌های عمومی استان سمنان اجرایی می‌شود.

از آنجایی که کمترین میانگین مربوط به کسب و خلق دانش (۲۴/۴۵) بوده است، با توجه به پایین بودن میانگین کسب و خلق دانش در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان، شایسته است مدیران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان در این زمینه مشوق‌هایی بگذارند تا خلق و کسب دانش در سازمان نهادینه شود و از این طریق مزیت رقابتی سازمان را بالاتر ببرند.

نتایج ماتریس همبستگی نشان داد که بین مدیریت دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. طبق نتایج می‌توان بیان کرد مدیریت دانش نقش مهمی را با فرهنگ سازی تسهیم دانش در کتابخانه‌ها در فرایند نوآوری بر عهده دارد. به کارگیری مدیریت دانش در کتابخانه‌های عمومی کتابداران را توانا می‌کند. در نتیجه، فرآیند نوآوری خدمات را می‌توان در کتابخانه‌ها با استفاده از مراحل چرخه مدیریت دانش افزایش داد. نتایج این قسمت از پژوهش با پژوهش‌های پیشین نظیر (وگوو، اکره، ۲۰۱۸)، (اسلام و همکاران، ۲۰۱۷)، (لام و همکاران، ۲۰۲۱)، (بستامی، ۱۳۹۷)، (خواست، ۱۳۹۶)، (مکی‌زاده و فرزین یزدی، ۱۳۹۴)، (ساتاپاراکاسا و بون آیت، ۲۰۱۸)، (برهم و همکاران، ۲۰۲۰)، (محمودی فرانی، ۱۳۹۸)، (محمودی و همکاران، ۱۴۰۰) همخوانی دارد.

افزون بر این، بین زیرمقیاس‌های کسب و خلق دانش، اشاعه و انتقال دانش، استفاده و کاربرد دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. کتابدارانی که روابط اجتماعی خوبی با دیگران داشته باشند، مهارت‌های بیشتری در بهره‌گیری خلاقیت خواهند داشت و شانس موفقیت در دنیای کنونی را افزایش می‌دهد. زیرا کتابخانه‌ها می‌توانند با به کارگیری طرح‌های نو در خدمات خود، نیازهای روز کاربران را فراهم نمایند و سبب جلب رضایتشان شوند.

نتایج این پژوهش درک درست کتابداران از مدیریت دانش و نوآوری خدمات و نقش مدیریت دانش در ایجاد تغییرات نوآورانه در خدمات کتابخانه را ارائه می‌دهد. دانستن تأثیر مدیریت دانش بر نوآوری خدمات برای کتابداران مهم است. مدیریت کتابخانه‌ها باید محیط کاری دوستانه‌ای ایجاد کند که اعتماد، کسب دانش و به اشتراک‌گذاری بین کتابداران را ارتقا دهد. این کارها برای ساختار سازمانی حمایتی و سبک مدیریتی که نگرش و رفتار کارکنان را برای تقویت نوآوری سازمانی شکل می‌دهد مورد نیاز است. خلاقیت یک سازمان، کلیدی برای درک اثربخشی، رشد و بقای سازمان است. نادیده گرفتن رابطه بین قابلیت نوآوری و مدیریت دانش ممکن است محیط کسب و کار را تضعیف کند.

با توجه به اهمیت نوآوری و استفاده از آن برای ارائه خدمات در کتابخانه‌ها، باید توجه داشت که علاوه بر نتایج مهم مدیریت دانش برای استفاده از خدمات نوآوری در بین کتابداران باید از پتانسیل نوآوری‌های کاربران کتابخانه‌ها در ارائه خدمات مورد علاقه و نیاز آنان نیز استفاده نمود. پژوهش حاضر ارزش استفاده از پتانسیل نوآوری کتابداران را نشان داده است؛ اما اینکه چگونه می‌توان از توانمندی هر دو این منابع (کتابداران و کاربران) برای نوآوری خدمات کتابخانه‌های عمومی استفاده نمود مسئله مهمی است که شایسته توجه است تا در پژوهش‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد.

- طبق یافته‌های به‌دست‌آمده پژوهش، بین مدیریت دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه‌های استان سمنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد، در این راستا پیشنهاد می‌شود:

۱. مدیران با اختصاص بودجه کارگاه‌هایی برای کارکنان ایجاد کنند تا زمینه‌ساز تفکر خلاق و شکل‌گیری ایده‌های جدید شوند.

۲. به ایده‌های خلاقانه و جدید خدمات کارکنان پاداش مناسب داده شود و از کتابداران خلاق حمایت شود.

- با توجه به پایین بودن میانگین کسب و خلق دانش در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان، شایسته است مدیران کتابخانه‌های عمومی استان سمنان در این زمینه مشوق‌هایی بگذارند تا خلق و کسب دانش در سازمان نهادینه شود و از این طریق مزیت رقابتی سازمان را بالاتر ببرند.

منابع

- بستامی، ن. (۱۳۹۷). بررسی رابطه مدیریت دانش با نوآوری در خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی شهر کرمانشاه. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور کرمانشاه].
- خواست، ز. (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین مدیریت دانش و نوآوری سازمانی در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) مشهد].
- رجوعی، م.، عربشاهی، م.، و مغانی، ح. (۱۳۹۵). رابطه متغیرهای طراحی ساختار سازمانی و اجرای مدیریت دانش در کتابخانه‌های عمومی شهر مشهد. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۲(۱)، ۳۱-۵۲.
- قادری سیاه‌بیدی، و.، جعفری، م.، و فامیل روحانی، ع. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین فرهنگ سازمانی و مدیریت دانش در کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۲(۱)، ۹۵-۱۲۰.
- محمدی فرانی، م. (۱۳۹۸). نقش مکانیزم‌های مدیریت دانش جهت نوآوری در کتابخانه‌های عمومی استان قم. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور قم].
- محمودی، ع.، زارعی، ع.، و فامیل روحانی، ع. (۱۴۰۰). بررسی تأثیر سرمایه‌های فکری بر نوآوری، با میانجی‌گری مدیریت دانش در کتابخانه‌های عمومی ایران. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۷(۳)، ۱۷-۶۰.
- مکی زاده، ف.، و فرزین یزدی، م. (۱۳۹۴). شناسایی ابعاد سیستم مدیریت دانش در کتابخانه‌های عمومی و تحلیل تأثیر آن بر توسعه نوآوری (مطالعه موردی: استان یزد). *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۱(۳)، ۴۲۵-۴۴۷.

References

- Aghaegbuna, A. & Ukoha, O. (2020). Developing organizational innovation capabilities through knowledge management: evidence from refining companies in nigeria. *Social and Management Sciences*, 6(3), 41-30.
- Anderson, S. (2003). The place to go: The 135th Street branch library and the Harlem renaissance. *Library Quarterly*, 73(4), 383-421.
- Baregheh A., Jennifer R. and Sambrook, k. S. (2009). Towards a multidisciplinary definition of innovation. *Management Decision*, 47(8), 1323-1339.
- Barham, H., Dabic, M., Daim, T., & Shifrer, D. (2020). The role of management support for the implementation of open innovation practices in firms. *Technology and society*, 63, 1-8.
- Bastami, N. (2017). *Investigating the relationship between knowledge management and innovation in the services of university libraries in Kermanshah*. [Master's thesis, Payam Noor University, Kermanshah]. [In persian]
- Biragel, M., & Jittens, D. (2015). Startup strategy idea, entrepreneurship and innovation. *Translated by Samia Mardami*. [In persian]
- Biranvand, A., Soheili, F., & Khasseh, A. (2015). Creativity of Librarians in Public Libraries: Case Study of Public Libraries of Fars Province (Iran). *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. Paper 1308.
- Chavet, Z. (2016). *Investigating the relationship between knowledge management and organizational innovation in the organization of libraries, museums and the Astan Quds Razavi Document Center*. [Master's Thesis Imam Reza International University (AS) Mashhad]. [In persian]
- Chen, C., Huang, J., & Hsiao, Y. (2010). Knowledge management and innovativeness: The role of organizational climate and structure. *International Journal of Manpower*, 31, 848-870.
- Civitello A. (2017). Libraries, innovation, and literacy. *Public Libraries*, 56(6), 9-10.
- Dargahi, H., Asadi, S., Ahmadi, B., & Mahmoudi, M. (2016). Investigating the relationship between knowledge management and creativity and organizational innovation in teaching hospital employees of Tehran University of Medical Sciences. *Hospital Quarterly*, 17 (1), 9-20. [In persian]
- Foss, N. (1996). Knowledge – Based Approaches To The Theory Of The Firm; Some Critical Firm As An Epistemic Community: The Knowledge – Based View Revisited. *Industrial And Corporate Change*, 19(6), 1801 – 1828.
- Gorham, U. & Bertot, J. (2018). Social innovation in public libraries: Solving community challenges. *Library Quarterly*, 88(3), 203-207.

- Hassanzadeh, M., Zarei, I., & Helalian, F (2014). The relationship between knowledge sharing and creativity and innovation among the librarians of the central libraries of Tarbiat Modares University, Islamic Azad University, Faculty of Science and Research and Medical Sciences in Tehran. *Information Systems and Services*, 4(3&4), 23-36. [In persian]
- Howells, J.R.L., & Tether, B.S. (2004), Innovation in services: Issues at stake and trends: a report for the European Commission, *INNO-Studies 2001: lot 3 (ENTR-C/2001)*, Brussels.
- Islam, M. A. Agarwal, N.K & IKEDA. M (2017). International Federation Library Associations and Institutions. (*IFLA*), 43 (3), 266-281.
- Jean, R.B., Kim, D., Chiou, J., & Calantone, R. (2018). Strategic orientations, joint learning, and innovation generation in international customer-supplier relationships. *International Business Review*, 27, 838–851.
- Lam, L., Nguyen, P. Le, N.ran, K. (2021).The Relation among Organizational Culture, Knowledge Management, and Innovation Capability: Its Implication for Open Innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7, 66.
- Makizadeh, F.& Farzin Yazdi, M. (2014). Identifying the dimensions of the knowledge management system in public libraries and analyzing its impact on the development of innovation (case study: Yazd province). *Information Research and Public Libraries*, 21(3), 425-447. [In persian]
- Mahmoudi, A., Zarei, A., & Famil Rohani, A. (1400). Investigating the effect of intellectual capital on innovation, with the mediation of knowledge management in public libraries in Iran. *Information Management Sciences and Techniques*, 7 (3), 60-17. [In persian]
- Mohammadi Farani, M. (2018). *The role of knowledge management mechanisms for innovation in public libraries of Qom province*. [Master's Thesis, Payam Noor University, Qom]. [In persian]
- Nir, N. & Jekar, Abdul, R. (2011). The relationship between knowledge management and creativity among the librarians of university libraries in Shiraz. *Health Information Management*, 9(2), 224-232. [In persian]
- Qadri,V., Jafari, M., & Famil, A. (2014). Investigating the relationship between organizational culture and knowledge management in Kermanshah public libraries. *Information Research and Public Libraries*, 22(1), 120-95. [In persian]
- Salamann, H., Dous, M., Kolbe, L., & Brenner, W. (2005). Rejuvenating customer management: How to make knowledge for, from and about customers work. *European Management Journal*, 23(4), 392-403.
- Sattayaraksa, T. & Boon-itt S. (2018). The roles of CEO transformational Leadership and organization factors on product innovation performance. *European Journal of innovation Management*, 20(2), 227-249.
- Sin, S. & Vakkari P. (2015). Perceived outcomes of public libraries in the US. *Library & Information Science Research*, 37(1), 209–219.
- Townley, C.T. (2001). Knowledge management and academic libraries. *College & Research Libraries*, 62(1), 44-55.
- Ugwu, C.I. & Ekere, J.N. (2018). The role of knowledge management in providing innovative services in university libraries in Nigeria: A structural equation modeling approach", *Global Knowledge. Memory and Communication*, 67(6/7), 350-376.

Comparative study of services and resources of Iranology section in the selected libraries of Iran and India

Zohreh Mirhosseini^{1*} | Somayeh Mottaghi-Al-Hagh²

1-Associate Professor of Islamic Azad University, North Tehran Branch, PhD in Information Science. (Corresponding Author) zmirhosseini@yahoo.com

2-Lecturer at the non-profit Hyrcania University of Bandar-e-Gaz, Master of Information Science and Knowledge so.motaghi@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: The aim of this study is a Comparative study of services and resources of Iranology sections in the selected libraries of Iran and India
Article history: Received: 07 August 2022 Received in revised form: 05 September 2022 Accepted: 30 September 2022 Published online: 30 September 2022	Methodology: This research is an applied one by purpose and used comparative survey method. The statistical population of this study includes managers and resources of Iran and India Iranian Studies Centers include the National Library, the Iranian Studies Foundation, Khodabakhsh Library, and the Central Library of the Osmania University. Data collection tools were checking log and questionnaire. The results were analyzed by Excel software. In examining the services of Iranian studies centers, a researcher-made questionnaire in the form of 5 main questions in the Likert scale has been used.
Keywords: Iranology, Orientalism, National Library of Iran, Persian Studies Foundation, Central Library of Osmania University, Khoda Bakhsh Library	Results: The findings showed that most sources of Iranology in Iran are in Persian and English language, but in India it is mostly in English, Pahlavi, Persian and Arabic language and the subject diversity of resources in the subject areas of Indian Iranology Centers is more than Iranian Iranology Centers and most of the services provided (lending, use of references and information) in Iranian and Indian Iranian Studies Centers belong to Professors, researchers and students. Also, research services are the most services of the Iranian Studies Foundation, National Library, Osmania Central Library and the Khodabakhsh Library for the community of researchers, Iranologists and students. In addition the original source in the centers of Iran microfilm and electronic versions in the centers of India include the most how to use the resources and the most important way of cooperation between the centers of Iranology is cooperation through Iranologists and lending resources.
	Conclusion: The results showed that the resources and services of Selected Libraries of India are better than Iran. Therefore, Iranian authorities should provide the necessary grounds for the development of their services and information resources.

Cite this article: Mirhosseini, Z., Mottaghi-Al-Hagh, S. (2022). Comparative study of services and resources of Iranology section in the selected libraries of Iran and India. *Journal of Knowledge Studies*, 15(58), 102-116.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.8.6

© The Author(s).

Publisher: Islamic Azad University North Tehran Branch

بررسی تطبیقی خدمات و منابع بخش ایران‌شناسی

کتابخانه‌های منتخب ایران و هند

زهرة میرحسینی^{*۱} | سمیه متقی‌الحق^۲

۱- دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی (نویسنده مسئول) zmirhosseini@yahoo.com

۲- مدرس دانشگاه غیرانتفاعی هیرکانیای بندرگز، کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی و معلم مدارس غیرانتفاعی استان گلستان

so.motaghi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: هدف پژوهش حاضر، مطالعه تطبیقی خدمات و منابع بخش ایران‌شناسی کتابخانه‌های منتخب ایران و هند است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۶	روش پژوهش: این پژوهش، کاربردی و از نظر روش انجام پیمایشی - مقایسه‌ای است. جامعه آماری آن شامل مدیران و منابع مراکز ایران‌شناسی ایران و هند شامل کتابخانه ملی، بنیاد ایران‌شناسی، کتابخانه خدا بخش و کتابخانه مرکزی دانشگاه عثمانیه است. ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه واری و پرسشنامه و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها نرم‌افزار اکسل است. در بررسی خدمات مراکز ایران‌شناسی از پرسشنامه محقق‌ساخته در قالب ۵ سؤال اصلی در طیف لیکرت استفاده شده است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۱۴	یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که بیشترین منابع ایران‌شناسی در ایران به زبان فارسی و انگلیسی است اما در هند بیشتر به زبان انگلیسی، پهلوی، فارسی و عربی است و تنوع موضوعی منابع موجود در حوزه‌های موضوعی مراکز ایران‌شناسی هندی نسبت به مراکز ایران‌شناسی ایرانی بیشتر است و بیشتر خدمات ارائه‌شده (امانت‌دهی، استفاده از مراجع و اطلاع‌رسانی) در مراکز ایران‌شناسی ایران و هند متعلق به اساتید، پژوهشگران و دانشجویان است. همچنین خدمات پژوهشی بیشترین خدمات بنیاد ایران‌شناسی، کتابخانه ملی، کتابخانه مرکزی عثمانیه و کتابخانه خدا بخش برای جامعه استفاده‌کننده پژوهشگران، ایران‌شناسان و دانشجویان است. علاوه بر این، ارائه اصل منبع در مراکز ایران و میکروفیلم و نسخه‌های الکترونیکی در مراکز هند بیشترین نحوه استفاده از منابع را شامل می‌شوند و مهم‌ترین نحوه همکاری بین مراکز ایران‌شناسی در ایران از طریق ایران‌شناسان و امانت منابع و در هند نیز از طریق ایران‌شناسان، ارائه خدمات و شناسایی پیشینه است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۸	نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که منابع و خدمات ایران‌شناسی کتابخانه‌های منتخب هند وضعیت بهتری نسبت به ایران دارند. بنابراین مسئولان ایران‌شناسی ایران باید زمینه‌های لازم برای گسترش خدمات و منابع اطلاعاتی خود فراهم کنند.
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	واژه‌های کلیدی: ایران‌شناسی، شرق‌شناسی، کتابخانه ملی، بنیاد ایران‌شناسی، کتابخانه مرکزی دانشگاه عثمانیه، کتابخانه خدا بخش

استناد: میرحسینی، ز.، متقی‌الحق، س. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی خدمات و منابع بخش ایران‌شناسی کتابخانه‌های منتخب ایران و هند. *دانش‌شناسی*،

۱۵(۵۸)، ۱۰۲-۱۱۶.

DOR: 20.1001.1.20082754.1401.15.58.8.6

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

مقدمه

ایران‌شناسی بیش از یک قرن است موضوع تاریخ و تمدن و فرهنگ ایرانی را مطالعه می‌کند. این رشته از دانش را نخست اروپایی‌ها بنا نهادند. ایران‌شناسی دانشی ثابت است و مکتب مقوله‌ای است متغیر که در پیوند با بینش، گرایش و سلیقه دانشمندان است، اما در قلمرو دانش، ایران‌شناسی یعنی دانش شناخت ایران (رجبی، ۱۳۸۱) و مطالعه فرهنگ و تاریخ ایران‌زمین است. ایران‌شناسی شاخه منظمی از دانش (شامل ایران‌شناسی کهن و ایران‌شناسی نو) است که به مطالعه دانش فرهنگی ایران (تاریخ، ادبیات، زبان‌های ایرانی، هنر و فرهنگ ایران کهن و ایران نو و به همراه فرهنگ توده آن) از زمان باستان تا حال می‌پردازد. ایران‌شناسی محدوده جغرافیایی کشورهای امروزی ایران، افغانستان، ازبکستان و تاجیکستان را شامل می‌شود. به‌طور کلی ایران‌شناسی را باید ذیل عنوان کلی‌تر «شرق‌شناسی» قرارداد. چنین تقسیم‌بندی، متضمن این پیام نهفته است که جوامع انسانی وجود دارند که دارای تمامیتی هستند که بتوان آن تمامیت را موضوع دانشی خاص نمود و این دانش خاص، معطوف به پرداختن به کلیت آن مجموعه انسانی با همه مؤلفه‌هایش خواهد بود (آشوری، ۱۳۵۱).

ایران‌شناسی علاوه بر پرداختن به جنبه‌های گوناگون در خود ایران مناطقی که امروزه جزء قلمروی سیاسی ایران نیستند اما گنجینه‌ای از علوم و معارف اسلامی و ایرانی را در خود جای داده‌اند را نیز در برمی‌گیرد. در این میان در سراسر ادوار تاریخی چه پیش از اسلام و چه بعد از اسلام هندویان و ایرانیان نزدیک‌ترین روابط را با یکدیگر داشته‌اند و هرگز خللی در روابط میان آن‌ها وجود نداشته است. اکنون تاریخ ادبیات و نظم و نثر فارسی در میان هند و ایران مشترک است و به همان اندازه که در این هزار سال گذشته نویسنده و سراینده زبان دری در ایران بوده در هندوستان نیز زیسته‌اند (شهریار نقوی، ۱۳۵۳). نوع و ماهیت مراکز هندی که به نوعی در حیطه مراکز ایران و اسلام‌شناسی قرار می‌گیرند، با مؤسسات ایران و اسلام‌شناسی اروپا و جهان غرب تفاوت دارد؛ مؤسساتی که در حوزه ایران‌شناسی در شبه‌قاره هند فعال‌اند، عمدتاً بر روی موضوع زبان و ادب فارسی متمرکز هستند. این امر تفاوت ماهوی این نوع مراکز با مؤسسات حوزه ایران‌شناسی در غرب را مشخص می‌کند که حوزه‌های مطالعاتی مراکز غربی ابعاد وسیع‌تری از مطالعه بر روی فرهنگ و تمدن و تاریخ و ادبیات و ادیان و عرفان و ... ایران را در برمی‌گیرند (طرفداری، ۱۳۹۲).

ایران و هند از زمان‌های قدیم روابط ناگسستنی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی داشته‌اند. تا جایی که اقوام ایرانی و هندی حتی پیش از ورود آریایی‌ها به ایران و هند باهم ارتباط داشته‌اند (ولایتی و دیگران، ۱۳۹۶) که جلوه‌های فرهنگی ایرانی در هند کاملاً آشکار است. تجزیه و تحلیل عناصر فرهنگی و ادبیات مسلمانان در سده‌های میانه، تسلط فرهنگی ایرانیان بر این منطقه را ثابت می‌نماید. علاوه بر این پیوندهای زبانی مردم ایران و هند پیشینه تاریخی طولانی دارد که صرف‌نظر از ریشه‌های مشترک تاریخی بیشتر در اثر مهاجرت فارسی‌زبانان به این سرزمین است (جابری‌نسب، ۱۳۸۸). تا به امروز عمدتاً و به فراوانی زبان و ادب فارسی در شبه‌قاره هند از سده‌های میانه تا دوران حاکمیت استعمار انگلستان بر هندوستان رواج داشته است (طرفداری، ۱۳۹۲). به‌طوری‌که تا اوایل قرن حاضر، زبان فارسی، زبان شعر و ادب هند بود و بیشتر جراید و مجلات لاهور و دهلی و کلکته و بمبئی به زبان فارسی انتشار می‌یافت؛ که این روند بعد از استقلال هند رو به افول گذاشت (مشایخ فریدنی، ۱۳۷۱). بدین جهت می‌توان گفت کتابخانه‌های هند جایگاه کتاب‌ها و نسخه‌های نفیس مربوط به فرهنگ و هنر و معماری و سایر جنبه‌های مربوط به ایران و ایران‌شناسی است. بزرگ‌ترین مجموعه کتب و نسخ خطی فارسی در تمام جهان متعلق به کتابخانه‌های هندوستان است و بالاترین تعداد فرهنگ‌ها و دستورهای زبان فارسی تاکنون در آن کشور تألیف شده و تقریباً کلیه شاهکارهای کلاسیک ادبیات فارسی مانند روزنامه جبل‌المتین قبل از ایران در آن مملکت بچاپ رسیده است (شهریار نقوی، ۱۳۵۳).

یکی از آثار ارزشمندی که در حوزه تاریخ‌نگاری محلی ایران به رشته تحریر درآمده است، تاریخ نیشابور است که توسط ابوعبدالله حاکم نیشابوری (۴۰۵-۳۲۱) تدوین و تصنیف شده است. در حال حاضر نسخه کامل خطی آن در کتابخانه خدابخش هندوستان نگهداری می‌شود. تعداد کتیبه‌ها و الواح فارسی مربوط به این دوره تاریخی در آن کشور بعد از خود ایران از هر جای دیگر بیشتر است و در حال حاضر نیز مراکز تعلیم زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های اوستائی و پهلوی در دانشگاه‌ها و در مراکز غیردانشگاهی یا خصوصی هندوستان از حیث تعداد انستیتوها و مراکز ایران‌شناسی هندوستان در درجات اول است (شهریار نقوی، ۱۳۵۳).

توجه به مراکز ایران‌شناسی در سایر کشورها به‌خصوص کشور هند، آگاهی از منابع و مجموعه گردآوری‌شده توسط آن‌ها، آگاهی از علت فعالیت آن‌ها، اعم از پروژه‌های تحقیقاتی و علمی، نشست‌ها، کنفرانس‌ها، کتاب‌ها، نشریات و بولتن‌های آن‌ها برای محققان داخل کشور نه تنها مفید، بلکه حتی ضروری است. آگاهی از این زمینه‌ها، دست‌آوردهای علمی و فن‌آوری و توسعه فرهنگی و در پی آن‌ها توسعه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را نیز در پی خواهد داشت و از دوباره کاری‌ها جلوگیری کرده و در مسیر تحقیقات، بر دامنه منابع و اطلاعات محققان خواهد افزود و تصویر و شناختی از موقعیت و وضعیت کشور و مردم ما در عرصه بین‌المللی و نگاه دیگران، از خارج، نسبت به ما به دست خواهد داد (میررضوی، ۱۳۸۱).

با توجه به موارد یادشده، بررسی مجموعه منابع و خدمات مراکز ایران‌شناسی ایران و هند و تطبیق و مقایسه این مراکز از اهمیت خاصی برخوردار است. در همین راستا کتابخانه‌های مراکز ایران‌شناسی در شناسایی ظرفیت‌های فرهنگی و پیشینه تاریخی کشور نقش عمده‌ای دارند. مجموعه منابع این مراکز و خدماتی که ارائه می‌دهند با توجه به نوع کتابخانه و مرکز به‌صورت تخصصی و پژوهشی بوده و تعیین و شناسایی و جمع‌آوری منابع آنها مهم است. در این بین یکی از وظایف کتابخانه‌های ملی در همه کشورها، گردآوری، سازمان‌دهی، پژوهش و ذخیره و بازیابی اطلاعات از مجموعه آثاری است که درباره آن کشور منتشر می‌شود؛ بنابراین کتابخانه ملی در ایران برای تحقق این امر بخش مستقلی را برای ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی اختصاص داده و مسئول جمع‌آوری منابع مربوط به ایران است. همچنین بنیاد ایران‌شناسی نیز با هدف مجموعه‌سازی آثار مربوط به ایران تشکیل گردیده است. مراکز ایران‌شناسی به‌عنوان مراکز پژوهشی نیازمند کتابخانه‌های قوی با مجموعه غنی هستند. مجموعه آثار مربوط به ایران در مراکز ایران‌شناسی هند نیز دارای غنای مناسبی بوده و به علت اشتراکات فرهنگی، مسائل تاریخی، مهاجرت شاعران و نویسندگان، انتشار کتاب‌های فارسی در چاپخانه‌های هند و ترجمه آثار ایرانی و ... منابع فارسی در دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های هند نظیر کتابخانه خدابخش و کتابخانه دانشگاه عثمانیه به میزان زیادی موجود است. با توجه به موارد ذکرشده در این پژوهش سعی شده است خدمات و مجموعه مراکز ایران‌شناسی ایران و هند به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار بگیرد.

بررسی‌های انجام شده توسط پژوهشگر نشان داد که پژوهشی با این عنوان در موضوع ایران‌شناسی انجام نشده است. اما در پژوهش‌های انجام شده توسط قربانی (۱۳۸۶) که به ارزیابی ذخیره و بازیابی اطلاعات در بانک‌های اطلاعاتی تحت لوح فشرده ایران‌شناسی پرداخته شد، نشان داد که این بانک‌های اطلاعاتی از نظر ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات وضعیت مناسبی ندارند و از نظر طراحی نرم‌افزار نیز در وضعیت متوسطی قرار دارند. همچنین بررسی تطبیقی پژوهش‌های ایران‌شناسی غربی و شرق‌شناسی؛ با تکیه بر بازنمایی فرهنگ مردم ایران در سفرنامه‌های اروپاییان در دوره قاجار توسط زند (۱۳۸۹) نشان داد که بسیاری از روش‌ها و الگوهای گفتمان شرق‌شناسی در سفرنامه‌های اروپاییان دوره قاجار به کار نرفته و در نتیجه ایران‌شناسی این دوران از الگوهای شرق‌شناسی پیروی نکرده است. در پژوهش دیگری شاکری مطلق و همکاران (۱۳۹۰) به مقایسه کتابخانه‌های ملی ایران، کانادا، استرالیا پرداختند و نشان دادند که کتابخانه و آرشیو ملی کانادا با داشتن امتیازاتی نظیر برنامه‌ریزی دقیق، گستره حمایت از خدمات کتابخانه‌ها، نحوه حراست از میراث ملی، هماهنگی با خدمات آرشیوی و نیز تلاش برای تشویق مردم در استفاده از اطلاعات برای توسعه ملی، از کتابخانه‌های ملی ایران و استرالیا موفق‌تر است. علاوه بر این خاکسار (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود با عنوان "ایران‌شناسی در هند" به بررسی دیدگاه پژوهشگران هندی درباره زبان و ادبیات فارسی و آموزش آن و جایگاه اجتماعی-سیاسی و فرهنگی این زبان در هند پرداخت و نشان داد که علی‌رغم رشد زبان و ادب فارسی طی چند قرن در هند و پدید آمدن آثار ارزشمندی به زبان فارسی که بر غنای زبان و فرهنگ مشترک دو کشور افزود و توجه دانشمندان و مراکز آموزشی به گسترش این زبان را فراهم کرد. در حال حاضر زبان فارسی در هند به دلیل تسلط زبان انگلیسی و رشد و گسترش زبان اردو سیری نزولی داشته و دیگر امیدی به رواج دوباره زبان فارسی در این کشور نمی‌رود. در پژوهش دیگری افکاری و اسکندری (۱۳۹۶) به بررسی ۲۰۸ جلد کتاب چاپ سنگی بنیاد ایران‌شناسی پرداختند و نشان دادند که بیشتر این کتاب‌ها یک مجموعه ادبی و تاریخی پیرامون تاریخ ایران، تاریخ اسلام و تاریخ هند است و حدود ۶٪ کتاب‌ها به زبان اردو هستند. همچنین طباح (۱۳۹۸) با بررسی و تحلیل محتوای

مجلات ایران‌شناسی داخلی (مطالعه موردی: بخارا، پژوهش‌های ایران‌شناسی دانشگاه تهران، مطالعات ایرانی دانشگاه کرمان و مطالعات ایران‌شناسی بنیاد ایران‌شناسی) نشان داد که به موضوعاتی مانند ایران‌شناسان، جغرافیای تاریخی و تمدنی ایران، دانش ایران‌شناسی و اسطوره بیشتر پرداخته شده است.

بررسی بخش امانت کتابخانه‌های دانشگاهی و نقش آن‌ها در تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان توسط یانگ^۱ (۱۹۹۸) نشان داد که فقر مجموعه و ناتوانی آن در برآوردن نیازهای مراجعان، ضعف در برقراری ارتباط صمیمانه از سوی کتابداران از مهمترین عوامل نارضایتی کاربران این کتابخانه‌ها هستند. همچنین بلین و ریزی^۲ (۲۰۰۱) نشان دادند که میزان رضایت مراجعان به کتابخانه با عواملی همچون کیفیت مجموعه، لیاقت و شایستگی کارکنان، سهولت استفاده از فهرست‌ها و پایانه‌های رایانه‌ای، ارتباط مستقیم، و با عواملی همچون پایانه‌های اینترنتی، بانک‌های اطلاعاتی روی سی‌دی‌رام‌ها و همچنین با تعداد نسخه‌های تکراری کتب، ارتباط کمتری دارد. ولی به نظر می‌رسد که این ادعا چندان صحیح نباشد، چون شبکه اینترنت و بانک‌های اطلاعاتی از عوامل اصلی جواب‌گویی به نیازهای اطلاعاتی مراجعان هستند. در پژوهش دیگری مجید^۳ و همکاران (۲۰۰۱) با بررسی تلقی کاربران از اثربخشی کتابخانه‌های کشاورزی در کشور مالزی نشان دادند که کیفیت مجموعه، خدمات و امکانات رابطه نزدیکی با درک کارایی کتابخانه دارند و عوامل دیگری مانند کیفیت و کارایی تبلیغ کتابخانه، مشارکت کاربران در انتخاب مواد کتابخانه، موقعیت مناسب مکانی کتابخانه، مشارکت در برنامه‌های آموزشی، کمک به دسترسی برای استفاده از منابع و امکانات کتابخانه، و تخصص کارکنان کتابخانه نیز نقش مؤثری در کارایی کتابخانه‌ها دارند. علاوه بر این کولن (۲۰۰۱) نیز نشان داد که بین انتظارات استفاده‌کنندگان و خدمات موجود کتابخانه فاصله چشمگیری وجود دارد و استفاده‌کنندگان از کیفیت مجموعه و دسترسی به منابع راضی نیستند.

همچنین کومار^۴ (۲۰۰۷) با بررسی خدمات کیفی کتابخانه دانشگاه جواهر لعل نهرو نشان داد که خدمات کیفی کتابخانه به عواملی مانند کمک به کاربران در تشخیص نیازهای اطلاعاتی‌شان، جلب اعتماد آن‌ها در استفاده از نظام‌های بازیابی اطلاعات، و لذت بخش نمودن تعامل کاربران با کارکنان کتابخانه بستگی دارد. علاوه بر این مقایسه وضعیت فعلی فناوری اطلاعات در کتابخانه‌های پزشکی در کارناتا‌کا، هند و ایران توسط گاندی و توسلی فرحی^۵ (۲۰۱۱) نشان داد که اگرچه کتابخانه پزشکی در هر دو کشور تا حدی دارای سخت‌افزار، نرم‌افزار، و امکانات ارتباطی است اما آن‌ها باید برای رسیدن به سطوح عالی آن تلاش کنند. با این که تعداد زیادی از کتابخانه‌ها نرم‌افزار مدیریت کتابخانه دارند، تنها چند کتابخانه پزشکی در هر دو کشور به طور کامل خودکار هستند. همچنین یافته‌ها نشان داد، کتابداران ایران رتبه عدم حمایت نهادی، بودجه، کارکنان آموزش دیده و ماهر و حرفه‌ای را از مشکلات خود بر شمرده‌اند. عدم دوره برنامه‌ریزی و آموزش، به عنوان مهم‌ترین مشکلات در نرم‌افزار کتابخانه‌ها مطرح شده است. در حالی که هیچ یک از این گزینه‌ها به عنوان مشکلات و موانع در برابر استفاده مؤثر از فناوری اطلاعات توسط کتابخانه‌های پزشکی هند مطرح نشده است. کورادا^۶ (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی رابطه بین مطالعات دانشگاهی درباره ایران در میچی ژاپن (۱۹۱۲-۱۸۶۸) و شرق‌شناسی در دانش غربی پرداخت و نشان داد که بسیاری از محققانی که تعریف خود را از مطالعات ایران محدود به آثار حرفه‌ای منتشر شده از دهه ۱۹۳۰ کرده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که بین مطالعات ایرانی در ژاپن و شرق‌شناسی رابطه‌ای غیرمستقیم وجود دارد. همچنین نشان داد که دانشمندان پیشگام ایران‌شناسی در دوره میچی از یک سو کاملاً از شرق‌شناسی مصون نبودند، اما از سوی دیگر، تحقیقات آنها در مورد ایران ارتباط کمتری با امپریالیسم داشت تا دانش غربی که ادوارد سعید به طور مشهور آن را نقد کرد. در پژوهش دیگری قاسیمو^۷ (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی مطالعات ایرانی در آذربایجان شوری پس از شوری پرداخت و نشان داد که ایران‌شناسی آذربایجانی در مطالعات شرقی شوروی شکل گرفت و در خدمت

1. Young

2. Belline and Rizzi

3. Majid

4. Kumar

5. Tavassoli Farahi, Gandhi

6. Kuroda

7. Gasimov

ملت‌سازی آذربایجان قرار گرفت و اولین کتاب‌های درسی دانشگاهی و مدرسه فارسی نوشته شد و ترجمه شعر کلاسیک فارسی به آذربایجانی نیز گسترش یافت.

به طور کلی جمع‌بندی نتایج پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که پژوهشی در زمینه مقایسه ایران‌شناسی در کتابخانه‌های ایران و هند انجام نشده و با توجه به تنوع و گستردگی منابع ایران‌شناسی در این دو کشور بررسی خدمات و مجموعه مراکز ایران‌شناسی آن‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بنابراین می‌توان گفت که مجموعه کتابخانه‌ها، مدیریت آن‌ها و تشخیص نیاز کاربران آن‌ها درباره ایران‌شناسی بسیار حائز اهمیت است؛ چراکه می‌تواند در تعیین خط‌مشی و بهبود منابع و خدمات و کارکرد مراکز ایران‌شناسی در ایران و شناسایی منابع ایران‌شناسی در هند مؤثر باشد. در نتیجه هدف اصلی این پژوهش مقایسه خدمات و منابع مراکز ایران‌شناسی ایران و هند از طریق پاسخگویی به پرسش‌های زیر است.

۱. وضعیت مجموعه منابع موجود در مرکز ایران‌شناسی منتخب در ایران (کتابخانه ملی و بنیاد ایران‌شناسی) و هند (کتابخانه خدابخش، دانشگاه عثمانیه) از لحاظ فرمت منابع (چاپی و غیر چاپی)، زبان و زمان منابع، نحوه جمع‌آوری منابع و حوزه موضوعی چگونه است؟
۲. وضعیت خدمات ارائه‌شده در مرکز ایران‌شناسی منتخب در ایران (کتابخانه ملی و بنیاد ایران‌شناسی) و هند (کتابخانه خدابخش، دانشگاه عثمانیه) به لحاظ جامعه استفاده‌کننده و نحوه استفاده از منابع و نوع خدمات چگونه است؟
۳. راه کارهای شناسایی منابع و ارائه خدمات و نحوه همکاری بین مرکز ایران‌شناسی ایران و هند کدامند؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش پیمایشی-مقایسه‌ای است. جامعه آماری پژوهش حاضر، ۸ نفر از مدیران بخش ایران‌شناسی کتابخانه‌های کتابخانه ملی ایران (۲ نفر)، کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی ایران (۲ نفر) و مدیران بخش ایران‌شناسی کتابخانه‌های خدابخش هند (۲ نفر) و کتابخانه مرکزی دانشگاه عثمانیه هند (۲ نفر) و ۱۶۸۸۷۷۷ منبع چاپی و غیرچاپی در ایران و هند است که ۲۷۲۳۲۳ منبع آن ایرانی و ۱۴۱۴۴۵۴ منبع آن هندی است. همچنین از میان منابع (۲۵۰۴۷۱) منبع چاپی و (۲۱۸۵۲) منبع غیرچاپی مربوط به ایران و (۱۳۷۶۲۸۲) چاپی و (۳۸۱۷۲) غیرچاپی مربوط به هند است. با توجه به غنی بودن منابع ایران‌شناسی مراکز انتخاب شده به عنوان جامعه آماری این مراکز به عنوان جامعه آماری پژوهش انتخاب شده‌اند. برای بررسی مجموعه مراکز ایران‌شناسی در ایران و هند از یادداشت‌برداری و سیاهه‌وارسی محقق‌ساخته استفاده شده است. در این سیاهه‌وارسی تعداد مجموعه منابع در قالب ۶ سؤال اصلی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین برای بررسی خدمات مراکز ایران‌شناسی از پرسشنامه محقق‌ساخته در قالب ۵ سؤال اصلی در طیف لیکرت از خیلی زیاد تا خیلی کم استفاده شده است و برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از نرم‌افزار اکسل ۲۰۱۳ استفاده شده است.

یافته‌ها

پرسش اول: وضعیت مجموعه منابع موجود در مرکز ایران‌شناسی منتخب در ایران (کتابخانه ملی و بنیاد ایران‌شناسی) و هند (کتابخانه خدابخش، دانشگاه عثمانیه) از لحاظ فرمت منابع (چاپی و غیر چاپی)، زبان و زمان منابع، نحوه جمع‌آوری منابع و حوزه موضوعی چگونه است؟

جدول ۱. توزیع فراوانی فرمت منابع چاپی در مرکز ایران‌شناسی ایران و هند

هند						ایران						فرمت منابع چاپی
جمع کل		کتابخانه دانشگاه عثمانیه		کتابخانه خدابخش		جمع کل		بنیاد ایران‌شناسی		کتابخانه ملی		
عثمانیه	خدابخش ش	درصد	تعداد	درصد	تعداد	بنیاد	ملی	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۸۳۴۲۴ ۲	۵۴۲۰۴۰	۰/۰۱	۱۵۰	۰/۰۱۸	۱۰۰	۱۶۰۴۷ ۱	۹۰۰۰ ۰	-	-	-	-	کتبیه‌ها والوا ح فارسی
		۱/۷۲	۱۴۴۲۸	۳/۸۷	۲۱۰۰۰			۰/۰۳۷	۶۰	-	-	نسخه‌های خطی قدیمی
		۳۵/۹۶	۳۰۰۰۰	۴۲/۲۴	۲۲۹۰۰			۰/۶۲	۱۰۰۰	۱۶/۶۶	۱۵۰۰	کتاب‌های چاپی قدیم
		۵۴/۵۰	۴۵۴۷۲	۴۶/۱۲	۲۵۰۰۰			۶۸/۸۹	۱۱۰۵۶	۷۲/۲۲	۶۵۰۰	کتاب‌های چاپی جدید
		۰/۰۷	۶۰۰	۰/۰۷	۴۱۵			۰/۰۰۹	۱۵	-	-	روزنامه‌های قدیمی
		۰/۰۰۵	۵۰	۰/۰۰۴	۲۵			۰/۰۱۵	۲۵	-	-	روزنامه‌های جدید
		۶/۷۴	۵۶۲۹۱	۶/۸۲	۳۷۰۰۰			۲۴/۹۲	۴۰۰۰۰	۷/۷۷	۷۰۰۰	مجلات
		-	-	۰/۰۰۹	۵۰۰			۰/۰۲۸	۴۵۰	-	-	بروشورها
		۰/۰۷۱	۶۰۰۰	۰/۰۵۵	۳۰۰۰			۱/۳۷	۲۲۰۰	۳/۳۳	۳۰۰۰	پایان‌نامه
		-	-	-	-			-	-	-	-	بریده جراید
		۰/۰۲۳	۲۰۰۰	۰/۰۱۸	۱۰۰۰			۰/۰۶۲	۱۰۰۰	-	-	نقشه‌ها و اطلس‌ها
		-	-	-	-			۳/۱۱	۵۰۰۰	-	-	گزارش
-	-	-	-	۰/۰۹۹	۱۶۰	-	-	طرح پژوهشی				

یافته‌ها نشان می‌دهد که مجموعه منابع مرکز ایران‌شناسی از نظر فرمت منابع (چاپی و غیر چاپی)، زبان و زمان منابع، نحوه جمع‌آوری منابع و حوزه موضوعی منابع مورد بررسی قرار گرفتند که نتایج نشان داد کتاب‌های چاپی جدید به ترتیب با ۷۲/۲۲ و ۶۸/۸۹ درصد بیشترین درصد

را در هر دو مرکز ایران‌شناسی کتابخانه ملی و بنیاد ایران‌شناسی دارا هستند. همچنین کتاب‌های چاپی جدید با ۴۶/۱۲ و ۵۴/۵۰ درصد بیشترین درصد را در هر دو مرکز ایران‌شناسی کتابخانه خدابخش و کتابخانه مرکزی عثمانیه دارا هستند (جدول ۱).

جدول ۲. توزیع فراوانی فرمت منابع غیر چاپی در مرکز ایران‌شناسی ایران و هند

هند						ایران						فرمت منابع غیر چاپی
جمع کل		عثمانیه		خدابخش		جمع کل		بنیاد		ملی		
عثمانیه	خدابخش	درصد	تعداد	درصد	تعداد	بنیاد	ملی	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۳۲۷۲	۱۴۹۰۰	۸/۵۹	۲۰۰۰	۶/۰۴	۹۰۰	۲۱۸۵۲	-	۴/۵۸	۱۰۰۲	-	-	نوار ویدئو و کاست
		۴۸/۲۱	۵۰۰۰	۳۵/۳	۵۰۰			۲۱/۰۵	۴۶۰۰	-	-	لوح فشرده
		۰۷/۳۰	۷۰۰۰	۹۳/۴۰	۶۱۰۰			۲۶/۵۴	۵۸۰۰	-	-	عکس
		۷۸/۲۵	۶۰۰۰	۵۵/۳۳	۵۰۰۰			۲۴/۹۴	۵۴۵۰	-	-	فیلم
		۱۶/۱	۲۷۲	۶۸/۲	۴۰۰			-	-	-	-	میکروفرم
		-	-	-	-			۱۶/۰۱	۳۵۰۰	-	-	اسلاید
		۸۹/۱۲	۳۰۰۰	۴۲/۱۳	۲۰۰۰			۶/۸۶	۱۵۰۰	-	-	منابع الکترونیکی

یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین منابع غیر چاپی در بنیاد ایران‌شناسی، عکس (۲۶/۵۴ درصد) و فیلم (۲۴/۹۴ درصد) و کمترین فرمت منابع غیر چاپی نوار ویدئو و کاست با (۴/۵۸ درصد) است. همچنین عکس با (۳۰/۰۷ درصد) و فیلم (۲۵/۷۸ درصد) بیشترین درصد منابع غیر چاپی را در هر دو مرکز ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی عثمانیه و کتابخانه خدابخش دارا هستند و منابع الکترونیکی کمتری نسبت به دیگر انواع منابع غیر چاپی در این مراکز نگهداری می‌شوند (جدول ۲).

جدول ۳. توزیع فراوانی زبان منابع در مرکز ایران‌شناسی ایران و هند

هند						ایران						زبان منابع
جمع کل		عثمانیه		خدابخش		جمع کل		بنیاد		ملی		
عثمانیه	خدابخش	درصد	تعداد	درصد	تعداد	بنیاد	ملی	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۳۲۷۲	۱۴۹۰۰	۱۷/۴۶	۲۵۰۰۰	۸	۲۰۰۰۰	۱۱۰۵۰۰	۳۰۳۰۰	-	-	۰/۳۳	۱۰۰	پهلوی
		۵/۵۹	۸۰۰۰	۲۴	۶۰۰۰۰			۸۵/۹۷	۹۵۰۰۰	-	-	فارسی
		۵/۵۹	۸۰۰۰	۲۴	۶۰۰۰۰			۴/۰۷	۴۵۰۰	-	-	عربی
		۳۴/۹۳	۵۰۰۰۰	۲۰	۵۰۰۰۰			۹/۵۹	۱۰۶۰۰	۶۶	۲۰۰۰۰	انگلیسی
		۱/۴۷	۲۱۰۶	۱۶	۴۰۰۰۰			۰/۳۶	۴۰۰	۱/۶۵	۵۰۰	هندی
		-	-	-	-			-	-	۶/۶۰	۲۰۰۰	ترکی
		۶/۹۸	۱۰۰۰۰	-	-			-	-	۱۳/۲۰	۴۰۰۰	روسی
		۶/۹۸	۱۰۰۰۰	۴	۱۰۰۰۰			-	-	۴/۹۵	۱۵۰۰	آلمانی

		۶/۹۸	۱۰۰۰۰	۴	۱۰۰۰۰			-	-	۶/۶۰	۲۰۰۰	فرانسه
		۶/۹۸	۱۰۰۰۰	-	-			-	-	۰/۶۶	۲۰۰	ایتالیایی
		۶/۹۸	۱۰۰۰۰	-	-			-	-	-	-	سانسکریت

یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین منابع ایران‌شناسی در ایران به زبان فارسی با ۸۵/۹۷ درصد در بنیاد ایران‌شناسی نگهداری می‌شوند اما در کتابخانه ملی بیشتر منابع ایران‌شناسی به زبان انگلیسی با ۶۶ درصد است. همچنین بیشتر منابع در هر دو مرکز ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی عثمانیه مربوط به زبان انگلیسی و پهلوی و در کتابخانه خدابخش به زبان فارسی و عربی است (جدول ۳).

جدول ۴. توزیع فراوانی حوزه موضوعی منابع در مرکز ایران‌شناسی ایران و هند

		هند				ایران				حوزه موضوعی منابع		
جمع کل		عثمانیه		خدابخش		جمع کل		بنیاد			ملی	
عثمانیه	خدابخش	درصد	تعداد	درصد	تعداد	بنیاد	ملی	درصد	تعداد		درصد	تعداد
۸۵۳۳۵	۷۲۰۰۰	۲۳/۴۳	۲۰۰۰۰	۲۷/۷۷	۲۰۰۰۰	۵۵۳۶۰	۸۲۵۰	۱۹/۵۰	۱۰۸۰۰	۲۴/۲۴	۲۰۰۰	قرآن و کتاب‌های مذهبی
		۲/۴۶	۲۱۰۰	۲/۷۷	۲۰۰۰			۳/۴۳	۱۹۰۰	-	-	دیوان‌های شعری
		۲۳/۴۳	۲۰۰۰۰	۲۶/۳۸	۱۹۰۰۰			۳۳/۴۱	۱۸۵۰۰	۳۰/۳۰	۲۵۰۰	ادبیات
		۸/۲۰	۷۰۰۰	۸/۳۳	۶۰۰۰			۱۰/۸۳	۶۰۰۰	-	-	تذکره‌ها و زندگینامه‌ها
		۱/۱۷	۱۰۰۰	۰/۹۷	۷۰۰			۰/۹۲	۵۱۰	۵/۴۵	۴۵۰	سفرنامه‌ها
		۰/۴۶	۴۰۰	۰/۴۱	۳۰۰			۰/۲۷	۱۵۰	-	-	نجوم و ستاره‌شناسی
		۲۲/۲۶	۱۹۰۰۰	۲۷/۷۷	۲۰۰۰۰			۲۷/۰۹	۱۵۰۰۰	۳۶/۳۶	۳۰۰۰	تاریخ ایران
		۲/۳۴	۲۰۰۰	۲/۷۷	۲۰۰۰			۳/۶۱	۲۰۰۰	۳/۶۳	۳۰۰	عرفان و تصوف
		۴/۲۶	۳۶۴۳	۲/۷۷	۲۰۰۰			۰/۹۰	۵۰۰	-	-	نامه‌ها و اسناد درباری
		۱۱/۹۴	۱۰۱۹۲	-	-			-	-	-	-	اسناد و انتشارات سازمان ملل

یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین حوزه موضوعی منابع در بنیاد ایران‌شناسی و کتابخانه ملی مربوط به ادبیات و تاریخ ایران است و کمترین منابع در حوزه موضوعی نیز مربوط به حوزه موضوعی نجوم و ستاره‌شناسی در هر دو مرکز است. همچنین بیشتر حوزه موضوعی منابع در هر دو مرکز ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی عثمانیه و کتابخانه خدابخش به قرآن و کتاب‌های مذهبی، ادبیات و تاریخ ایران مربوط است (جدول ۴).

شناسان												نحوه همکاری بین مراکز ایران‌شناسی	
۵	۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۴	۴	۲	۲	۲	۲		همکاری از طریق ایران‌شناسان
۴/۵	۴/۵	۲	۲	۲/۵	۲/۵	۴	۴	۲	۲	۲	۲		همکاری از طریق امانت
۵	۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۳/۵	۳/۵	۱/۵	۱/۵	۲	۲		همکاری از طریق ارائه خدمات
۵	۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۲/۵	۳	۳	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۱/۵	همکاری از طریق شناسایی پیشینه	

یافته‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین راه‌کارهای شناسایی منابع و ارائه خدمات در بنیاد ایران‌شناسی و کتابخانه ملی مربوط به همکاری با مراکز دیگر و ارتباط بین ایران‌شناسان با میانگین ۴ است و در مراکز ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی عثمانیه و کتابخانه خدابخش مربوط به برگزاری نمایشگاه و برگزاری همایش با میانگین ۵ است. همچنین مهم‌ترین نحوه همکاری بین مراکز ایران‌شناسی در بنیاد ایران‌شناسی و کتابخانه ملی مربوط به همکاری از طریق ایران‌شناسان و همکاری از طریق امانت منابع با میانگین ۴ است و در مراکز ایران‌شناسی کتابخانه مرکزی عثمانیه و کتابخانه خدابخش مربوط به همکاری از طریق ایران‌شناسان، همکاری از طریق ارائه خدمات و همکاری از طریق شناسایی پیشینه با میانگین ۵ است (جدول ۷).

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی و مقایسه نتایج مراکز ایران‌شناسی ایرانی (کتابخانه ملی و بنیاد ایران‌شناسی) و مراکز ایران‌شناسی هند (دانشگاه عثمانیه و کتابخانه خدابخش) نشان داد که در زمینه منابع چاپی کتابخانه‌های هندوستان نسبت به ایران از تنوع منابع بیشتری برخوردار هستند. چنانچه مراکز ایران‌شناسی هندوستان دارای الواح و کتیبه، نسخه‌های خطی قدیمی، پایان‌نامه، نقشه‌ها و اطلس‌های ایرانی به تعداد زیاد هستند و ولی مراکز ایران‌شناسی ایران، تعداد کم و محدودی از این منابع را دارا هستند. همچنین بیشترین منابعی که مراکز ایران‌شناسی هر دو کشور دارا هستند مربوط به کتاب‌های چاپی جدید و قدیم و روزنامه‌های جدید و مجلات هستند.

از آنجا که ایران‌شناسی به موضوعات متنوعی از جمله، باستان‌شناسی، زبان‌شناسی، کشاورزی و ... تقسیم می‌شود و همچنین با توجه به سابقه فرهنگی و مراودات دو کشور ایران و هند از زمان‌های دور، میزان تنوع و تعداد منابع ایران‌شناسی موجود در هند نشان می‌دهد که این مراکز دارای غنای بیشتری هستند و تلاش بیشتری در جهت جمع‌آوری منابع مربوط به ایران نموده‌اند. مراکز ایران‌شناسی هند در مورد منابع غیرچاپی نیز نسبت به مراکز ایرانی وضعیت مطلوب‌تری دارند. چنانچه اقدام به تهیه نسخه الکترونیکی منابع، میکروفورم‌ها و اسلایدها از منابع خود نموده‌اند در حالی که مراکز ایرانی بنابر گفته خود در حد کمی، از این منابع استفاده می‌کنند. با توجه به ارزش برخی آثار منتشر شده در خصوص ایران، قدمت تاریخی این منابع و همچنین عدم انتشار دوباره برخی از آن‌ها و تک‌نسخه بودن این منابع و همچنین با در نظر گرفتن پیشرفت فن‌آوری‌های نوین، تبدیل و ساختار منابع به ساختارهای نوین، انتشار آثار نوین در خصوص ایران در ساختارهای جدید، انتشار در وب‌سایت‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی و همچنین در شبکه‌های اجتماعی، مسئولان مراکز ایران‌شناسی در ایران به‌عنوان یک مأموریت استراتژیک و ملی باید در جهت جمع‌آوری آثار مربوط به ایران به هر صورتی تلاش نمایند.

از نظر زبان منابع، تنوع زبان در برخی مراکز ایران و هند وجود دارد. با توجه به پیشینه تاریخی ایران‌شناسی و علاقه یونانیان و رومیان به منطقه ایران و همچنین وجود تحولات متعدد در منطقه و علاقه اروپایی‌ها به آگاهی از شرایط ایران، میزان منابع منتشر شده به زبان انگلیسی

در مورد ایران بیشتر از سایر زبان‌هاست. بررسی حوزه‌های موضوعی منابع موجود در مراکز ایران‌شناسی هر دو کشور نشان می‌دهد که مراکز ایران‌شناسی هندی موضوعات متنوع‌تری را نسبت به مراکز ایرانی دارند، چنانچه نتایج نشان می‌دهد که مراکز هند، آثار بیشتری در حوزه‌های تذکره، زندگینامه و شعر دارد. با توجه به موقعیت سیاسی و اجتماعی ایران در دوره‌های مختلف و مهاجرت شاعران و هنرمندان ایران به کشورهای دیگر از جمله هند و استقبال حاکمان هندی از فرهنگ و ادبیات ایرانی و پذیرفتن شاعران، میزان منابع منتشر شده از ایرانیان در هند و در چاپخانه‌های هند بسیار است. چنانچه برخی از آثار ایرانی برای اولین بار در چاپخانه‌های هند منتشر شده‌اند. این در حالی است که ممکن است برخی از این منابع در ایران وجود نداشته باشند. با این وجود مراکز ایران‌شناسی ایران در مورد تاریخ ایران و سفرنامه‌ها و آثار مذهبی خوب عمل کرده‌اند. لذا شناسایی، ترجمه و فراهم آوری منابع در حوزه‌های مختلف موضوعی، موجب شناسایی بیشتر فرهنگ و تمدن گذشته و حال ایران شده و در انجام امور فرهنگی و پژوهشی بسیار کارگشا است.

همچنین نتایج بررسی نشان می‌دهد که بیشترین روش فراهم آوری منابع در هر دو مرکز ایران‌شناسی ایران و هند از طریق خرید است. منابع گذشته و با قدمت تاریخی از جمله منابعی هستند که قابل تهیه از روش‌های اهدا و واسپاری هستند. همچنین برخی از آثار توسط سازمان‌های دولتی داخلی و خارجی منتشر می‌شوند که مراکز ایران‌شناسی ایران و هند با ارتباط‌های سازمانی با این مراکز امکان تهیه منبع را به شکل مبادله با سایر منابع و یا به صورت اهدا می‌توانند تهیه نمایند. از نظر برهه زمانی نیز منابع ایران‌شناسی در هر دو کشور ایران و هند مربوط به دوران پس از اسلام و معاصر می‌باشد. با توجه به نقش استراتژیک ایران در دوران اسلام و همچنین در دوران معاصر و توجه به اولویت‌های سیاسی دنیا و نقش ایران در منطقه و دنیا، آثار منتشره درباره ایران رو به فزونی است.

در مورد خدمات ارائه شده در مراکز ایران‌شناسی ایران و هند نتایج نشان داد که این مراکز بیشتر به پژوهشگران و دانشجویان ارائه خدمات می‌دهند. با توجه به این که مراکز ایران‌شناسی، مراکز تخصصی هستند، ارائه خدمات پژوهشی و دارا بودن منابع اطلاعاتی مجهز و مناسب، پایگاه‌های اطلاعاتی، پایان‌نامه‌ها و ... جهت پژوهش‌های ایران‌شناسانه توسط پژوهشگران و دانشجویان قابل تأمل است. این مراکز باید با همکاری با دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها میزان استفاده از منابع خود را بهبود بخشند. همچنین این مراکز چه در ایران و چه در خارج از ایران، مهم‌ترین خدمات خود را ارائه خدمات پژوهشی عنوان کرده‌اند. از سوی دیگر منابع موجود در مراکز ایران‌شناسی در ایران بیشتر به صورت اصل منبع قابل استفاده هستند. در حالی که در هند، مهم‌ترین روش استفاده از منابع استفاده از میکروفیلم‌ها و نسخه الکترونیکی منابع است. توجه به اهمیت و ارزش منابع، قدمت تاریخی منابع و انتشار مجدد برخی از منابع ایران‌شناسی نشان می‌دهد که اصل منبع در این موارد بسیار ارزشمند است. استفاده از روش‌های الکترونیکی منابع، ایجاد نسخه‌های الکترونیکی منابع، علاوه بر این که از خطر نقص و نابودی آن‌ها جلوگیری می‌نماید، امکان استفاده از آن‌ها را در هر جایی ممکن ساخته و نسخه دیجیتالی منابع روش مناسب‌تری برای استفاده از منابع است. همچنین در راستای خدماتی که مراکز ایران‌شناسی ایران و هند ارائه می‌دهند، مراکز ایران‌شناسی هند، تلاش بیشتری در برگزاری نمایشگاه‌ها، همایش‌ها داشته‌اند. با این وجود مراکز ایران‌شناسی ایران نیز در همکاری با سایر مراکز ایران‌شناسی ایران و خارج ایران و همچنین ارتباط با ایران‌شناسان در تمام دنیا را جزء خدمات خود بر شمرده‌اند.

علی‌رغم تلاش مراکز ایران‌شناسی در داخل ایران، تلاش گسترده‌ای در خارج از ایران در برگزاری همایش‌ها و نمایشگاه‌ها، سمپوزیوم‌ها و کنفرانس‌ها و ارتباط گسترده بین دانشمندان و ایران‌شناسان وجود دارد. هم‌راستا با این تلاش‌ها مراکز ایران‌شناسی در داخل ایران نیز باید تلاش بیشتری در جهت شناسایی ظرفیت‌ها، همکاری و ارتباط با ایران‌شناسان داخل و خارج از طریق برگزاری همایش‌های بین‌المللی، نشست‌های تخصصی و ... داشته باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که همکاری‌های مراکز ایران‌شناسی در ایران بیشتر به صورت همکاری از طریق ایران‌شناسان مراکز و همکاری از طریق امانت منابع است. در حالی که کشور هند علاوه بر موارد فوق همکاری از طریق ارائه خدمات و همکاری از طریق شناسایی پیشینه‌های تاریخی را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. به‌طور کلی بررسی نتایج مربوط به مجموعه منابع و همچنین خدمات ارائه شده در کشور ایران و هند نشان می‌دهد که کشور هند در برخی موارد نسبت به ایران دارای منابع و خدمات متنوع‌تر و بیشتری است. بنابراین پیشنهاد می‌شود:

- مسئولان کتابخانه ملی و همچنین بنیاد ایران‌شناسی به‌عنوان متولیان حفظ و نگهداری از میراث ایرانی در جهت تجهیز منابع، شناسایی منابع چاپی و غیر چاپی ایرانی موجود در داخل و خارج و مجموعه‌سازی مناسب منابع گام بردارند؛
- مراکز ایران‌شناسی ایران که نسبت به هند تنوع موضوعی کمتری دارند با انتشار فهرست‌های موضوعی خود و همچنین خرید و یا بررسی فهرست‌های موضوعی مراکز ایران‌شناسی هند به شناسایی منابع و موضوعات خاص ایران پرداخته و اقدام به فراهم‌آوری این منابع نمایند؛
- با توجه به وضعیت مطلوب مراکز ایران‌شناسی هند نسبت به ایران در ارائه روش‌های مختلف منبع، پیشنهاد می‌شود، مراکز ایران‌شناسی ایران با تشکیل کارگروهی به اولویت‌بندی دیجیتال‌سازی منابع موجود در این مراکز پرداخته و منابع ارزشمند به‌صورت الکترونیکی ارائه شود؛
- مراکز ایران‌شناسی مورد مطالعه در ایران، با برگزاری همایش‌های بین‌المللی و نمایشگاه‌های آثار ایرانی، در شناسایی قابلیت‌های ایران‌شناسی در این مراکز، فراهم نمودن بستر آشنایی و تعامل ایران‌شناسان در دنیا و همچنین امکان انتشار آثار منتشر شده اقدام نمایند؛
- مراکز ایران‌شناسی در ایران در جهت بهبود خدمات ارائه شده، با ایجاد بسترهای ارائه خدمات اشاعه‌گزینی و تحویل مدرک علاوه بر جذب بیشتر استفاده‌کنندگان، به بهبود خدمات خود پردازند.

منابع

- آشوری، د. (۱۳۵۱). *ایران‌شناسی چیست؟*. انتشارات آگاه
- افکاری، ف. و اسکندری، ف. (۱۳۹۶). بررسی و توصیف آماری ۲۰۸ جلد کتاب چاپ سنگی کتابخانه بنیاد ایران‌شناسی، *فرانما*، ۱ (۱)، ۳۶-۲۳.
- جبری‌نسب، ن. (۱۳۸۸). مهاجرت ایرانیان به هند. *فصلنامه مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان*، ۱(۱)، ۲۵-۵۶.
- خاکسار، ج. (۱۳۹۲). *ایران‌شناسی در هند*. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد ایران‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی]
- رجبی، پ. (۱۳۸۱). *ایران‌شناسی، فرازها و فرودها*. توس.
- زند، م.ت. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی پژوهش‌های ایران‌شناسی غربی و شرق‌شناسی؛ با تکیه بر بازنمایی فرهنگی مردم ایران در سفرنامه‌های اروپاییان در دوره قاجار. *مطالعات ملی*، ۴۲ (۲)، ۱۵۳-۱۸۲.
- شاکری‌مطلق، م.، افشار، ا. خسروی، ف. (۱۳۹۰). کتابخانه‌های ملی ایران، کانادا، استرالیا: گذشته و حال در پرتو مقایسه. *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۳ (۳)، ۱۵۰-۱۶۹.
- شهریارنقوی، ح. (۱۳۵۳). تجلیات زبان و فرهنگ ایران در هند و پاکستان. *هنر و مردم*، ۱۴۴، ۴۹-۵۶.
- طبایح، و. (۱۳۹۸). *بررسی و تحلیل محتوای مجلات ایران‌شناسی داخلی (مطالعه موردی: بخارا، پژوهش‌های ایران‌شناسی دانشگاه تهران، مطالعات ایرانی دانشگاه کرمان و مطالعات ایران‌شناسی بنیاد ایران‌شناسی)*. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ایران‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی]
- طرفداری، ع.م. (۱۳۹۲). *آشنایی با جریانات ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی در شبه‌قاره هند*. سخنرانی در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. ۱۶ آبان ۱۳۹۶.
- قربانی، م. (۱۳۸۶). *ارزیابی ذخیره و بازیابی اطلاعات در بانک‌های اطلاعاتی تحت لوح‌فشرده ایران‌شناسی*. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال]
- مشایخ‌فریدنی، م. ح. (۱۳۷۱). *ترقی و انحطاط زبان فارسی در هند*. مجموعه مقالات انجمن واره بررسی مسائل ایران‌شناسی. به کوشش علی موسوی گرمارودی. موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

میررضوی، ف. (۱۳۸۱). راهنمای مراکز مطالعاتی ایران‌شناسی در جهان. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر. ولایتی، ر.، خانعلی، ح. و سعادت، ف. (۱۳۹۶). بررسی برهمکنش‌های فرهنگی ایران و هند براساس یافته‌های باستان‌شناسی و منابع مکتوب. فصلنامه مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۶(۳۲)، ۱۹۱-۲۰۶.

References

- Ashuri, d. (1972). *What is Iranology?*. Knowledgeable publications. [In Persian]
- Afkari, F. & Eskandari, F. (2016). Statistical analysis and description of 208 volumes of lithographic books of Iranology Foundation Library. *Faranama*, 1 (1), 23-36. [In Persian]
- Belline and I. R. (2001). Iso 11620 stimedella. Target population indicator B.I.I.I. user satisfaction. *Bibliotheca Oggi*, 19(1), 52-68.
- Fanari, A.M. (2012). *Acquaintance with the currents of Iranology and Islamology in the Indian subcontinent*. Lecture at the Organization of Records and the National Library of Iran. November 16, 2016. [In Persian]
- Ghorbani, M. (2007). *Evaluation of information storage and retrieval in databases under Iranology compression*. [Master's thesis in librarianship and information, Islamic Azad University, North Tehran Branch]. [In Persian]
- Gasimov, Z. (2021). Observing Iran from Baku: Iranian Studies in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan, *Iranian Studies*, 1-23.
- Jabri Nasab, N. (2009). Iranian Immigration to India. *Journal of Subcontinent Researches*, 1(1), 25-56. [In Persian]
- Khaksar, J. (2012). *Iranology in India*. [Master's Thesis in Iranian Studies, Shahid Beheshti University]. [In Persian]
- Kumar, S. A (2007). Measuring service quality in an academic library: an Indian case study. *Library Review*, 56(3), 234-243.
- Kuroda, K. (2017). Pioneering Iranian Studies in Meiji Japan: Between Modern Academia and International Strategy. *Iranian Studies*, 5(50), 651-670.
- Majid, S., M. A. Anwar & T. S. Eisenschitz (2001). User perceptions of library effectiveness in Malaysian agricultural libraries. *Library Review*, 50(4), 176-186
- Mashaikhfaridni, M. H. (1992). *Progress and decline of Persian language in India. A collection of articles of the Association for the Study of Iranian Studies*. By the efforts of Ali Mousavi Garmarodi. Printing and Publishing Institute of the Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
- Mirrazavi, F. (2002). *Guide to Iranology study centers in the world*. Abrar Contemporary International Studies and Research Institute. [In Persian]
- Shakeri Motlagh, M., Afshar, E., Khosravi, F. (2012). The national libraries of Iran, Canada and Australia: past and present compared. *Librarianship and Information Organization Studies*, 23(3), 150-169. [In Persian]
- Shahriar Naqvi, H. (1974). Manifestations of Iranian language and culture in India and Pakistan. *Art and People*, 144, 49-56.. [In Persian]
- Rajabi, P. (2002). *Iranology. ups and downs*. Birch. [In Persian]
- Tavassoli Farahi, M., & Gandhi, R. (2011). Adoption of information technologies in medical libraries in Karnataka, India and Iran: A comparative study. *International Journal of Library and Information Science*, 3 (2), 38-45
- Tabakh, and (2018). *Reviewing and analyzing the content of domestic Iranology journals (case study: Bukhara, Tehran University Iranology Researches, Kerman University Iranian Studies and Iranology Foundation Iranology Studies)*. [Master's Thesis in Iranian Studies, Shahid Beheshti University]. [In Persian]
- Young, B. (1998). Circulation service—is it meeting the user's needs? *Journal of Academic librarianship*, 2(3), 120-128
- Velayati, R., khanali, H., & Saadati Rad, F. (2017). Study on Cultural interaction Between Iran and India on the basis of archaeological finds and written sources.. *Journal of Subcontinent Researches*, 9(32), 191-206
- Zand, M.T. (2010). Comparative study of Western and Oriental studies of Iranology; Relying on the representation of the Iranian people's culture in the travelogues of Europeans during the Qajar period. *National Studies Journal*, 2(42), 153-182. [In Persian]

Identifying And Prioritizing Aspects Of Knowledge Audit In Academic Libraries 1
Abash, Tayebbeh | Fahimeh Babalhavaeji | Dariush Matlabi

Analysis Of The Relationship Between The Understanding Of The Dimensions Of The Nature Of Science And The Tendency To Think Critically Among The Students Of Tabriz City 17
Narges Pourtaleb | Sakine Pourtaleb | Zeinab Shahri Majarneshin | Seyyedeh Behnaz Mousavian Alenjagh

Drawing Word Co-Occurrence Map In The Field Of Digital Transformation In The Web Of Science Database 30
Soheila Khoeini | Alireza Noruzi | Nader Naghshineh | Zeinab Jozi

The Impact Of Brand Communities Based On Social Media On Community Elements And Brand Trust And Loyalty (Case Study: Adidas Brand) 45
Ali Asghar Rashid | Siavash Khodaparast | Vahid Bakhshalipour

Analysis, Discovery And Explanation The Effective Factors In Web Knowledge Sharing And Ranking Them In Public Libraries 57
Leyli Taherkhani | Safiyeh Tahmasebi Limooni | Mitra Ghiasi

Bibliotherapy Studies In Various Research Fields In The World (Scientometric Analysis) 76
Razieh Farshid | Ahmadreza Ahmadi Mirghaed | Nosrat Riahinia

The Relationship Between Librarians' Knowledge-Management Skills And Service Innovation (Case Study: Public Libraries Of Semnan Province) 91
Somaieh Kalteh | Tahereh Araaby

Comparative study of services and resources of Iranology section in the selected libraries of Iran and India 102
Zohreh Mirhosseini | Somayeh Mottaghi-Al-Hagh